VI ACE SLAV IVANOV MIHAIL GERSCHENSON

CORESPONDENȚA DE LA UN COLT LA ALTUL

Traducere, studiu introductiv şi note: **Mihnea Moroianu şi Ciprian Nițişor**

Redactor: Liliana Corobca

EDITURA RATIO ET REVELATIO ORADEA 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României IVANOV, VIACESLAV

Corespondență de la un colț la altul

/ Viaceslav Ivanov, Mihail Gerschenson; trad.: Mihnea Moroianu, Costel-Ciprian Nițişor; pref.: Mihnea Moroianu; ed.: Liliana Corobca. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2013 ISBN 978-606-93522-5-0

I. Gerschenson, Mihail

II. Moroianu, Mihnea (trad.,pref.)

III. Nițişor, Costel-Ciprian (trad.)

IV. Moroianu, Mihnea

V. Corobca, Liliana (ed.)

821.161.1-6=135.1

www.editura.ratioetrevelatio.com

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum oferă publicului românesc o primă întîlnire cu una din figurile cheie ale Veacului de Argint al literaturii ruse - poetul, filosoful şi umanistul Viaceslav Ivanov, precum şi cu interlocutorul şi antipodul său - istoricul literar şi gînditorul religios Mihail Gerschenson.

Anexa volumului conține două mărturii ale evoluției celor doi protagonişti ai dialogului epistolar, ulterioare încheierii acestuia: scrisoarea din 1931 a lui Viaceslav Ivanov către criticul francez Charles Du Bos, con- ținînd privirea pe care, „scăpat din cercul ei de suferințe", poetul-filosof trecut la catolicism o aruncă din exilul său roman asupra patriei sale pustiite de incendiul revoluției, „anulîndu-se mistic şi oferindu-se jertfă pentru întreaga umanitate"; precum şi, ca un contrapunct explicitînd temeiul ascuns al deosebirilor de vederi exprimate în cadrul Corespondenței, eseul lui Mihail Gerschenson Predica de pe Munte, în care autorul său vedea expunerea „gîndului fundamental" al scrierilor sale filosofico-religioase.

Tot în Anexă este redat un scurt fragment dintr-un articol al lui Ernst Robert Curtius, în care cunoscutul exeget al lieraturilor europene îşi exprimă admirația pentru contribuția lui Viaceslav Ivanov la reînnoirea fundamentelor umanismului european şi la regăsirea rădăcinilor transistorice ale acestuia.

Traducătorii doresc sa exprime cele mai calde mulțumiri d-lui Andrei Şişkin, director al „Centrului de Cercetări V. Ivanov" din Roma pentru amabila permisiune de a utiliza textele lui Viaceslav Ivanov conținute in această carte.

între *tabula rasa* şi „scara lui Eros"

Rînd pe rînd interpretată drept dialog între „un elin şi un iudeu", între un „realist şi un nominalist", între „un platonician şi un rousseauist", între „ideea de *thesaurus* şi cea de *tabula rasa*", *Corespondenţa* dintre Viaceslav Ivanov şi Mihail Gerschenson, şi-a dovedit de mult ireductibilitatea la oricare din aceste opoziţii, fiind recunoscută în prezent ca unul din cele mai complexe şi instructive documente ale filosofiei ruse a culturii. Purtată în vara anului 1920, ea a fost publicată un an mai tîrziu de editura *Alkonost* din Petersburg, stîrnind imediat o vie discuţie atît în publicaţiile noului regim, cît şi în cercurile emigraţiei ruse[1]. Ceea ce a fascinat şi continuă să fascineze şi astăzi în cele 12 scrisori schimbate de cei doi cărturari atît de diferiţi unul de altul, dar între care exista deja o veche prietenie[2], este apariţia lor într-un moment în care uraganul Revoluţiei ameninţa să mături, odată cu amintirea vechii ordini sociale, şi întregul edificiu al culturii şi spiritualităţii Rusiei tradiţionale, inclusiv vasta moştenire a celor două decenii de renaştere artistică, filosofică şi religioasă, cunoscute sub numele de Vea-

cui de Argint. Pe lingă caracterul acesta de cîntec de lebădă al gîndirii ruse care-şi trăia ultimele clipe de libertate înaintea perioadei glaciare menite să dureze pînă la prăbuşirea sistemului sovietic, *Corespondenţa îşi* păstrează şi astăzi întreaga actualitate datorită prospeţimii şi radicalităţii cu care tratează temele specifice ale gîndirii filosofico-religioase ruse - tema raportului dintre cultură şi libertate, dintre cultură şi credinţă, creatură şi Creator, dar şi tema unui nou început, a declinului şi renaşterii valorilor tradiţionale în contextul crizei generate de război şi de Revoluţie.

*

Luna iunie 1920; în al treilea an al regimului sovietic, într-o Moscovă în care războiul civil încă neterminat, foamea şi lipsurile de tot felul au intrat de mult în realitatea vieţii de zi cu zi, doi reprezentanţi ai vechii intelectualităţi, deveniţi colaboratori de nevoie ai *Narkompros* (Comisariatul Poporului pentru Cultură, condus pe atunci de relativ blîndul şi umanul Lunacearski) - poetul şi filosoful Viaceslav Ivanov, un fel de ţar neîncoronat al poeziei simbolismului rus, şi reputatul istoric literar Mihail Gerschenson, se trezesc găzduiţi în aceeaşi cameră a unui sanatoriu din centrul capitalei, rezervat „lucrătorilor ştiinţelor şi literaturii".

Despre cadrul exterior în care s-a desfăşurat originalul schimb de scrisori ne putem face o idee exactă din descrierea consemnată în capitolul *Sanatoriul* din *Amintirile* criticului Vladislav Hodasevici, care în 1922 avea să părăsească şi el Rusia:

Era foarte curat, luminos, primitor. In Moscova acelei vremi sanatoriul era o oază paradisiacă. Eu am avut noroc: mi-au dat o cameră separată. Gerschenson şi Viaceslav Ivanov trăiau împreună. în camera lor, în stînga uşii, se găsea patul lui Gerschenson, alături de el - o mică măsuţă. în colţul opus, pe diagonală, lîngă fereastră, era patul şi masa lui Viaceslav Ivanov. în colţul veşnic zbuciumatului Gerschenson domnea o ordine perfectă: aşternutul bine aranjat, cîteva lucruri, cu grijă rînduite, pe măsuţă. La elinul Viaceslav Ivanov - totul era în dezordine, vrafuri de cărţi, hîrtii şi mucuri de ţigară sub un strat de scrum şi praf; sub cărţi - pelerina, peste cărţi - un pachet desfăcut de tutun.

între aceste două „colţuri" s-a şi desfăşurat atunci cunoscuta „Corespondenţă", în rest, la sosirea mea ea deja se terminase. Curînd, Gerschenson şi-a părăsit definitiv colţul, iar ceva mai tîrziu şi Viaceslav Ivanov.

în continuare, Hodasevici oferă şi scurte prezentări ale celorlalţi oaspeţi ai sanatoriului, în general oameni în vîrstă, dintre care printr-un pitoresc aparte se distinge o veche revoluţionară menşevică, L. I. Akse- lrod-Ortodoks, viitoare autoare de broşuri de popularizare a materialismului dialectic, la momentul respectiv adusă de la Tambov în sanatoriul moscovit din dispoziţia lui Lenin şi uitată acolo:

- Marx... Marx... Marx... Engels... Plehanov... Bogdanov... Lenin... - ca un telegraf, ţăcănea doamna Ortodoks. - Kautski... Martov... Lenin... Marx... Marx...

Cu atît mai frapantă pare prin contrast absenţa oricăror referiri explicite ale celor doi protagonişti la această realitate imediată, turnura mistică, în orice caz ezoterică, pe care fiecare din ei o imprimă discuţiei asupra divergenţelor ireductibile care-i separă. Divergenţe care pot fi interpretate ca o ilustrare perfectă a tezei eseului dedicat în 1905 lui Ivanov de către Lev Şestov, purtînd semnificativul titlu de *Viaceslav Magnificul* (1905): „Cred că orice scriitor rus poate fi cel mai bine înţeles prin raportul lui cu Dostoievski şi cu Tolstoi".

Scrisoarea I, aparţinînd lui Ivanov, dă de la prima ei frază tonul solemn, deşi lipsit de orice urmă de pedanterie, care va reveni partiturii sale în cadrul întregii *Corespondenţe:* „Ştiu, scumpul meu prieten şi vecin din colţul opus al camerei noastre comune, că te-ai îndoit de existenţa nemuririi individuale şi a lui Dumnezeu ca persoană". Iar restul scrisorii se plasează pe de-a-ntregul în spiritul metaforei evanghelice a bobului de grîu, şi în cel al încrederii în legătura indestructibilă cu Creatorul, exprimată de „legea iubirii care există în inima noastră". La acest „Da" adresat principiului viu al nemuririi pe care, în cea mai pură tradiţie dostoievskiană, poetul îl exprimă ca existînd în sine însuşi, deşi complet separat de eul său empiric şi muritor, spiritul de rebeliune al lui Tolstoi îi inspiră partenerului său un tot atît de decis „Nu", plasat şi el la începutul primului răspuns venit din colţul opus al camerii. Trecînd complet sub tăcere existenţa persoanei divine ca atare, pe care o înlocuieşte cu noţiunea centrală a nominalismului său principial - „individualitatea" - Gerschenson refuză de fapt şi prima parte a întrebării lui Ivanov, susţinînd că nici el nu se îndoieşte de nemurirea individului şi de realitatea ultimă a individualităţii, dar consideră că „despre aceste lucruri nu trebuie nici discutat, nici gîndit". Prilej pentru a introduce în discuţie, ca alternativă la orice speculaţie metafizică, pe care o consideră „o ocupaţie zadarnică şi fără speranţă", chestiunea care avea să devină subiectul principal al *Corespondenţei* - problema culturii, mai precis a *moştenirii* culturale, a scepticismului şi revoltei împotriva întregului tezaur de „valori" ale trecutului, perceput ca o insuportabilă

povară apăsînd asupra spiritului său obsedat de mirajul vieții lipsite de constrîngeri:

Ar trebui să fie, îmi închipui, o mare fericire să te arunci în fluviul Lethe, pentru ca de pe suflet să se spele fără urmă amintirea tuturor religiilor şi sistemelor filosofice, a tuturor cunoştințelor, artelor, a poeziei, şi să ieşi la mal gol precum primul om, gol, uşor şi bucuros, şi să-ți ridici liber spre cer brațele goale, nemaiamintindu-ți din trecut decît un singur lucru - cît de grele şi sufocante erau hainele acelea, şi cît de uşor este fără ele.

în următoarea scrisoare, a III-a, Ivanov se distanțează de ambele argumente invocate în replica lui Gerschenson: atît față de refuzul verbalizării experiențelor spirituale, cît şi față de cel al asumării moştenirii trecutului. Cu privire la primul subiect, el constată că orice experiență interioară îşi caută în mod natural revărsarea în cuvinte şi suferă în absența ei, deoarece „din preaplinul inimii glăsuiesc

buzele". Refuzul mărturisirii este explicat prin absența distincției dintre rațiunea „coercitivă prin însăşi natura ei" şi duhul care „suflă unde vrea el" - cu alte cuvinte, prin ignorarea deosebirii fundamentale dintre coerciție şi libertate. Din aceasată ignorare a dimensiune transcendente a „duhului" şi a libertății propagate de el - consecință inevitabilă a abordării imanentiste şi implicit ateiste a lui Gerschenson, provine conform diagnosticului pus de Ivanov, şi revolta iconoclastă împotriva moştenirii culturii: pe aceasta din urmă prietenul său o percepe ca pe o apăsare insuportabilă deoarece trăieşte cultura „nu ca pe un tezaur viu de daruri, ci ca pe un sistem al celor mai fine constrîngeri". Or, exclamă poetul, „pentru mine cultura este o scară a lui Eros şi o ierarhie de venerații".

Subliniind vanitatea efortului de a se descotorosi de povara culturii, Ivanov opune acestei soluții pur exterioare unul din motivele recurente ale filosofiei sale, ideea goe- theană de *Flammentod* (moarte în flăcări) şi de *Ştirb und werde!* (Mori şi devino!) - dorul față de renaşterea prin focul spiritului, a cărei precondiție este tocmai „moartea", înțeleasă ca despărțire a sufletului de tot ceea ceea ce este deja mort în el, de tot ce se opune transfigurării şi devenirii.

întreg parcursul ulterior al dezbaterii dintre cei doi reprezintă o explicitare dialectică a opoziției fundamentale expuse în aceste trei scrisori inițiale, în care absența paragrafelor şi concizia exprimării pun şi mai mult în evidență spontaneitatea şi naturalețea dialogului în care protagonistul negației se află de la bun început în defensivă față de cel al afirmației[3]. Gerschenson va fi nevoit să găsească mereu noi formulări ale refuzului său, inspirat (după cum recunoaşte explicit în Scrisoarea IV) de visul lui Rousseau al întoarcerii la natură, ceea ce lui Ivanov îi oferă prilejul de a-şi dezvălui la rîndul său mereu alte fațete ale unei concepții incomparabil mai subtile şi mai plastice, izvorînd din îndelungata sa carieră de elenist, poet şi teoretician al celui mai important curent literar al epocii de curînd încheiate. Varietatea şi claritatea argumentelor ilustrînd încrederea de nezdruncinat în justificarea prin credință sînt într-un vizibil contrast cu caracterul oarecum monocord şi obscur al tiradelor oponentului său, a cărui revoltă împotriva culturii provine, după cum observă Ivanov, tocmai din absolutizarea fenomenului culturii, concepută drept instanță spirituală supremă[4] şi ocupînd locul lăsat gol prin dispariția credinței:

... Dumneata nu concepi vreo existență în cultură fără o fuziune esențială cu ea. Pe cînd, după cîte socot eu, conştiința noastră poate fi complet imanentă culturii, dar ea poate şi să-i fie doar parțial imanentă, şi parțial transcendentă... Omul care crede în Dumnezeu pentru nimic în lume n-ar consimți să-şi considere credința ca o parte a culturii; în schimb, omul înrobit culturii va considera inevitabil credința ca un fenomen cultural, oricît de precis i-ar defini el natura, - ca reprezentare moştenită şi psihologism istoric determinat, sau ca metafizică şi poezie, sau factor sociologic şi valoare morală. ...Căci pentru un credincios credința lui e esențial separată de cultură, aşa cum de ea este separată natura, cum e separată iubirea... Visul lui Rousseau decurgea din necredința lui. Fără credința în Dumnezeu, omenirea nu-şi va regăsi prospețimea pierdută. Zadarnic ne-am arunca de pe noi veşmintele învechite: trebuie să ne dezbă- răm de vechiul Adam (Scrisoarea V).

Evocînd episodul, relatat de Platon în *Ti- maios,* al discuției dintre Solon şi unul din preoții egipteni ai templului de la Sais, reputatul magician al cuvintelor sugerează că numai nişte „copii" (cum îi numise egipteanul acela pe greci datorită lipsei lor de memorie istorică) ar putea aştepta vreo adevărată eliberare spirituală de la un cataclism istoric lăsînd în urma lui o masă amorfă de indivizi „fără instruire şi fără scrieri". Egiptul ca simbol al celor mai vechi amintiri ale umanității este pentru Ivanov prilejul pentru a aborda motivul inițiatic al viziunii ale asupra culturii - cel al Memoriei, personificate de antica Mnemosy- ne, mama celor nouă Muze. Acelaşi motiv este reluat în Scrisoarea VII, care constituie de fapt încheierea discursului său propriu zis filosofic. Memoria, declarată „suverană supremă a culturii", nu înseamnă doar păstrarea moştenirii trecutului, ci şi continuarea „revelațiilor" lui. Făcîndu-ne să participăm la inițierile acestui trecut, ea are implicit un caracter *inițiator,* raportat la viitor: „Memoria e un principiu dinamic; uitarea e oboseală şi întrerupere a mişcării".

Dincolo de disputa legată de destinul culturii ca atare, marea, adevărata temă a *Corespondenței* este tema libertății. încă de la primul răspuns dat rezervelor principiale formulate de Gerschenson la adresa ideii de mărturisire, Ivanov îi amintise acestuia spusa evanghelică „Duhul suflă unde vrea", căreia îi adăugase drept comentariu:

Spirituale[5] trebuie să fie cuvintele-simbol ale experienței interioare şi adevărate fructe ale libertății.... De credința noastră în absolutul care deja nu mai e cultură depinde libertatea interioară - care e viața însăşi - sau robia noastră interioară în fața culturii. Aceasta din urmă a devenit de mult atee în principiul ei deoarece

i

l-a închis pe om (aşa cum a proclamat-o definitiv Kant) în sine însuşi. Doar prin credinţă - adică prin renunţarea principială la căderea în păcat a culturii - e depăşită „ispita" ei, atît de viu resimţită de dumneata. Dar păcatul originar nu va fi dezrădăcinat prin nimicirea superficială a urmelor şi manifestărilor sale exterioare. Dimpotrivă, a trăi în Dumnezeu înseamnă nu doar a trăi integral în cultura umană relativă, ci a creşte cu o anumită parte a fiinţei în afara ei, spre libertate. Viaţa în Dumnezeu este cu adevărat viaţă, adică mişcare; este o creştere spirituală, o scară cerească, o cale urcînd în coasta muntelui...

Pentru Gerschenson, revolta împotriva culturii şi a adevărurilor abstracte ale raţiunii (sub acest ultim aspect, în mare parte împrumutată de la prietenul lor comun Lev Şestov[6], al cărui nume şi este evocat pe larg de către ambii interlocutori în Scrisorile VI şi VII) este indisolubil legată de nostalgia libertăţii depline, a zborului deasupra acestor „pereţi de piatră" care-i induc o irepresibilă senzaţie de sufocare (Scrisoarea IV). La această metaforă a zidurilor, Ivanov răspunde cu metafora de semn contrar a „ferestrei", sugerînd perspectiva infinitului şi a nelimitării (Scrisoarea V), completată în Scrisoarea VII prin opoziţia dintre imanent şi transcendent, şi, în acelaşi registru geometric, prin simbolul dreptei verticale, emancipate de servitutile planului orizontal al oricăror reprezentări finite sau contingente:

Şi cîte alte schiţe planimetrice şi desene nu pot fi făcute pe un plan orizontal! Ceea ce contează e că el este orizontal. Dar eu nu sînt cîtuşi de puţin un Mefistofel şi de aceea nu vreau să te invit şi să te ademensc nicăieri. Tot sensul vorbelor pe care ţi le adresez este afirmarea dreptei verticale, care poate fi trasată din orice punct, din orice „colţ" situat pe suprafaţa oricărei culturi, fie ea tînără sau decrepită.

Supus acestei ofensive dialectice conduse cu mînă de maestru, în care politeţea impecabilă a argumentării nu este egalată decît de magia şi plasticitatea imaginilor poetu- lui-filosof, lui Gerschenson nu-i rămîne decît să se retragă din ce în ce mai mult în colţul protestelor şi refuzurilor sale, din care, în Scrisoarea II, începuse prin a observa: „Noi doi, scumpe prieten, sîntem la extremităţile unei diagonale, nu numai în ce priveşte camera, ci şi în ce priveşte spiritul", pentru a-i arunca ulterior, sfidarea: „Colţul dumitale e şi el un colţ închis cu pereţi, - libertate în el nu există" (Scrisoarea VI) - uitînd că în misiva precedentă, după ce-l numise „lebădă a lui Apollo", îşi exprimase admiraţia pentru harul care-i îngăduia să zboare „deasupra zidurilor, în spaţiul liber, în lumea spiritului". Doar în Scrisoarea VIII, setea sa de evadare de sub apăsarea teoriilor şi a valorilor pietrificate reuşeşte să depăşească orizontul utopiei lui Rousseau, pentru a-şi descrie propria utopie mistico-anarhică, a regăsirii prospeţimii şi a simplităţii creaţiei *in stătu nascendi,* pe care o va dezvolta ulterior drept comentariu la Predica de pe Munte.1

în Scrisoarea V, Ivanov făcuse deja o primă referire la aspiraţia lor comună de a-şi găsi „un alt sălaş, sub un alt cer", părăsind măcar pentru o vreme teritoriul Rusiei. (La momentul respectiv, cererea lui Gerschenson de aprobare a unei călătorii în străinătate fusese deja respinsă de *Narkompros,* în timp ce Ivanov încă mai spera să obţină, graţie protecţiei lui Lunacearski, misiunea oficială în Italia, pe care n-o va primi decît patru ani mai tîrziu.) în a doua parte a *Corespondenţei* se înmulţesc aluziile la Revoluţia care, în viziunea lui Gerschenson, promitea să-l elibereze pe individ din „robia seculară a abstracţiunilor sociale" (Scrisoarea VIII), în vreme ce Ivanov se mulţumea cu speranţa că „Metoda revoluţiei, care ne-a trimis pe noi amîndoi, cu trupurile obosite şi vlăguite, într-un sanatoriu unde discutăm despre sănătate, este o metodă preponderent istorică şi socială, chiar politică, iar nu una utopică şi anarhistă, adică individualistă", iar „Ceea ce se numeşte ,proletariat conştient' stă cu totul pe terenul moştenirii culturale."

In ultimele sale două scrisori, concepute la începutul lui iulie 1920, în perioada în care şi cererea sa de călătorie fusese şi ea oficial respinsă, sub pana lui Ivanov apare de mai multe ori imaginea „nomadului" sau a „fugarului", pusă în legătură cu refuzul memoriei şi identificarea culturii cu o formă de „robie egipteană":

Noi, ruşii, am fost întotdeauna şi în cea mai mare parte, nişte fugari. Sîntem împinşi de pofta de a fugi, de a fugi fără a arunca nici o privire înapoi... în ce mă priveşte eu nu sînt aşa; sînt pe jumătate fiul pămîntului rusesc, dar surghiunit de pe el, pe jumătate - un străin, unul din discipolii de la Sais, unde se dă uitării neamul şi rasa... Cei care nu-şi amintesc de originile lor sînt sclavi fugari sau iobagi eliberaţi, nu oameni născuţi liberi.

Este desigur profund simbolic faptul că pe Ivanov componenta sa sufletească de „discipol de la Sais" l-a făcut în cele din urmă să părăsească Rusia („Plec la Roma, pentru a trăi şi a muri acolo", le-a declarat el celor care l-au condus la plecare), dar să-şi exprime, în ciuda exilului şi a trecerii la catolicism, afinitatea

---

_1_ în Anexa acestui volum reproducem eseul cu acest titlu, care se constituie într-un semnificativ complement al punctelor de vedere apărate de Gerschenson în cadrul _Corespondenţei._

ireversibilă cu mitologia şi ritmul sufletului rus, prin vastul poem rămas neterminat *Povestea țareviciului Svetomir,* în vreme ce Gerschenson, revenit în Rusia după episodul său berlinez din 1923, avea să-şi găsească acolo prematurul sfîrşit, purtînd în suflet sentimentul unei iremediabile dezrădăcinări interioare, exprimat în ultima scrisoare a *Corespondenței:*

Trăiesc asemenea unui străin, transplantat într-o țară care nu este a lui; sînt iubit de autohtoni, şi îi iubesc eu însumi, trudesc pentru binele lor, particip la durerile şi bucuriile lor, dar ştiu şi că sînt un străin, tînjesc în taină după cîmpiile patriei mele, după primăvara ei diferită, după parfumul florilor ei şi după graiul femeilor ei. Unde este patria mea? N-o voi vedea, şi voi muri într-o țară străină.

început ca o confruntare a două viziuni opuse privind raportarea individului la transcendență şi la destinul culturii universale, *Corespondența* (după expresia lui Ernst Robert Curtius - „ceea ce s-a scris mai important despre umanism de la Nietzsche încoace"') se încheie tot printr-o disonanță a raportării la evenimentele care le impuneau reconsiderarea legăturii cu o *anumită* cultură şi un *anumit* destin național şi religios.

*

Chiar dacă cei doi interlocutori nu ajung şi nu puteau ajunge la nici o concluzie comună, respectul reciproc niciodată pus la încercare, urbanitatea şi grația intelectuală ca- racterizînd relațiile dintre ei, colocvialitatea şi prospețimea celor 12 scrisori ne transpun în atmosfera de superioară sociabilitate şi comunicare interumană a Rusiei pre-revolu- ționare, a cărei incomparabilă spontaneitate este evocată de criticul şi memorialistul Fe- odor Stepun în eseul dedicat lui Ivanov, din volumul său Vstreci (Întîlniri; Munchen, 1962 - Moscova, 1998):

Toți oamenii aparținînd păturii cultivate - scriitori, poeți, publicişti, profesori, avocați şi artişti - aveau foarte mult timp liber. A se duce în vizite unii la alții, a purta nesfârşite discuții la [2] masă, a frecventa şi a lua cuvîntul la şedințele societăților filosofice erau socotite ocupații la fel de serioase ca şi a ține prelegeri universitare, a interveni în procese judiciare sau a scrie cărți.

în acelaşi text, Stepun caracterizează şi stilul conferințelor şi eseurilor lui Viaceslav Ivanov, observînd că ele se distingeau printr-o îmbinare de însuşiri de obicei incompatibile: profunzime şi strălucire, erudiție şi improvizație, densitate şi înaripare. Scrierile lui teoretice, precizează memorialistul, nu erau simple tratate, construite după toate regulile logicii şi metodologiei ştiințifice, ci „cununi cu artă şi cu uşurință împletite din florile vii ale discuțiilor prieteneşti, purtate nu numai cu contemporanii, ci şi cu companionii eterni". Toate trimiterile şi citatele lui Ivanov, atît de prezente şi în Corespondența de la un colț la altul, nu reprezentau niciodată vreun balast ştiințific, nu aminteau cu nimic pedanteria sau rigiditatea profesorală, ci erau „chipuri ale iubirii vii şi recunoscătoare pentru acele genii ale omenirii, în afara comunicării cu care Viaceslav Ivanov n-ar fi putut trăi nici o singură zi".

în ciuda aparentei simplități şi transparențe a discursului, scrisorile lui Ivanov reprezintă o subtilă țesătură de argumente, reminiscențe şi aluzii la marile teme ale filosofiei şi esteticii sale, o veritabilă secțiune transversală prin arhitectura acestora, ceea ce, pentru cititorul nefamiliarizat cu opera lui, le conferă valoarea unei succinte autoprezentări a celui pe care Berdiaev l-a numit în Ideea rusă „principalul teoretician al simbolismului".[3] Prin contrast, statutul celor şase răspunsuri ale lui Gerschenson este mai dificil de prins într-o formulă unitară, tocmai fiindcă e vorba de un autor care la momentul redactării lor se afla în plin proces de radicală reorientare, prin trecerea de la studiul problemelor strict punctuale şi aplicate ale istoriei literare ruse la preocuparea pentru punerea în valoare a miezului incandescent al unei religiozități care în sufletul lui continua să pulseze chiar şi după despărțirea ireversibilă de ritualurile şi formele ei exterioare, care în copilăria petrecută la Chişinău îi lăsaseră o impresie apăsătoare şi tristă[7]. Toate lucrările filosofico-religioase elaborate de Gerschenson în perioada 1910-1924 - întreita imagine a perfecțiunii, Criza culturii contemporane, Cheia credinței, Golfstreamul, Destinele poporului evreu - sînt, ca şi contribuția sa la Corespondența de la un colț la altul, expresia acestei aspirații secrete, pe care instinctul sigur al lui Viaceslav Ivanov o descifrează cu remarcabilă claritate în Scrisoarea a IX-a:

Pe Dumnezeu dumneata îl cunoşti şi l-ai dori nu în cerul vizibil sau în cerurile invizibile ale omului, ci în sufletul de foc a ceea ce este viu, în suflul vieții lui şi în pulsația care-i curge în vene. In această gîndire se întrevede, repet, o căruntă Antichitate, nu mai puțin veche decît hieroglifele egiptene.

---

2 *Deutscher geist in Gefahr,* Stuttgart, 1932, p. 116.
3 în secțiunea de *Note şi comentarii* am explicitat cîteva din cele mai importante raportări la teoria simbolismului, la filosofia Memoriei, la Soloviov, Nietzsche şi religia dionisiacă.

Deşi principial respingea nietzscheanismul, gîndirea lui Gerşenson este vizibil influenţată de el, şi tinde, după expresia cercetătoarei ruse Vera Proskurina, spre edificarea unui „mit gnostic", al cărui pesimism se opune „mitului orfic" al optimistului Ivanov. Tragicul şi autenticitatea acestui mit îl plasează pe creatorul său în vecinătatea gnosticismului „sofianic" al lui Vladimir Soloviov[8], care într-un fel sau altul a inspirat cele mai secrete aspiraţii ale poeţilor Veacului de Argint. Iar opera pe care un sfîrşit prematur a lăsat-o într-un stadiu relativ incipient de realizare este totuşi suficientă pentru a ne face să ghicim în el fibra unui gînditor religios de un rang cel puţin egal cu cel al prietenilor săi Şestov şi Berdiaev, pe care o soartă incomparabil mai norocoasă i-a transformat în favoriţi ai saloanelor şi editurilor pariziene din deceniile 3 şi 4 ale secolului trecut.

I

Lui M.O. Gerschenson

Ştiu, scumpul meu prieten şi vecin din colţul opus al camerei noastre comune, că te- ai îndoit de existenţa nemuririi individuale şi a lui Dumnezeu ca persoană. Şi poate că nu eu sînt în măsură să apăr în faţa dumitale drepturile individualităţii la recunoaştere şi glorificare metafizică. Fiindcă, într-adevăr, eu nu simt în mine nimic care să poată pretinde la o viaţă veşnică. Nimic în afară de ceea ce, în tot cazul, nu este eul meu, în afară de acel element general şi universal din mine, care, precum un oaspete luminos, îmi leagă şi îmi umple de sens spiritual existenţa mea limitată şi iremediabil vremelnică, în toată complexitatea alcătuirii ei capricioase şi în- tîmplătoare. Mi se pare totuşi că nu degeaba m-a vizitat oaspetele acela şi nu degeaba şi-a făcut în mine lăcaş.4 Ţelul lui a fost, îmi pare, să-i dăruiască gazdei nemurirea de neînţeles pentru raţiunea mea. Făptura mea e nemuritoare, nu pentru că ea deja există, ci pentru că este chemată să se nască. Şi ca orice început al unei noi vieţi, ca şi însăşi venirea mea pe lume, această naştere mi se înfăţişează ca un

4 Trimitere la *Ioan* 14,23: „...Tatăl Meu îl va iubi şi vom veni la el şi vom face sălaş la el."

adevărat miracol. Văd limpede că n-aş putea găsi în pretinsa mea individualitate şi în manifestările ei multiforme nici măcar un singur atom care să semene cu germenele unei făpturi autonome, adevărate (adică eterne). Eu sînt grăuntele, mort în pămînt;5 dar moartea grăuntelui este condiția reîntoarcerii sale la viață. Dumnezeu mă va învia din morți, căci El este cu mine. Eu îl recunosc în mine, ca pe o obscură matrice zămislitoare, ca pe ceva veşnic superior, prin care se afirmă ceea ce e mai bun şi mai sfînt în mine, ca principiu viu al ființării, mai vast decît mine, şi care, de aceea, cuprinde pe lîngă alte forțe şi atribute ale mele, şi atributul conştiinței individuale, care mi-e inerent. Din El mă trag, şi El există în mine. Iar dacă El nu mă va părăsi, va crea şi alte forme ale existenței sale în mine, adică individualitatea mea. Dumnezeu nu numai că m-a creat, ci mă crează neîncetat, şi va continua să mă creeze. Pentru că desigur doreşte ca şi eu să-L creez în mine şi de acum înainte, aşa cum L-am creat pînă acum. Nu poate exista vreo pogorîre fără primire voluntară: într-un anumit sens, cele două acte au aceeaşi valoare, iar cel ce primeşte devine egal în demnitate cu cel ce se pogoară. Dumnezeu nu mă poate părăsi dacă eu nu-L părăsesc. Legea iubirii, înscrisă în noi (de vreme ce fără efort îi citim caracterele ei invizibile) proclamă că avea dreptate Psalmistul cînd îi spunea lui Dumnezeu: "Că nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da sfîntului Tău să vadă stricăciunea".6 Iată, bunul meu vecin, la ce mă gîndesc eu în colțul meu, fiindcă ai dorit să ştii. Dar dumneata ce-mi răspunzi din celălalt colț al aceluiaşi pătrat?
V. I.
17 iunie 1920

5 Aluzie la pilda evanghelică din *loan* 12,24, aleasă de Dostoievski drept epigraf al romanului său *Frații Karamazov.*
6 *Psalmul* XV,10.

Nu, V. I., eu nu m-am îndoit de nemurirea personală, şi la fel ca dumneata, socotesc individualitatea un receptacul al realității autentice. Dar despre aceste lucruri n-ar trebui, cred eu, nici să vorbim, nici să gîndim. Noi doi, scumpe prieten, sîntem la extremitățile unei diagonale, nu numai în ce priveşte camera, ci şi în ce priveşte spiritul. Mie nu-mi place să mă înalț cu gîndul pe culmile metafizicii, deşi îmi face plăcere să te văd planînd deasupra acestor înălțimi. Asemenea speculații transcendente, care în mod inevitabil se compun în sisteme potrivit legilor conexiunii logice, o astfel de arhitectură pe deasupra norilor, căreia atît de mulți oameni din cercul nostru i se dăruiesc cu atîta asiduitate, îmi par, mărturisesc, o ocupație zadarnică şi fără speranță. Mai mult decît atît, mă apasă toată abstracțiunea asta, şi nu numai ea: în ultima vreme mi-au devenit apăsătoare, ca o povară sîcîitoare, ca o haină prea grea şi sufocantă, toate cuceririle intelectuale ale umanității, tot tezaurul de concepții, de cunoştințe, de valori adunate şi fixate de secole. Sentimentul acesta începuse de mult să-mi tulbure sufletul din cînd în cînd, dar nu pentru multă vreme,

II

Lui V.I. Ivanov

acum însă a devenit în mine permanent. Ar trebui să fie, îmi închipui, o mare fericire să te arunci în fluviul Lethe,7 pentru ca de pe suflet să se spele fără urmă amintirea tuturor religiilor şi sistemelor filosofice, a tuturor cunoştinţelor, artelor, a poeziei, şi să ieşi la mal gol precum primul om, gol, uşor şi bucuros, să-ţi îndrepţi şi să-ţi ridici liber spre cer braţele goale, amintindu-ţi din trecut un singur lucru - cît de grele şi sufocante erau hainele acelea, şi cît de uşor este fără ele. De ce s-o fi întărit sentimentul acesta în mine, nu ştiu. Poate că hainele somptuoase nu ne apăsau atîta vreme cît erau intacte, frumoase şi cădeau bine pe corp; dar fiindcă de-a lungul acestor ani ele s-au tocit şi atîrnă acuma în zdrenţe, îmi vine să le smulg de tot şi să să le arunc departe.
M.G.

7 în mitologia greacă, rîul uitării din Hades, împărăţia subpămînteană a morţilor.

III

Lui M.O. Gerschenson

Eu nu sînt arhitect de sisteme, scumpe M. O., dar nu mă număr nici printre timorații care socotesc minciună orice lucru exprimat în cuvinte.8 Sînt obişnuit să rătăcesc prin pădurea de simboluri[9], şi pricep simbolismul într-un cuvînt, nu mai puțin decît într-un sărut de iubire. Există exprimări verbale pentru experiența interioară, iar ea le caută şi suferă dacă ele lipsesc, căci din preplinul inimii glă- suiesc buzele.9 Nimic mai prețios nu-şi pot oferi oamenii unii altora decît mărturisirea convingătoare, chiar şi a unor simple presentimente sau elemente ale unei conştiințe superioare, spirituale. De un singur lucru trebuie totuşi să ne ferim, anume să atribuim acestor comunicări, acestor mărturisiri, un caracter coercitiv, adică să le transformăm într-un bun al rațiunii. Rațiunea este coercitivă prin însăşi natura ei; spiritul în schimb suflă unde vrea[10]. Spirituale trebuie să fie cuvintele-simbol ale experienței interioare şi adevărate fructe ale libertății. Aşa cum cînte- cul poetului nu constrînge, ci mişcă, la fel şi

8 Aluzie la versul *„Cuvîntul rostit este minciună"* din poezia lui Tiutcev *Silentium,* citată şi în scrisoarea a Xl-a.
9 *Matei* 12,34.

ele trebuie să mişte sufletul ascultătorilor, iar nu să le impună convingerea lor, precum o teoremă demonstrată. Mîndria şi voinţa de dominare sînt vina metafizicii, o vină tragică, dat fiind că, despărţindu-se de matricea cunoaşterii spirituale integrale, îndepărtîn- du-se de casa părintească a religiei primordiale, metafizica trebuia în mod inevitabil să tindă spre o formă ştiinţifică şi să rîvnească sceptrul marii practicante a constrîngerii: ştiinţa. Iar starea aceea de spirit care te stăpîneş- te în prezent şi care te chinuie atîta - sentimentul acut al unei greutăţi insuportabile pe care ni-l inspiră moştenirea culturală - izvorăşte în esenţă din trăirea culturii nu ca pe un tezaur viu de daruri, ci ca pe un sistem al celor mai fine constrîngeri. Nu-i de mirare, căci cultura tocmai spre asta a aspirat - să devină un sistem de constrîngeri. Ea este însă pentru mine o scară a lui Eros şi o ierarhie de veneraţii. Iar în jurul meu sînt atîtea lucruri şi persoane care-mi inspiră veneraţie, începînd de la omul şi uneltele sale, de la uriaşa lui muncă, de la demnitatea lui profanată, pînă la mineral, încît „mi-e dulce să mă cufund în această mare" (naufragar mi e dolce in ques- to mare),10 să mă cufund în Dumnezeu. Căci veneraţiile mele sînt libere - nici una nu e si-
lită, fiecare din ele e deschisă şi accesibilă, şi fiecare-mi fericeşte spiritul. E adevărat că fiecare veneraţie, devenită iubire, dezvăluie cu privirea ascuţită a iubirii lăuntrica tragedie şi vina tragică din orice lucru care s-a detaşat de izvoarele fiinţării şi s-a izolat în sine: sub fiecare trandafir al vieţii se dezvăluie crucea din care el a înflorit. Dar acesta este deja dorul de Dumnezeu - năzuinţa sufletului-flutu- re spre moartea în flacără. Cel ce nu cunoaşte această năzuinţă fundamentală, acela, după dreptele vorbe ale lui Goethe, e bolnav de o altă, respingătoare tristeţe, chiar dacă nu şi-a ridicat masca de veselie de pe chip: acela e un trist oaspete pe tristul pămînt.11 Adevărata noastră libertate, cea mai nobilă fericire şi cea mai nobilă durere a noastră sînt mereu cu noi, şi nici o cultură nu ni le poate răpi. Slăbiciunea trupului e mai teribilă, căci duhul e doritor, dar trupul e neputincios;12 omul e mai lipsit de apărare în faţa lipsei şi a bolii decît în faţa idolilor morţi. El nu-şi va scutura de pe umeri jugul odios al moştenirii aducătoare de moarte, suprimînd-o cu forţa, deoarece ea va creşte din nou, de la sine, peste el - aşa cum cămila este inseparabilă de cocoaşa ei, chiar şi atunci cînd şi-a dat jos din spinare apăsarea samarului - dar duhul nu se eliberează de acea greutate decît luînd asupra sa un alt jug uşor.13 Pe bună dreptate îi strigi omului înrobit de propriile-i bogăţii: Devino! (werde), dar se pare că uiţi condiţia pusă de Goethe: Mori întîi! (ştirb und werde). Această moarte, adică regenerarea individualităţii, este tocmai visata eliberare. Spală-te în apa izvorului, şi arzi! Acest lucru este totdeauna cu putinţă în fiece dimineaţă a duhului care zilnic se trezeşte.

V.I.
19 iunie 1920

---

10 Versul final al poemului *L'infinito* de Giacomo Leopardi.
11 Din ultima strofă a poeziei lui Goethe *Selige Sehnsucht (Dor fericit):*
Und solang du es nicht hast,
Dieses: Ştirb und werde!
Bist du nur ein triiber Gast,
Aufder triiben Erde.
(Şi atîta timp cît n-ai /Acest: Mori şi devinoU Nu eşti decît un întunecat oaspete/ Pe întunecatul pămînt.)
12 Vorbele lui Isus la Ghetsimani (*Matei* 26, 41).
13 Parafrază a spuselor lui Isus, *Matei* 11,30.

Corespondenţa noastră de la un colţ la altul, începută din pură întîmplare, începe să mă intereseze. Iţi aminteşti: în absenţa mea, mi-ai scris prima scrisoare, şi, plecînd, mi-ai lăsat-o pe masă; iar eu ţi-am răspuns la ea, pe cînd nu erai acasă. Acum eu scriu în prezenţa dumitale, în vreme ce dumneata, într-o tăcută reculegere, te străduieşti să netezeşti în gînd secularele cute ale terţinelor danteşti, pentru ca apoi, privind la original, să le modelezi imaginea în vers rusesc. Eu scriu fiindcă în felul acesta gîn- dul se exprimă mai deplin, şi este receptat mai limpede, ca un sunet în mijlocul tăcerii. După prînz fiecare din noi se va întinde pe patul său, dumneata cu o foaie de hîrtie, eu cu o cărţulie legată în piele, şi-mi vei citi traducerea Purgatoriului, rod al muncii dumitale de dimineaţă, iar eu o voi confrunta şi discuta. Şi iarăşi, ca şi în zilele trecute, mă voi îmbăta acum cu densa miere a versului dumitale, dar voi şi încerca din nou cunoscuta senzaţie de perplexitate.

O, prietene, lebădă a lui Apollo!14 De ce

IV

Lui V.I. Ivanov

---

tologia greacă zeului muzicii şi al poeziei (*Cf.* Pla- ton, *Phaidon,* 84e.).

oare sentimentul era atît de puternic, gîn- dul atît de proaspăt, cuvîntul atît de esențial - atunci, în secolul XIV, şi de ce gîndurile şi sentimentele noastre sînt atît de palide, de ce rostirea noastră este prinsă parcă în-tr-o plasă de păianjen? Ai vorbit bine despre metafizică, privită ca un sistem de con- strîngeri abia perceptibile; dar eu vorbesc despre altceva - de întreaga noastră cultură şi de emanațiile ei subtile, cu care ea a îmbibat întreaga țesătură a existenței; nu de constrîngeri, ci de amăgirile care ne sfîşie spiritul, îl slăbesc, îl desfigurează. Şi nici măcar de asta, nu de urmările şi daunele culturii, căci a cîntări profitul sau dauna este treaba rațiunii, iar orice argument care ridică sabia, de sabie va pieri.15 Ne putem noi oare, în această chestiune, încrede în rațiunea noastră, cînd ştim cu siguranță că ea însăşi se trage din cultură şi, bineînțeles, se închină acesteia, precum un sclav de rînd în fața stăpînului ce l-a ridicat în rang?

Un alt judecător incoruptibil şi-a ridicat glasul în mine. Fie că eu am obosit să mai port povara apăsătoare, fie că sub apăsarea cunoştințelor şi a deprinderilor spiritul meu originar a început din nou să strălu- cească - cert este că în lăuntrul meu s-a trezit şi s-a afirmat o senzație simplă, la fel de inconfundabilă, precum senzația de foame sau de durere. Eu nu judec cultura, eu nu fac decît să depun mărturie: simt că mă sufoc în ea. Ca şi lui Rousseau, în somn mi se înfățişează nu ştiu ce stare de beatitudine - de deplină libertate şi neîmpovărare a spiritului, de paradisiacă lipsă de griji. Ştiu prea multe lucruri, iar greutatea asta mă apasă. Cunoaşterea asta eu n-am dobîndit-o prin- tr-o experiență vie, ea e generală şi străină, provenită de la părinți şi străbuni; prin seducția demonstrației ea s-a strecurat în mintea mea şi a saturat-o. Şi fiindcă e generală, supra-individual demonstrată, caracterul ei indiscutabil îmi îngheață sufletul. Nenumăratele cunoştințe, precum milioane de fire ce nu pot fi rupte, m-au prins în plasă: toate lipsite de chip, toate invariabile, inevitabile pînă la teroare. Şi la ce-mi sînt ele bune? Imensa lor majoritate nu mi-e deloc necesară. In iubire şi în suferință n-am nevoie de ele. Nu prin intermediul lor ajung eu, prin fatale erori şi neaşteptate realizări, la înțelegerea lentă a menirii mele. Iar în ultimul meu ceas, fireşte, nu de ele îmi voi aminti. Dar, ca dărîmături, ele îmi încarcă mintea; în orice clipă a vieții mele, ele se interpun aici ca o cortină prăfuită, între mine şi bucuria mea, durerea mea, orice aspirație de-a mea. Din această imensă cunoaştere impersonală, din nenumăratele concepții, din adevăruri, ipoteze, reguli de gîndire şi legi morale întipărite în memorie, din toată povara aceasta a bogățiilor intelectuale acumulate care-l apasă pe fiecare dintre noi

- din toate acestea provine istovirea aceea care ne consumă. Aminteşte-ți fie şi numai doctrina despre lucrul în sine şi despre fenomen. Marele Kant a descoperit că despre lucrul în sine16 noi nu ştim nimic, şi că toate caracteristicile lui percepute de noi sînt reprezentări ale noastre. Schopenhauer a consolidat aceste adevăruri, demonstrînd cu evidență că noi sîntem complet închişi în noi înşine şi nu avem nici un mijloc de a ieşi în afara granițelor conştiinței noastre şi de a veni în contact cu lumea. Lucrul în sine nu poate fi cunoscut; cunoscînd lumea, nu cunoaştem decît manifestările şi legile spiritului nostru; noi nu facem decît să reprezentăm sau să visăm lumea exterioară

- ea nu există de fel, aparatul nostru de percepție e unica realitate. Această descoperire a fost logic de nerecuzat. Adevărul a izbucnit ca o lumină în noapte, iar conştiința a trebuit să se supună fără cîrtire. S-a săvîr- şit o imensă revoluție în gîndire: lucrurile, oamenii, eu însumi în calitate de creatură, într-un cuvînt, întreaga realitate, anterior atît de palpabilă şi de compactă, totul pe neaşteptate s-a ridicat parcă în văzduh cu o palmă de la pămînt şi a căpătat un aer spectral. Nu există nimic solid; toate cele ce par existente nu sînt decît miraje create în mod sistematic, cu care spiritul nostru, Dumnezeu ştie de ce, populează vidul. O sută de ani a domnit această doctrină şi a schimbat profund conştiința oamenilor. Şi iată că acum i-a sunat ceasul: cumva pe nebăgate de seamă ea şi-a pierdut puterea, s-a întunecat, s-a epuizat; filosofii au prins curaj să se ridice în apărarea vechii experiențe naive; lumii exterioare i-a fost restituită realitatea ei indiscutabilă, iar din orbitoarea descoperire n-a mai rămas decît un modest rudiment - adevărul acela descoperit de Kant, după care categoriile formale ale conştiinței noastre, categoriile timpului, spațiului şi cauzalitatății, nu sînt reale, ci ideale, inerente nu lumii, ci conştiinței, şi suprapuse de aceasta peste experiență precum o rețea de linii pe o hartă geografică. Acum centenara iluzie a trecut - dar ce urme teribile a lăsat ea în urmă! Coşmarul spectralității încă mai învăluie rațiunea cu firele de păianjen ale nebuniei. Omul se întoarce la percepția existenței reale, ca un convalescent după o boală grea, cu senzația maladivă şi neliniştitoare că tot ceea ce-i stă în fața ar fi doar un vis. Astfel rațiunea abstractă elaborează în laboratoarele ştiinței teorii şi sisteme,

---

15 Parafrază la *Matei* 26,52.

16 In filosofia kantiană conceptul-limită de- semnînd „obiectul transcendental" sau *noutne- nul,* care spre deosebire *de fenomen,* este sortit să rămînă inaccesibil cunoaşterii noastre, datorită dependenței acesteia de „formele înnăscute ale intuiției" (spațiul, timpul şi cauzalitatea).

pentru ea infailibile, dar străine pentru spirit, iar dacă un astfel de adevăr sfîrşeşte, ceea ce e inevitabil, prin a se rupe pe la cusături şi a se face bucăţi - atunci ne întrebăm cu tristeţe: de ce-a înlănţuit el spiritele atîţia ani la rînd şi le-a împiedicat libertatea de mişcare? Aşa cum lucrurile care se vînd în prăvălii ne ademenesc cu utilitatea şi cu aspectul lor plăcut, la fel ideile şi teoriile ne ispitesc cu o vană ispită, iar spiritul nostru a devenit tot atît de ticsit de ele, pe cît sînt casele noastre ticsite de lucruri. Ideea şi teoria sînt fertile pentru mine cînd s-au născut natural în mine din experienţa mea personală, sau cînd am simţit o nevoie irezistibilă de ele, dar dobîndite din afară şi fără o necesitate naturală, ele seamănă cu gulerele de cauciuc, cu umbrelele, cu galoşii şi ceasurile cu care se găteşte pe sine, primindu-le la schimb de la vreun european, un negru gol din inima Africii. Şi uite, eu zic: mă plictiseşte abundenţa de lucruri fabricate din casa mea, dar infinit mai mult mă apasă supraîncărcarea dobîndită a spiritului meu. Aş da toate cunoştinţele şi toate gîndurile culese de mine din cărţi, şi pe deasupra ceea ce eu însumi am reuşit să construiesc deasupra lor, pentru bucuria de a dobîndi eu personal din experienţa mea, fie şi o singură cunoaştere primitivă, oricît de simplă, proaspătă ca o dimineaţă de vară.

Repet: nu este vorba de constrîngerea de care scrii dumneata, ci de ispită. Iar ispita constrînge mai mult decît violenţa. Prin ispita adevărului obiectiv raţiunea abstractă îi impune individului descoperirile sale. Dumneata spui: dînd jos povara, noi vom începe în mod inevitabil s-o adunăm din nou şi ne vom împovăra din nou. Aşa este, indiscutabil - noi nu ne putem elibera de raţiunea noastră, şi nu putem să-i schimbăm natura. Dar eu ştiu şi cred că sînt posibile o altă creaţie şi o altă cultură, care să nu înfăşoare orice cunoaştere într-o dogmă, să nu prefacă orice bun într-o mumie şi orice valoare într-un fetiş. Doar nu sînt numai eu - între aceşti pereţi de piatră sînt mulţi care se sufocă, şi dumneata, poete, ai putea oare trăi aici fără murmur, dacă nu ţi-ar fi fost hărăzit fericitul dar - de a zbura prin inspiraţie, fie şi rareori şi pentru puţină vreme, deasupra zidurilor - în spaţiul liber, în sfera spiritului? Urmăresc cu invidie zborurile dumitale şi pe cele ale altor poeţi contemporani: libertatea există, iar omenirea posedă aripi! Dar ochii mei - să fie vina lor? - mai văd şi altceva: aripile s-au îngreunat, iar zborurile lebedelor lui Apollo nu mai răzbesc spre înalt. Şi cum ar putea poetul, în epoca aceasta luminată, să- şi păstreze forţa şi prospeţimea inspiraţiei înnăscute? Pînă la treizeci de ani a citit deja atîtea cărţi, a discutat deja atît de mult pe teme filosofice, este atît de îmbibat de intelectualitatea abstractă din mediul său!

Iar acum voi răspunde şi la ultima dumitale chemare. Renaşterea aceea a personalităţii, adevărata ei eliberare, de care vorbeşti la sfîrşit, moartea în flăcări (Flammen- tod) a lui Goethe, e şi ea un impuls şi un elan al spiritului, înrudită cu inspiraţia poeţilor, dar incomparabil mai curajos şi mai decis. Şi tocmai de aceea sînt atît de rare asemenea evenimente în zilele noastre, incomparabil mai rare decît creaţiile geniale ale artei. Moştenirea culturală apasă asupra personalităţii cu greutatea a peste şaizeci de atmosfere, - iar jugul ei, datorită ispitei, e într-adevăr un jug uşor; cei mai mulţi nu-l simt de fel; iar cine îl simte şi încearcă să se avînte în înalt, - să încerce numai să răzbească prin această îngrămădeală! Căci întreaga ei greutate nu apasă asupra capului său, ci în el însuşi; el însuşi este greu, şi dacă ceva poate ridica spiritul deasupra conştiinţei sale îngreunate, doar aripile geniului o pot face.
M. G.

Lui M.O. Gerschenson

Scumpul meu prieten, noi locuim în acelaşi mediu cultural, tot aşa cum ocupăm aceeaşi cameră, unde fiecare îşi are propriul colţ, dar fereastra largă e una singură, şi una singură e uşa. Fiecare din noi mai are, în afară de asta, o locuinţă permanentă pe care, dumneata ca şi mine, cu plăcere ai schimba-o pentru un alt sălaş, sub un alt cer. Existenţa în acelaşi mediu nu e aceeaşi pentru toţi locuitorii şi oaspeţii lui. în acelaşi element înoată o substanţă solubilă şi uleiul lichid, cresc alga, coralul şi perla, se mişcă peştele, balena, peştele zburător, delfinul şi amfibia, culegătorul de perle - scufundătorul. îmi pare - sau voi spune, la rîndul meu, să fie vina ochilor mei? - că dumneata nu concepi vreo existenţă în cultură fără o fuziune esenţială cu ea. Pe cînd, după cîte socot eu, conştiinţa noastră poate fi complet imanentă culturii, dar ea poate şi să-i fie doar parţial imanentă, şi parţial transcendentă - ceea ce, de altfel, e şi uşor de arătat printr-un exemplu deosebit de important pentru discuţia noastră. Omul care crede în Dumnezeu pentru nimic în lume n-ar consimţi să-şi considere credinţa ca o parte a culturii; în schimb, omul înrobit culturii va

considera inevitabil credința ca un fenomen cultural, oricît de precis i-ar defini el natura - ca reprezentare moștenită și psihologism istoric determinat, ca metafizică și poezie, sau ca factor sociologic și valoare morală. Iar în credința aceasta el va vedea orice, dar o va introduce necondiționat în sfera fenomenelor culturii, care pentru el înglobează întreaga viață a spiritului și niciodată el nu va fi de aceeași părere cu credinciosul, care-și socotește credința ceva exterior culturii, autonom, simplu și primordial, legîndu-i nemijlocit persoana cu Ființa Absolută. Căci pentru un credincios credința lui e esențial separată de cultură, așa cum de ea este separată natura, cum e separată iubirea... Și atunci?

Și atunci, de credința noastră în absolutul care deja nu mai e cultură depinde libertatea interioară - care e viața însăși - sau robia noastră interioară în fața culturii. Aceasta din urmă a devenit de mult atee în principiul ei deoarece l-a închis pe om (așa cum a procla- mat-o definitiv Kant) în sine însuși. Doar prin credință - adică prin renunțarea principială la căderea în păcat a culturii - e depășită ispita ei, atît de viu resimțită de dumneata. Dar păcatul originar nu va fi dezrădăcinat prin nimicirea superficială a urmelor și manifestărilor sale exterioare. A ne dezvăța de gramatică și a izgoni Muzele (vorbind cu cuvintele lui Platon) n-ar fi decît un paliativ: scrierile ar reapărea, iar sulurile lor ar reflecta din nou mentalitatea inalterabilă a prizonierilor țintuiți de stînca peșterii lui Platon.'1' Visul lui Rousseau decurgea din necredința lui. Dimpotrivă, a trăi în Dumnezeu înseamnă nu doar a trăi integral în cultura umană relativă, ci a crește cu o anumită parte a ființei în afara ei, spre libertate. Viața în Dumnezeu este cu adevărat viață, adică mișcare; este o creștere spirituală, o scară cerească, o cale urcînd în coasta muntelui. E deajuns să ieșim la drum, să găsim o cărare; restul se va adăuga de la sine. Obiectele ce ne înconjoară se vor muta de la sine, glasurile se vor îndepărta, se vor deschide noi orizonturi. Poarta libertății e aceeași pentru toți cei ce locuiesc împreună în aceeași incintă, și e mereu deschisă. Dacă unul iese, un altul va urma după el. Și poate că toți vor ieși unul după altul. Fără credința în Dumnezeu, omenirea nu-și va regăsi prospețimea pierdută. Zadarnic ne-am arunca de pe noi veșmintele învechite: trebuie să ne dez- bărăm de vechiul Adam.17 18 Doar apa vie poate întineri. Iar imaginea care-ți plutește în fața ochilor, a unei vieți comunitare reînnoite fără Muze și fără scrieri, oricît de ispititoare ar fi ea, e un vis înșelător și un fel de decadence, ca orice rousseauism, dacă mulțimea umană, pe care dumneata o visezi nu e o comunitate unită prin rugăciune, ci noi vlăstare ale unor oameni la fel de corupți ca și noi înșine.

Dacă drept răspuns mi-ai spune că, oricum ar fi, procesul însuși al unei noi constituiri a culturii, al întipăririi noilor semne pe o tabu- la rasa a sufletului omenesc îi asigură pentru multă vreme omenirii o prospețime reînnoită a forței creatoare, o nemijlocire a perceperii lumii, o revenire a tinereții - nu mi-ar rămîne decît un singur lucru: să ridic din umeri și să mă minunez de optimismul profund al răspunsului dumitale presupus, care izvorăște din neînțelegerea, proprie veacului lui Rous- seau, a acelui fatal adevăr că izvoarele înseși ale vieții spiritual-sufletești sînt otrăvite, că afirmația orfică și biblică a unei anumite originare căderi în păcat - vai, nu e o minciună, în acest caz, discuția noastră ar aminti o altă veche discuție, despre care povestește Platon în Timaios: interlocutorii erau Solon și un preot egiptean. „Voi elinii sînteți niște copii, și nu există nici un bătrîn printre voi", îi spunea acesta celuilalt. Potopuri periodice și incendii au pustiit de mai multe ori fața pămîntului, dar oamenii pămînturilor locuite de elini au renăscut fără instruire și fără scrieri (âpoucroi KCU dYQdppaxoi)19 după aceste convulsii devastatoare ale pămîntului, pentru a-și începe din nou lucrarea lor precară - în vreme ce Nilul sacru a salvat Egiptul imobil, care păstra încrustată în pietrele lui milenare străvechea amintire a străbunilor uitați de elini, a marelui și slăvitului neam de oameni care scuturase jugul imemorialei Atlantide.20 Dragul meu partener de dispută!21 Asemeni egipteanului acela și discipolului său elin, asemeni lui Pla- ton însuși, eu îmi ard cu devoțiune tămîia pe altarul Memoriei, mamă a Muzelor,[11] o preaslăvesc drept zălog al nemuririi, cunună a conștiinței,22 și sînt convins că nici un

---

17 Aluzie la „mitul peșterii", din *Republica* 514a-b.

18 Cf. Epistolele către Romani **6,6;** *Efeseni* **4,22;** *Co- loseni* **3,9.**

19 Citat aproximativ din *Timaios* 23ab. (La Platon: apoucrouc xe KCU avpâppaxouj; în traducere liberă: grosolani și lipsiți de cultură.)

20 Aluzie la mitul Atlantidei, expus tot în *Timaios* (22a-25d).

21 în acest context, apelativ cu nuanță ironică, al cărui original rusesc (coBoripocunK) reproduce termenul grecesc (7i>Ci]xi]Trjc; (partener de dispută) din 2 *Corinteni* 1,21: „Unde e înțeleptul? Unde e cărturarul? Unde e *partenerul disputelor* acestui veac? Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii acesteia?"

22 Citat din poezia *Copacii* (1918), inclusă în volumul postum *Lumină de seară:*

Memorie sfîntă, tu, ce Muzele-ai născut,
Zălog al nemuririi, cununa conștiinței,
Splendoare a nestricatului din stricăciune,

pas pe scara ascensiunii spirituale nu-i cu putință fără un pas în jos pe treptele ducînd spre comorile ei subterane: cu cît ramurile sînt mai înalte, cu atît mai adînci sînt rădăcinile.

Dacă mi-ai răspunde că nu ai intenția, sau chiar că că nu te simți îndreptățit să fixezi dinainte viitorul traseu spiritual al oamenilor culturii reînnoite; că resimți pur şi simplu pentru dumneata şi pentru urmaşii dumitale nevoia stringentă de a ieşi de sub bolțile înăbuşitoare spre spațiile libere, fără a şti şi fără a vrea să ştii ce anume îți va fi dat să întîlneşti în afara temniței părăsite, ți-ai exprima prin asta şi nepăsarea fatalistă față de pregătirea căilor libertății, şi disperarea ultimă în pro- pria-ți liberare. Să nu fie aşa!

V.I.

30 iunie

Lui V.I. Ivanov

Vecine scump, lumina mea,23 în zadar mă ispiteşti cu dulci îndemnuri să-mi părăsesc colțul şi să trec în al dumitale. Colțul dumitale e şi el un colț închis cu pereți - libertate în el nu există. Dumneata spui: omul de cultură n-are decît să se dăruiască credinței, şi el este deja esențialmente liber. îți răspund: pe de o parte el, apăsat de moştenirea culturală, e incapabil să se înalțe spre absolut, şi chiar dacă posedă credința, ea e părtaşă la soarta tuturor stărilor lui de spirit: e molipsită de reflecție, depravată şi neputincioasă. Repet ceea ce ți- am scris ultima dată: conştiința noastră nu poate deveni transcendentă culturii, sau nu o poate face decît în rare cazuriexcepționale.

Priveşte cum se zbate în plasă prietenul nostru Şestov[12]. De cîte ori n-am vorbit noi cu drag despre el! Nu a întrevăzut el oare vidul speculațiilor, dogmatismul ucigător al ideilor şi al sistemelor? Nu e el oare însetat de libertate? Spiritul lui atins de tristețe tînjeşte după o cale spre libertate: ba încearcă să desfacă nodurile gîndirii dogmatice24 care înfăşoară

23 „Vecine scump, lumina mea!": începutul basmului lui Krîlov, *Fiertura lui Demian.*
gîndire adogmatică.

umanitatea, ba povesteşte cu entuziasm despre evadările de moment care au reuşit unuia sau altuia, lui Nietzsche sau lui Dostoievski, lui Ibsen şi Tolstoi,25 şi despre dureroasele lor recăderi în temniță. Cu otrava în sînge, cu istovirea în oase nu se poate răzbate spre libertate. Şi credința, şi iubirea, şi inspirația, tot ceea ce e în stare să elibereze spiritul - totul în noi este contaminat şi îmbolnăvit, şi de aceea nu eliberează. Cum vrei ca pe un teren acoperit de rămăşițele unor sisteme şi concepții seculare, de nenumărate țăndări ale unor idei antice şi moderne, presărat în dezordine cu mausoleele valorilor spirituale - valorile indiscutabile ale credinței, ale gîndirii, ale artei - ca pe un astfel de teren să crească stejari puternici sau toporaşi fragezi? Pe el abia dacă va încolți cîte un arbust pipernicit şi tenace, şi iedera ruinelor.

Dar nu despre asta voiam să vorbesc. Ai dreptate: eu nu ştiu deloc şi nu vreau să ştiu ce va întîlni omul dincolo de zidurile temniței părăsite, şi-mi recunosc deschis indiferența completă față de cauza pregătirii căilor libertății:26 toate astea, dragul meu, nu sînt decît speculații, iarăşi speculații. Mi-ajung cele de care e impregnat aerul în jurul meu şi propria mea rațiune. Nu-mi arde de artificii intelectuale. Simt pur şi simplu, cum spui dumneata, nevoia stringentă de libertate pentru spiritul sau conştiința mea, precum, pesemne, vreun grec din secolul al şaselea27 se simțea în mod chinuitor derutat de excesiva multitudine a divinităților din Olimpul său, de însuşirile şi pretențiile care le erau atribuite, de abundența luxuriantă a miturilor şi a cultului religios, - aşa cum, poate, vreun australian se sufocă în atmosfera apăsătoare a înspăimîntătorului său animism şi totemism, fără a avea forța lăuntrică de a se elibera de ele. înconjurat de zidurile temniței sale, grecul visa poate să stea liber în fața unui singur Zeu universal şi impersonal, pe care spiritul lui îl intuia, australianul acela - libertatea şi lipsa de griji a sufletului neapăsat de teamă, şi libera alegere a soației, neîngrădită de interdicții totemice. Nici unul, nici altul nu şi-ar putea exprima pozitiv visul şi speranța sa. Cel ce vrea să se elibereze nu vede decît obstacolul, şi nu-şi proclamă decît negația; dar el luptă şi neagă totdeauna în numele a ceva, în el s-a copt deja un ideal pozitiv, care singur îi dă pasiunea şi forța de a lupta. Idealul acesta e confuz şi neexprimat: numai un astfel de ideal pune în mişcare voința; un ideal clar recunoscut şi exprimat se prezintă ca un sistem de diverse idei numai pe jumătate vii, cu o slabă mobilitate, exacte, produs al descompunerii. Ce vreau eu? Vreau libertatea conştiinței şi a căutărilor, vreau prospețimea primordială a spiritului, pentru a merge unde am poftă, pe căi nebătute, pe cărări nestrăbătute, în primul rînd fiindcă ar fi un lucru vesel, şi în al doilea rînd, fiindcă - cine ştie! - s-ar putea ca pe noile căi să găsim mai multe. Dar nu: motivul principal este că ne plictisim aici, precum în sanatoriul acesta al nostru. Ne atrag cîmpiile şi crîngurile! Eu nu numai că vreau, ci cred ferm că aşa va fi; altminteri de unde mi-ar veni senzația asta? Autenticitatea şi forța senzației mele îmi stau chezaşe că aşa va fi. Ştii şi dumneata: din reptile au provenit păsările; senzația mea este, ca şi odinioară, arsura şi mîncărimea de pe umerii amfibiilor, cînd le înmugureau pentru prima oară aripile. Visele vagi ale grecului şi ale australianului acela au fost presimțiri şi prevestiri ale libertății realizate cîteva veacuri mai tîrziu. Poate că omul a avut nevoie să treacă de la libertatea primordială printr-o lungă perioadă de disciplină, de dogme şi legi pentru a ieşi din nou, deja transformat spre libertate: s-ar putea să fie aşa. Dar vai de generațiile al căror destin a fost acest stadiu intermediar - drumul culturii! Ea se descompune din interior - noi vedem limpede acest lucru, şi atîrnă în zdrențe de pe spiritul istovit. Dacă astfel se va săvîrşi eliberarea, sau dacă, dimpotrivă, va izbucni ca o catastrofă, ca acum douăzeci de secole, nu ştiu, şi eu însumi, fireşte, nu voi păşi pe pămîntul făgăduinței; dar ceea ce simt eu este muntele Nebo,28 de pe care Moise l-a văzut. Şi nu numai eu îl văd printr-o perdea de ceață.
M.G.

***25 Aluzii la studiile lui Şestov,** Filosofia tragediei - Dostoievski şi Nietzsche **(1903),** Binele în învățătura lui Tolstoi şi Nietzsche **(1899),** Victorii şi Înfrîngeri **-** Viața şi opera lui Henrik Ibsen(î900).*
ultimul paragraf al scrisorii precedente.
27 Secolul VI a.Chr. - secolul tranziției de la civilizația greacă arhaică la cea clasică, al naşterii tragediei şi filosofiei greceşti.
28 Munte legendar, de pe care Moise, înainte de a muri, a contemplat pămîntul făgăduit de Dumnezeu seminției sale (*Deuteronomul*, cap. 34).

Lui M.O. Gerschenson

„Mişcarea nu există, zise un înțelept bărbos..." 29 Interlocutorul său îi răspunse cu sfatul simbolic de a verifica prin propria experiență veridicitatea părerii exprimate: „şi începu să meargă în fața lui". Cel dintîi, fireşte, nu era nici el paralizat; el îşi putea mişca la fel de bine picioarele, dar nu punea preț pe mişcările trupului său, deoarece nu credea în propria-i experiență. O parte însemnată din obiecțiile du mita le, eu o atribui autosugestiei - tiraniei unei idei preconcepute de ordin speculativ; cealaltă parte - insațiabilei dumitale pofte de viață. în vorbele dumitale e atîta disperare, iar printre rînduri, în tonul interior şi în ritmul cuvintelor, ca şi în vitalitatea acțiunii ce ți-e proprie, atîta vigoare tinerească, atîta poftă de a încerca ceea ce n-a mai fost încă încercat, de a străbate cărări nebătute, de a adera cu încredere la natura cea vie, e atîta poftă de joacă, de îndrăzneală şi de darurile neatinse ale pămîn- tului generos - tant de deşir, enfin, de faire un peu l'ecole buissoniere,30 - încît îmi pare, dra-

VII

29 începutul poeziei lui Puşkin, *Mişcarea.* „înțeleptul bărbos" era Zenon din Eleea, iar oponentul său, Diogene (după o altă opinie, Antisthene).
30 atîta dorință, în fine, de a chiuli un pic de la şcoală (Fr.).

gul meu doctor Faust într-o nouă încarnare în care nu te-a părăsit de tot nici vechea grijă care te măcina cîndva, privindu-te, Mefistofel n-ar trebui să-şi piardă orice speranță de succes, dacă i-ar trece prin minte să afle şi pentru dumneata nişte ispite potrivite, pentru a-l rechema la o libertate nelimitată, la viața cea largă pe un om ostenit sub povara celor patru facultăți, răpindu-l din colțul lui păzit cu atîta gelozie. Bineînțeles, el ar trebui să aplice o tactică mai subtilă, iar nicidecum să-ți arate în depărtarea magică o încîntătoare imagine feminină, - mai potrivit ar fi, amintindu-ne încă o dată că teoria este căruntă, iar copacul auriu al vieții înverzeşte veşnic/ să înceapă cu floricele de pe o poiană curată şi cu nişte crînguri virgine. Se înțelege de asemeni că libertatea nelimitată s-ar dovedi o dată în plus, la capătul unei noi serii de aventuri, o temniță fără ieşire. Poate că ultimul dintre farmecele lui Faust ar trebui să devină pentru dumneata cel dintîi, adică săpatul de canale, Lumea Nouă, şi iluzia unui pămînt liber pentru un popor eliberat/'31 [32]' Şi cîte alte schițe planimetri- ce şi desene nu pot fi făcute pe un plan orizontal! Ceea ce contează e că el este orizontal. Dar eu nu sînt cîtuşi de puțin un Mefistofel şi de aceea nu vreau să te invit şi să te ade- mensc nicăieri. Tot sensul vorbelor pe care ți le adresez este afirmarea dreptei verticale, care poate fi trasată din orice punct, din orice colț situat pe suprafața oricărei culturi, fie ea tînără sau decrepită. Dar cultura însăşi, în adevărata ei semnificație, nu e cîtuşi de puțin pentru mine o suprafață, o cîmpie acoperită de ruine, sau un şes presărat cu oase. Există în ea ceva cu adevărat sacru: ea nu e numai amintirea chipului exterior şi pămîntean al strămoşilor, ci e şi continuarea revelațiilor atinse de ei. E o memorie vie, eternă, care nu moare în cei ce se identifică cu aceste revelații! Căci acestea din urmă au fost transmise de către strămoşi descendenților lor cei mai îndepărtați; şi nici o iotă din literele, cîndva noi, înscrise pe tablele spiritului uman unitar nu va dispărea. în acest sens, cultura nu e numai monumentală, ci şi inițiatoare în spirit. Căci memoria, suverana ei supremă, îi face pe adevărații ei slujitori părtaşi la inițierile strămoşilor şi, făcîndu-le să reînvie în ei, le împărtăşeşte forța unor noi inițiative, a unor noi cutezanțe. Memoria e un principiu dinamic; uitarea e oboseală şi întrerupere a mişcării, cădere şi întoarcere la o stare de re- paos relativ. Asemenea lui Nietzsche, hai să ne studiem cu atenție pe noi înşine pentru a vedea dacă nu purtăm în noi otrava declinului, germenele decadenței.

Ce este această decadence?[13] Conştiința unei subtile legături organice cu tradiția monumentală a trecutei culturi înalte, împreună cu conştiința apăsător-orgolioasă, de a fi cei din urmă din şirul ei. Cu alte cuvinte, o memorie ofilită care şi-a pierdut capacitatea inițiatoare şi nu ne mai leagă de inițierile (consacrările) strămoşilor şi nu ne mai dă impulsurile unei inițiative esențiale, cunoaşterea faptului că profețiile au amuțit, aşa cum decadentul Plutarh şi-a şi intitulat unul din studiile sale („Despre dispariția oracolelor"), întreaga acțiune a bietului nostru prieten comun Lev Şestov este scrierea unui unic, lung şi complicat tratat pe aceeaşi temă. Spiritul nu-i mai vorbeşte decadentului prin vestitorii săi de altădată, lui îi vorbeşte doar sufletul vremurilor; istovirea spirituală îl face să se îndrepte exclusiv spre domeniile sufletului: el devine pe de-a-ntregul psiholog şi psihologizant. Va pricepe el oare credința lui Goethe: „Adevărul de mult a fost aflat, şi el a reunit o înaltă frăție a minților spirituale. Spre el încearcă să te-ndrepți, spre acel vechi adevăr"?33 Pentru psiholog, acest adevăr nu e decît o veche psihologie. în orice caz, tot ceea ce e spiritual şi obiectiv este suspectat de el ca fiind ceva psihologic şi subiectiv. Şi iar amintesc nişte vorbe ale lui Goethe - vorbele lui Faust despre famulus-ul său Wagner: El scormoneşte în țărînă căutînd o comoară de aur, şi se bucură găsind nişte viermi.34 Nu seamănă oare asta cu modul în care

---

31 Cuvintele adresate Studentului de către Mephisto în prima parte a lui *Faust* de Goethe: *Grâu, teurer Freund, ist alle Theorie,*
Und griin des Lebens goldner Baum.
Ce seacă e, amice, orice teorie,I Dar cît de verde viața, cit de aurie! (Faust ***I, 2038-2039; trad. Lucian Blaga)***
frază a unui pasaj din ultimul său monolog:
Solch ein Gewimmel mocht' ich sehn,
Auffreiem Grund mit freiem Volke stehn.
Aş vrea să văd asemenea devălmăşie,/Să locuiesc cu liberul popor pe liberă cîmpie. (Faust ***II, 1179-1180; trad. Lucian Blaga)***
33 Traducere liberă a unui fragment din poezia lui Goethe, *Vermăchtnis* (Testament):
Das VJahre war schon lăngst gefunden,
Hat edle Geisterschaft verbunden;
Das alte Wahre, fafi es an!
De veacuri adevăru-i gata,/ Alese spirite legat-a:/ Inşfa- că-i vechiul gît acum! ***(Trad. Şt. Aug. Doinaş)***
34 Parafrază a versurilor
Der immerfort an schalem Zeuge klebt,
Mit gier'ger Hand nach Schdtzen grăbt,
Und froh ist, wenn er Regenwiirmer findet!

prietenul nostru însetat de apă vie îşi întreprinde cercetările lui psihologice şi descoperă vanitatea speculaţiilor? Trebuie să-l lăsăm în seama demonului său: fie ca morţii să-i îngroape pe morţi. A-i da crezare înseamnă a lăsa să pătrundă cariul în propriul spirit: asta nu ne micşorează, fireşte, iubirea faţă de el, nici compasiunea tandră pentru el şi pentru fapta lui de tragic şi vivace gropar. Trebuie să credem în viaţa spiritului, în sfinţenie şi consacrare, în sfinţii nevăzuţi care ne înconjoară, în şirul nesfîrşit al sufletelor în luptă continuă pentru transfigurarea spirituală a lumii, şi să mergem încrezători mai departe, fără să privim nici în lături nici înapoi, fără să măsurăm drumul parcurs, fără să dăm ascultare glasurilor spiritelor oboselii şi ale apatiei, care vorbesc despre otrava din sînge, despre istovirea din oase. Poţi fi un vesel călător pe pămînt, fără a-ţi părăsi oraşul natal, şi poţi deveni sărac cu duhul fără a-ţi uita de fel propria ştiinţă. Raţiunea noi am recunoscut-o de mult ca fiind un instrument subordonat şi o slujitoare a voinţei - ea serveşte scopurilor vieţii, ca şi orice alt organ inferior al trupului - speculaţiile care, după cuvintele dumitale, o alimentează, le putem da pe mîini străine, aşa cum ne debarasăm de cărţile inutile, dacă nu le lăsăm să odihnească în pace pe rafturile bibliotecii noastre. Dar seva vitalizantă a acestor speculaţii, a acestor religii, spiritul şi logosul lor, energia lor consacrată le aspirăm adînc în noi, în numele vechiului adevăr al lui Goethe, şi astfel, lipsiţi de griji şi doritori de cunoaştere, ca nişte străini, vom trece pe lîngă nenumăraţii idoli şi nenumăratele altare ale culturii monumentale, care parţial zac în părăsire, parţial sînt renovate şi iarăşi împodobite, oprindu-ne pentru plăcerea noastră şi aducînd jertfe în locuri uitate, dacă vom vedea aici flori care nu se usucă, nevăzute de oameni, crescînd din vechiul mormînt.

V.I.
4 iulie

Aleargă după găunoase fleacuri, /Cu mîna sapă căutînd comori de veacuri,/Şi-i fericit cînd rîme în gunoi găseşte. (Faust ***I, 604-605; trad. Lucian Blaga)***

Lui V.I. Ivanov

Eşti o sirenă, prietene, - scrisoarea dumi- tale de ieri este o ispită. Mi s-a părut că însăşi cultura, personalizîndu-se, mă vrăjeşte în mod viclean cu bogăţiile ei, convingîndu-mă cu blîndeţe să n-o părăsesc. Da, vocea ei e irezistibilă pentru mine: nu sînt eu oare fiul ei? Nu un fiu rătăcitor cum crezi dumneata, ci, lucru mai trist, fiul unei mame rătăcitoare. Diagnosticul dumitale, dragul meu medic, e complet greşit; e timpul să mă explic mai clar. Eu nu vreau cîtuşi de puţin să întorc omenirea la mentalitatea şi la obiceiurile locuitorilor insulelor Fidji, nu vreau deloc să mă dezvăţ de gramatică şi să izgonesc Muzele, nu visez la floricele pe o poiană imaculată. îmi pare că nici Rousseau, care a agitat Europa cu visul lui, n-a visat la vreo tabula rasa: ar fi fost un vis absurd, gol, care n-ar fi entuziasmat pe nimeni. Dumneata ai formulat de data asta chestiunea fundamentală a disputei noastre. Pînă acum ţi se păruse că eu, plictist de cuceririle exterioare ale culturii, în supărarea mea m-aş fi pregătit să arunc imprudent din copaie, împreună cu apa, şi pruncul. Nu, nu! Eu vorbesc mereu de ispitele în spirit, de otrava din sînge, care e viaţa însăşi; vorbesc tocmai

de lucrul cel mai de preţ, care a fost obţinut printr-o experienţă esenţială milenară, de ceea ce dumneata numeşti „autenticele revelaţii ale strămoşilor", de adevărul obiectiv şi imuabil, eu susţin că tocmai sursa aceasta vie a existenţei spirituale e otrăvită şi nu mai poate da viaţă sufletului, ci îl ucide. E vorba tocmai de natura dinamică a adevărului odată cunoscut, de puterea lui iniţiatoare în spirit. Dumneata scrii: „Căci, memoria, suverana ei supremă, îi face pe adevăraţii ei slujitori părtaşi la iniţierile strămoşilor şi, făcîndu-le să reînvie în ei, le împărtăşeşte forţa unor noi iniţiative, a unor noi cutezanţe" - O, de-ar fi aşa! Dar a fost aşa cîndva - şi a încetat să mai fie. S-a întîmplat că revelaţiile adevărului, po- gorîte asupra strămoşilor, s-au transformat în mumii şi fetişuri şi nu mai pătrund în suflet ca o descărcare salutar destructivă şi fructuoasă, ci îl îngroapă sub blocuri de granit şi sub ruinele ideilor în descompunere. Adevărul obiectiv şi există şi nu există; el există realmente doar ca o cale, ca o direcţie, dar el nu există ca un dat definitiv, pe care am putea şi ar trebui să ni-l însuşim, după cuvintele lui Goethe, reproduse de dumneata. Dac-ar fi exactă afirmaţia că adevărul a fost de mult descoperit, atunci, fireşte, n-ar mai merita să trăim. în revelaţiile strămoşilor preţios nu e conţinutul lor, deoarece conţinutul oricărui adevăr cunoscut de om este unul condiţionat, iar ca atare el este mincinos şi trecător: preţioasă este doar metodologia lor, dacă acest cuvînt este admisibil aici. Dumneata ştii mai bine decît oricine că orice exprimare a adevărului e simbolică,35 e doar un semn, doar un sunet care trezeşte inerţia din somnul ei şi care ne îndeamnă să ne îndreptăm privirea în direcţia din care el provine. Vorbind despre caracterul iniţiator al adevărului ca despre un fenomen invariabil, dumneata reprezinţi existenţa umană nu aşa cum este ea, ci tocmai aşa cum eu aş vrea s-o văd. Eu spun: revelaţiile străbunilor au împietrit, s-au prefăcut în valori tiranice care, ademenind şi înspăimîn- tînd, conduc spiritul individual la o supunere fără cîrtire şi chiar voluntară faţă de ele, sau, înfăşurîndu-l în ceaţă, îi împăienjeneşte privirea. Dar eu am mai scris cîndva despre asta, şi ca să nu mă repet, reiau aici acele pagini. Iată ceea ce scrisesem.

„Toţi ştiau că Napoleon nu se născuse împărat. Vreo femeie simplă, privindu-l din mulţime în timpul unei parade fastuoase, ar fi putut gîndi: Acum el e împărat, aproape şi-a pierdut numele personal, e un stăpî- nitor de popoare, dar pe cînd era în scutece
nu însemna nimic pentru lume, nu era decît pruncul mamei sale". - Tot astfel, stînd în- tr-un muzeu, în faţa unui tablou renumit, mă gîndesc la el. Artistul l-a pictat pentru sine, iar în procesul de creaţie ei erau inseparabili: artistul în tablou şi tabloul în artist; şi iată că tabloul este ridicat pe tronul universal, ca valoare obiectivă.

Tot ceea ce este obiectiv ia naştere în individ şi iniţial nu-i aparţine decît lui. Istoria oricărei valori are trei faze, prin care a trecut Napoleon: la început el nu înseamnă nimic pentru univers, apoi devine luptător şi conducător pe cîmpul de luptă, iar în final suveran. Asemeni lui Napoleon la Ajaccio, valoarea nu este liberă şi veridică decît în copilărie, cînd născută în obscuritate, se joacă, creşte şi suferă în libertate, fără să atragă asupra sa privirile lacome ale nimănui. „Hamlet" nu a înflorit decît o dată în plenitudinea adevărului său - în Shakespeare, „Madona Sixtină" - în Rafael. Apoi vine ziua cînd universul antrenează acea valoare înfloritoare în luptele lui profane. In lumea lor, plenitudinea ei nu foloseşte nimănui. Lumea a ghicit în valoare forţa iniţială pe care creatorul a pus-o în ea, şi ar vrea să folosească această forţă pentru propriile nevoi; raportarea lumii la această forţă este dictată de lăcomie, iar lăcomia este totdeauna concretă. Iată de ce, cînd este folosită de o multitudine de oameni, valoarea se diferenţiază întotdeauna, se divizează în forţe definite, în semnificaţii particulare din care i-a dispărut plenitudinea şi deci i s-a pierdut esenţa. Aşa cum stejarul este folositor oamenilor nu în starea sa naturală, ci despicat în bucăţi, la fel şi valoarea este preţioasă pentru ei doar în fărîmiţarea esenţei sale, ca utilitate multiplă. în final, utilitatea se transformă la rîndul ei în valori universal recunoscute şi este încoronată şi ridicată pe tron. Valoarea încoronată este rece şi crudă, şi pe măsură ce timpul trece se pietrifică şi devine un fetiş. Fizionomia ei deja nu mai conservă nici o urmă din forţa aceea liberă şi francă pe care chipul ei o respira cîndva. Cîte pasiuni nobile sau de joasă speţă n-a servit ea! Unul dorea soarele, altul ploaia, iar ea le-a făcut pe plac tuturor confirmîndu-i fiecăruia adevărul lui mincinos, subiectiv. Acum ea îi dictează lumii despotic propriile legi, fără să asculte rugile individuale. Ceea ce fusese cîndva viu şi individual, în care pulsase sîngele cald al unei singure fiinţe, s-a transformat într-un idol care pretinde drept jertfă ceva la fel de viu şi individual, cum a fost ea însăşi cînd a văzut lumina zilei. împăratul Napoleon şi tabloul care tronează în muzeu sînt în aceeaşi măsură nişte despoţi.
In afară de valorile-fetiş, concrete şi tan-

35 Parafrază a versurilor finale din *Faust: Tot ce e trecător E numai un simbol.*

gibile, mai există şi valorile-vampir, aşa-nu- mitele valori abstracte, care, în împărăţia valorilor, sînt ceva în genul persoanelor juridice. Ele sînt lipsite de trup şi invizibile; ele se formează din acele abstracţiuni care provin din valorile concrete, pentru că în sfera spirituală legea coeziunii funcţionează la fel ca în lumea fizică, unde emanaţiile bazinelor terestre de apă se transformă în nori. Din mulţi „Hamleţi" şi multe „Madone Sixtine" a luat naştere, pe calea abstracţiei, o valoare comună - Arta; în acelaşi fel au apărut toate - Proprieteatea şi Morala, Biserica şi Religia, Naţionalitatea, Cultura şi cîte altele: toate din emanaţiile celui mai bun sînge ale celor mai arzătoare inimi umane. Fiecare are propriul cult, propriii preoţi şi adepţi. Preoţii proclamă cu convingere în faţa mulţimii interesele şi nevoile valorii sacrosancte, şi cer sacrificii pentru înflorirea ei. Statul aspiră la putere, Naţionalitatea la unicitate, Industria la dezvoltare, etc.; în acest fel, ele însele nişte spectre, acestea comandă în mod real lumea, şi cu cît sînt mai abstracte, cu atît sînt mai vorace şi mai nemiloase. Poate că ultimul război este doar o nemaivăzută hecatombă, pe care cîte- va valori inteligibile, încheind între ele o alianţă, au pretins-o Europei prin intermediul preoţilor lor[14].
Dar în fiecare valoare abstractă, oricît de
insaţiabil i-ar fi pîntecele, licăreşte o scînteie a Divinităţii. Omul, fără s-o ştie, venerează în valoare expresia sacră a unei anumite porniri personale şi profund înrădăcinate, pe care o are în comun cu lumea întreagă; doar în acest sentiment viu stă forţa valorii. Fie că mînînc pentru a-mi satisface foamea, fie că îmi acopăr goliciunea sau mă rog lui Dumnezeu - acţiunea mea este doar a mea, atît de simplă şi atît de personală. Şi iată că acel element personal al meu este transpus la nivel social, la nivel impersonal, iar de acolo - încă şi mai sus, în Empireul principiilor suprapersona- le - priveşte - sentimentul izolat se vădeşte inclus într-o ordine centralizată şi ierarhizată, o simplă rugăciune a atins dimensiunile impozante ale Teologiei, Religiei, Bisericii. Ceea ce pentru mine era o nevoie a inimii, este proclamat datorie sacră, îmi este luat din mîini, ca un obiect iubit, şi ridicat deasupra mea ca un simbol al miruirii.

Sărmana inimă, asemeni unei mame, încă mai iubeşte în tiran făptura căreia i-a dat naştere, dar şi plînge, supunîndu-se voinţei lui impersonale. Şi vine ceasul cînd iubirea învinge supunerea: mama răstoarnă tiranul pentru a-şi îmbrăţişa fiul din el. Apare Luther cu inima înflăcărată şi distruge cultul, teologia, biserica papilor, pentru a elibera din complicatul sistem credinţa simplă, individuală; revoluţia franceză dizolvă mistica tronului şi-l pune pe om într-o relaţie mai directă şi mai apropiată, cu puterea. Iar astăzi o nouă răzmeriţă zguduie pămîntul: adevărul individual al muncii şi al proprietăţii tinde spre libertate şi caută să scape de complicaţiile seculare, de lanţurile monstruoase ale ideilor abstracte şi sociale.

Umanitatea mai are încă o cale lungă de străbătut. Creştinismul lutheran, republica şi socialismul nu sînt decît nişte prime etape: ceea ce este individual trebuie să redevină individual pînă la capăt, aşa cum a fost la origine. Dar nici trecutul nu s-a scurs în van. Omul revine transfigurat la sursele existenţei sale, pentru că acolo, pe culmi, subiectivitatea lui, devenită valoare universală şi obiectivă, a înflorit timp de mulţi ani cu adevărul său etern. Aici pare să se săvîrşească un fel de filogenie inversă: atingînd culmile, mişcarea se face în direcţia inversă, pe acelaşi drum, etapă după etapă, aşa cum a şi apărut. De aceea, fiecare revoluţie este o întoarcere la principiul iniţial: monarhia este înlocuită de o adunare unică - parlamentul; parlamentarismul cedează locul unei forme şi mai vechi - federalismul, şi aşa mai departe înapoi, spre punctul de plecare. Dar formele vechi sînt însufleţite acum de un alt spirit. In ascensiunea ei, comunitatea era săracă, haotică, restrînsă; în declin, ea este solid organizată şi plină de o semnificaţie universală. Iar punctul de plecare la care totul va trebui să revină este individualitatea. Ea va cuprinde în sine întreaga plenitudine trăită. Vor trece sute de ani - credinţa va redeveni simplă şi individuală, munca - o creaţie veselă şi individuală, proprietatea - o uniune intimă cu lucrurile; dar şi credinţa şi munca şi proprietatea vor rămîne nestrămutate şi sfinte pentru individ, iar în afară - infinit îmbogăţite, asemeni spicului care creşte din grăunte. Problema care se pune este ca individualul să redevină cu totul individual şi în acelaşi timp trăit ca un fapt universal; ca omul să recunoască în fiecare din manifestările sale, precum Maria, în acelaşi timp, şi pe propriul copil, şi pe Dumnezeu.

Dar valorile încă nu reprezintă totul, iar contra valorilor se poate lupta. Dar cum se poate lupta împotriva acelor otrăvuri ale culturii, care au intrat în sînge şi au otrăvit însăşi sursele vieţii spirituale? Există pînze de păianjen ale speculaţiilor, pînze de oţel, ţesute de experienţa seculară: ele prind inteligenţa în plasa lor, pe nesimţite şi sigur; există drumurile bătătorite ale cunoaşterii, pe care lenea le urmează fără să-şi dea seama; există rutina gîndirii şi rutina conştiinţei, există o rutină a percepţiilor, şabloanele sentimentelor şi nenumăratele clişee ale vorbirii. Ele pîndesc chiar zămislirea embrionilor spirituali, îi învăluie imediat, ca şi cum i-ar îmbrăţişa cu dragoste, ducîndu-i apoi pe cărările bătătorite. în fine, există

imensele grămezi de cunoştinţe, terifiante prin numărul şi rigiditatea lor; ele inundă inteligenţa şi se instalează acolo cu dreptul adevărului obiectiv, fără să aştepte ca foamea spirituală să le cheme pe cele necesare dintre ele; iar sufletul, împovărat sub greutatea lor se ofileşte în întuneric, este neputincios atît să le asimileze cu adevărat, cît şi să le respingă. Vorbesc aşadar nu despre eliberarea de speculaţie, ci de libertatea speculaţiei, mai bine zis de libertatea, nemijlocirea şi prospeţimea contemplaţiei, pentru ca înţelepciunea părinţilor şi străbunilor noştrii să nu-i intimideze pe cei timizi, să nu încurajeze stagnarea, să nu acopere depărtările, ca să poată lua naştere o nouă receptivitate şi o nouă gîndire, care nu încremenesc imediat în fiecare dintre expresiile lor, ci veşnic plastice, mişcîndu-se libere spre infinit. Atunci vor apărea acei fericiţi pelerini despre care vorbeşti dumneata, săraci cu duhul, plini de veselie şi însetaţi de cunoaştere: acum ei nu există, sau există doar unii falşi, acum nimeni nu trece ca un străin prin faţa altarelor şi a idolilor; dar şi dumneata, dragă prietene, fără să-ţi dai seama, aduci jertfe pe multe altare, adori inconştient mulţi

zei, căci otrava, îți spun, e în sîngele nostru. Şi nu eu vreau să imobilizez umanitatea pe o suprafață orizontală, - dumneata eşti cel care scrii: „Să mergem mai departe, fără să ne întoarcem şi fără să măsurăm drumul parcurs". Ceea ce spun eu este doar: individul de pe cîmpia asta - iată linia verticală prin care trebuie să răsară o nouă cultură.
M.G.

Lui M.O. Gerschenson

Dialogul dintre noi se îngreunează considerabil, în sensul unei polemici, care, de altfel, nici n-ar trebui să existe de fel. Prin natura dumitale, dragul meu prieten, eşti un monologist. Nu poţi fi atras pe calea dialecticii: logica nu este lege pentru dumneata. Nu- ţi pasă de propriile contradicţii, a căror listă ţi-aş putea-o prezenta aşa cum se prezintă o poliţă pentru plată, dacă bunul gust nu m-ar sfătui să mă abţin de la acest atentat la sensul interior, sufletesc, al mărturisirilor pe care mi le-ai făcut. Am convenit deja că adevărul nu poate fi coercitiv. Ce-mi rămîne de făcut? Să-ţi cînt din voce şi să suflu în fluier? „V-am cîntat din fluier şi n-aţi jucat; v-am cîntat de jale şi nu v-aţi tînguit"36 - astfel îşi reproşează unul altuia copiii pildei evanghelice, dar noi ne închipuim că nu mai sîntem copii. „Frumos cîntec!" - spui dumneata zîmbind prietenos cîntăreţului, continuîndu-ţi drumul pe lîngă el. „Drum bun spre pămîntul făgăduinţei!", aş vrea să-ţi strig din urmă, căci dumneata însuţi faci aluzie la el, visezi la viile şi smochinele lui (fiecare va sta liniştit sub viţa şi smo-

IX

36 *Luca* 7,32.

chinul lui37 - cum stă scris în Biblie), la pajiştile şi la izvoarele sale cu apă rece. Dar unde se află pămîntul făgăduinţei şi în ce constă natura sa - dacă nu cumva depăşeşte cu mult limitele închipuirii acestei lumi - pe dumneata s-ar părea ca nici nu te interesează: numai să ajungi pînă la el (căci de ajuns, negreşit poţi ajunge pînă la el, de aceea şi este el un pămînt făgăduit), sau măcar să-l zăreşti de pe muntele Nebo, căci acolo străluceşte "întreita imagine a perfecţiunii". Şi nu-ţi vei schimba viaţa dumitale de nomad şi setea arzătoare de apă rece (setea antică a unui popor care a rătăcit patruzeci de ani în deşert) pentru hăl- cile de carne ale Egiptului,38 pentru templele, piramidele şi mumiile sale, pentru toată înţelepciunea şi pentru toate iniţierile egiptene. Dumneata ai gustat din fructele acestei înţelepciuni, din aceste iniţieri, precum Moise, şi acum ai vrea să uiţi totul. Urăşti Egiptul, te dezgustă cultura mumiilor, cu înţelepciunea ei care nu-ţi satisface propria dumitale sete.

Ce deosebire este între dumneata şi Niet- zsche[15], a cărui povară, care ţi-e la fel de străină ca şi întregul Egipt, în mod logic, ai refuzat să ţi-o iei pe umerii şi aşa peste măsură de împovăraţi de tradiţii şi valori spirituale. La ce ţi-ar mai fi folosit să faci împreună cu el periculoasa călătorie în defileul Sfinxului, a cărui ghicitoare cîntată (Cine eşti şi ce eşti tu, străine? - Oedip a răspuns: Un om...) sună pentru oricine-i stă în faţă precum o melodie particulară, specifică. Desigur, problema lui Nietzsche este şi problema dumitale: cultura şi individualitatea, valorile, decadenţa şi sănătatea, mai ales sănătatea. Iar în mediul cultural contemporan cu greu ne putem imagina vreo iniţiere realizată fără ca cel consacrat (cum spun teosofii) să nu-l întîlnească pe Nietzsche, ca pe un paznic al pragului. Nietzsche a spus: "Omul este ceva ce trebuie depăşit"[16], iar aceasta, o dată în plus, a demonstrat calea eliberării a individului, care este calea spre înălţime şi spre profunzime, este mişcarea pe verticală. Iarăşi un obelisc şi iarăşi o piramidă! „Se poate, se prea poate..." - răspunzi cu nerăbdare, căci ţi-ai tras cingătoarea peste şale şi cu privirea înflăcărată măsori orizonturile deşertului - „doar că, înainte de toate, să plecăm de aici, să ieşim din Egipt!" Dacă ai fi fost pentru o anumită perioadă de timp şi într-o anumită măsură nietzschean, ai fi simţit nemijlocit cum omului, animalului de povară al culturii, avînd formă de cămilă (comparaţia este găsită de Nietzsche, patosul e al dumitale), îi apar colţi de leu;39 ai simţi cum cămilă s-ar trezi foamea elementară a fiarei, silind-o să sfîşie orice vietate de care pînă atunci se temuse, şi să îi guste sîngele. în limbajul abstract al noului Egipt, în cărţile lui sacre, aceste entităţi vii şi purtătoare de sînge se numesc valori: iar ele sînt admirabil de vii şi de vivace deoarece cu sîngele lor au hrănit (cum spui dumneata) umanitatea, i-au insuflat sufletul lor de foc, cu toate că sînt imobile pe tronurile lor precum „idolii sau alte simulacre a ceea ce se află în înaltul cerului, jos pe pămînt sau în apele subpămîntene".40 Dar Nietzsche nu este doar un prădător, un vampir, un psihofag: el este un legiutor. înainte de a deveni copilul în care trebuie, după profeţia lui, să se transforme leul, el sparge tablele vechilor valori, pentru a înscrie pe unele noi, ungue leonis,41 alte semne. El vrea să dea un nou testament aceluiaşi Egipt Antic, să transmute valorile aceleiaşi moşteniri a generaţiilor.42'*' El se înscrie în rîndul marilor sculptori de ideal; din pictor de icoane se transformă în iconoclast.
în ce te priveşte, dumneata eşti însetat de apă rece, nu de sînge cald, căci eşti doar un pelerin în deşert, nicidecum un animal de pradă. Iar în Egipt nu eşti un distrugător, ci - înaintea tribunalului inchizitorial al preoţilor - un semănător de suspiciune, îndoială şi dizolvare; legiferarea nu este pentru dumneata; de altfel, nu este nimic de „transmutat", căci valorile dumitale, în esenţa lor, coincid cu valorile recunoscute; dar, pentru nu ştiu ce motiv, simţi nevoia să începi cu suprimarea imaginară şi detronarea demonstrativă a acestora, îţi pare, poate, că ele nu vor renaşte dacă nu mor mai întîi - că nu sînt divinităţi nemuritoare dacă nu trec prin proba morţii. Te mişcă, mi se pare, un impuls adînc şi tainic, polar opus acelor impulsuri care în veacuri au determinat crearea succesivă de idoli din lumea pe care Sfînta Scriptură o numeşte „păgînă". Geniul păgînismului a proiectat însă tot ce avea mai bun într-o imagine transcendentă sau într-o idee invizibilă, dar transcendentă - o imagine suprasensibilă, şi-a obiectivat tot ce avea mai înalt sub formă de simbol, de asemuire, de icoană, de idol - şi chiar pe acel „banc de nisip al timpurilor" (cum îţi place să te exprimi), în secolul lui Kant, secol al claustrării şi al zidirii prin reflecţie a spiritului în camera singuratică a

---

37 *Miheia* 4,4.
38 *Exodul* 16,3.
(capitolul *Despre cele trei prefaceri: "... cum se preface spiritul în cămilă, şi cămila în leu, şi la urmă leul în copil"*).
***40** Deuteronomul* **5,8.**
41 Cuvintele finale ale poeziei lui Tiutcev *Noaptea sfîntă pe firmment urcat-a:*
Şi-n a nopţii enigmă nedezlegată Va cunoaşte moştenirea generaţiilor.
42 cu unghia de leu (Lat.).

individualităţii umane, el a căutat să salveze ideea, ca idee regula ti vă43 în conştiinţa raţională a omului. Fără să-ţi dai seama, eşti reprezentantul tipic al unei alte năzuinţe, la fel de veche ca şi cealaltă, dar iconoclastă în esenţa ei, care tinde spre dizolvarea, spre absorbţia ideii în bezna inconştientului. Ideea regulativă - fie ea transcendentă sau imanentă - ţi se pare inutilă şi despotic-apăsătoare: dumneata vrei un instinct regulativ. Pe Dumnezeu dumneata îl cunoşti şi l-ai dori nu în cerul vizibil sau în cerurile invizibile ale omului, ci în sufletul de foc al celui viu, în suflul vieţii lui şi în pulsaţia care-i curge în vene. în această gîndire se întrevede, repet, o căruntă Antichitate, nu mai puţin veche decît hieroglifele egiptene, îmi vin în minte versurile mele despre omul primitiv, cel care nu se temea de moarte aşa cum o facem noi:
Om antic, eşti mai puternic decît noi -
In faţa destinului necruţător
Copilăreştii ochi neplecîndu-i.

Credea el oare în nemurirea sufletului? Dacă credea, această credinţă în orice caz nu era pentru el mîngîiere şi speranţă; din contră, trebuie să fi stîrnit în el o tristeţe de nemîngîiat.
Dar cînd în taină disperarea Sufletu-ţi frîngea, iar visul se speria De ceaţa ospitalierului Lăcaş,
Forţe solare-ţi fierbeau în muşchi
Şi-adăpîndu-ţi vinele cu viaţă
„Sînt fără moarte!" - sîngele însuşi striga/

Oare nu aceasta este adevărata credinţă în nemurire? Din toate premisele dumitale, rezultă că primul ideal desăvîrşit şi autentic este instinctul, cu teologia lui imanentă (în- trucît se armonizează cu natura). Iată de ce nu ai nici o poftă să te foloseşti de acea libertate a speculaţiei pe care, totuşi, o revendici - şi, fidel dumitale însuţi, începi această corespondenţă a noastră prin afirmaţia că despre asemenea lucruri, precum Dumnezeu şi nemurirea, n-ar trebui nici să vorbim, nici să gîndim.

Iartă-mi acest examen tipologic al sufletu- [44] lui şi intelectului dumitale. Amico licet.* Dar s-ar putea oare răspunde în alt chip aceluia care, respingînd metodele persuaziunii (cu excepţia uneia, şi poate cea mai puternică: frumuseţea cuvintelor), proclamă: hoc volo - aceasta mi-e voinţa, aceasta mi-e setea; şi ut sentio sitioque, ita sapio.45 46 Rămîn de examinat sursele voinţei şi natura setei. Dar o asemenea analiză n-ar fi completă, dacă n-ar fi indicat locul voinţei, de urmărit ca fenomen esenţial al deplasării pe care o trăim cu toţii. Ce anume se întîmplă în zilele noastre? Să fie vorba de abolirea valorilor culturale în genere? Sau de disoluţia lor, dînd mărturie despre scleroza lor totală sau parţială? Sau, în fine, de transmutarea vechilor valori?47 Oricum ar fi, valorile de ieri sînt puternic zdruncinate, iar dumneata pari să fii unul dintre aceia care se bucură de cutremur, căci după opinia dumitale, dacă nu este distrus vechiul Egipt, atunci imaginea desăvîrşirii care lumina cîndva leagănul fiecăruia dintre vlăstarele lui va rămîne pe vecie îngropată în criptele din interior, sub pietrele bătute de vînt ale piramidelor. Istoria se creează însă, în mod vizibil, nu sub semnul dumitale astral, şi vrea cu obstinaţie să rămînă istorie şi să scrie o nouă pagină în analele Egiptului cultural. Să facem abstracţie de contingent, de neprevăzut şi de iraţional în mersul evenimentelor; să privim doar la starea de spirit. Curentele anarhiste nu sînt dominante; în esenţă, ele par a fi un corelat şi o umbră a regimului burghez. Ceea ce se numeşte „proletariat conştient" stă cu totul pe terenul moştenirii culturale. Lupta nu se dă pentru abolirea valorilor vechii culturi, ci pentru retrezirea la viaţă - care se prezintă minţilor noastre drept un fel de misiune supremă - a tot ceea ce au ele obiectiv, extra-temporal, iar în viitorul foarte apropiat, pentru transmutarea lor. Leul, care nu din cămilă se trage, ci a ieşit din adîncuri şi se năpusteşte asupra valorilor, nu este doar un animal de pradă, aşa cum îl vedea Niet- zsche în spirit, ci leul-om căruia nimic din ce e omenesc nu-i e străin.48 Şi iată că, după modelul propus de Nietzsche, spărgînd vechile table ale legii, el încearcă, ungue leonis să scrijelească pe noi table o nouă lege. Cred că prin asta el va strica zadarnic nu puţine plăci de marmură şi ale bronzului veşnic; cred de asemenea că o urmă unică şi profundă

---

43 Din punctul de vedere al „dialecticii transcendentale" kantiene, *Dumnezeu, nemurirea* sau *voinţa liberă* sînt „idei regulative" ale gîndirii umane, a căror existenţă obiectivă nu poate fi demonstrată raţional, ele fiind situate „în afara limitelor oricărei experienţe posibile". De aici caracterizarea dată de Ivanov secolului lui Kant ca „secol al claustrării şi al zidirii prin reflecţie a spiritului în camera singuratică a individualităţii umane".
44 Citate din poezia lui Ivanov, *Strămoşul*, compusă în decembrie 1917 şi publicată în volumul postum *Lumină de seară* (1962).
45 Prietenului îi este îngăduit (Lat.)
46 După cum mi-e simţirea şi setea, aşa mi-e şi înţelepciunea (Lat.)
47 „Transmutarea tuturor valorilor" (*Umwertung aller Werte*) este formula programatică folosită de Nietzsche în *Genealogia Moralei* şi aleasă de el pentru a servi drept subtitlu al proiectatei sale sinteze filosofice *Voinţa de Putere*.
48 Maximă a comediografului latin Terenţiu.

a ghiarelor de leu va rămîne în veci pe monu- meritele Egiptului nostru antic. De altfel, nu e vorba de conținutul noilor Douăsprezece Table,49 ci de metoda raportării la valori. Metoda revoluției, care ne-a trimis pe noi amîndoi, cu trupurile obosite şi vlăguite, într-un sanatoriu unde discutăm despre sănătate, este o metodă preponderent istorică şi socială, chiar politică, iar nu una utopică şi anarhistă, adică individualistă; este metoda unor inşi solid instalați pe terenul propiu, iar nu a unor fugari şi a unor nomazi, - în măsura în care, adaug, noi nu atingem în această clipă problemele înălțării spirituale, ale creşterii pe verticală, unde îşi intră în toate drepturile şi obligațiile sale principiul individual, individul uman unic şi inimitabil.

Dar iată, ne-am apropiat iarăşi de cercul lui magic. Eu susțin că în individualitate - în sufletul care o animă - sînt incluse şi pămîn- tul făgăduinței şi muntele Nebo. Dumneata pui în opoziție individualitatea şi valoarea, vorbind de mama lui Napoleon, cea care-l înfăşa în scutece, şi de aceeaşi mamă care şi-a admirat ca o străină fiul înălțat pe tronul slavei aducătoare de moarte, care ei însă îi părea a fi un sarcofag somptuos şi rece al vieții trecute, al trecutei iubiri. Prietene drag, năzuințele cele mai înalte ale voinței umane au fost bine exprimate de acei faraoni care vedeau țelul vieții în a-şi ridica un edificiu demn de ei. Orice vietate aspiră nu numai la autoconservare, dar şi la autorevelare, deşi ştim că autorevelarea ultimă înseamnă auto-epuizare, autodistrugere, moarte - şi poate, veşnică amintire. Dorința de a lăsa urme, de a preschimba viața într-un monument al valorii, de a dispărea şi de a ne păstra în cultul viu al principiului care ne-a însuflețit - iată sursa acelui străvechi aretaism,50 cum şi-au numit elinii, dorienii, imperativul lor categoric al virtuții active. Inițierea umanității în tainele cele mai înalte i-a revelat ei şi un alt chip, dumnezeiesc-uman, al aceleiaşi năzuințe spre moarte în numele vieții: adevărul, frumusețea, iubirea vor să fie euharistice: „Mîncați trupul Meu şi beți sîngele Meu; trupul Meu este adevărată mîncare şi sîngele Meu, adevărată băutură".51 Nu mama lui Bonapar- te în fața tronului fiului, ci Maria în fața crucii este un simbol al inimii în fața marelui adevăr cu valoare ecumenică. Valoarea trebuie să fie crucificată, coborîtă în mormînt, acoperită cu o piatră şi pecetluită: iar inima o va vedea cum învie a treia zi.

Şi aici, în mod neaşteptat, glasul dumi- tale se uneşte cu al meu. Amîndoi, uniți în iubirea şi în nădejdea comună, vom prevesti într-un glas, deja nu cu cuvintele mele, ci cu ale dumitale, că foamea inimii şi voința spiritului vor fi împlinite, pentru ca „individualul să redevină cu totul individual şi în acelaşi timp trăit ca un fapt universal; ca omul să recunoască în fiecare din manifestările sale, precum Maria, în acelaşi timp, şi pe propriul copil, şi pe Dumnezeu".

V.I.
12 iulie 1920

49 Suportul material pe care, în 450/451 A. Chr., au fost fixate cele mai vechi prevederi ale dreptului roman.
50 Năzuința antică de autoperfecționare prin practicarea virtuților morale. (De la *arete = virtute* sau *excelentă morală).*
51 *Ioan* 6,51-53.

Lui V.I. Ivanov

Mă amuză să văd că mă tratezi aşa cum un medic îşi tratează pacientul; maladia mea te mîhneşte amical, te nelinişteşte social, şi chiar te irită; de la prima vedere mi-ai pus un diagnostic greşit şi te minunezi acum că leacurile dumitale nu-şi fac efectul. Anume, îți dai silința să-mi risipeşti simțirea mea cu argumentele rațiunii istorice şi, constatînd insuccesul, îl pui pe seama încăpățînării mele. Dar cu acelaşi folos ar putea un tată să-şi convingă fiul că fata iubită n-o să-i aducă fericirea; e ca şi cum i-ai spune unui însetat: „nu bea apă, aşteaptă mai bine; setea ta e imaginară, ea în curînd o să-ți treacă". De altfel, eu nici nu refuz în totalitate raționamentele: nenumăratelor dumitale argumente eu le opun unul, care, din punct de vedere metodologic, le cuprinde pe toate. Heraclit a spus: xaAETTOv 0upco uâxrciOai, ijn'Xhs yuo tovdxai,[52] urmîndu-i pilda, spun şi eu: în ju-

X

52 *Greu este să te lupți cu inima: căci e cumpărată cu prețul vieții* (Aristotel, *Etica Eudemică,* II 1224c). Versiunea completă a acestui citat este cea dată de Plutarh, *Coriolan* 22 (= Heraclit fr. B85 D.-K.): 0up(.) p«xecx0ai x«At:7iov 6 ydp âv Of'Âî], v(juxf]C wvmai *(Să te lupți cu inima e greu; căci orice dorință e cumpărată cu prețul vieții).*

decățile sale despre cultură, rațiunea istorică este în mod natural predispusă să o glorifice. Dacă dumneata consideri necesar să examinezi natura setei mele, eu nu sînt mai puțin îndreptățit să definesc cauza care te face să fii sătul.

Şi cu asta ajung la remarcile pe care le- ai făcut despre Nietzsche. Te-ai înşelat încă o dată, bunul meu doctor. L-am citit prea puțin pe Nietzsche - el nu era făcut pentru sufletul meu; iar acum îmi recunosc patosul, după cum te-ai exprimat, ca fiind nu identic, ci opus patosului nietzschean. Nietzsche, el însuşi bolnav, a descoperit posibilitatea de a pune un diagnostic maladiei culturii şi, pe baza acestui diagnostic - de a legifera pentru viitor. Din omul culturii trebuie să se nască un leu, din leu trebuie să se nască copilul; fă- ceți-vă deci mai repede lei, îndrăzniți, sfîşiați cu colții. Doar că, după teribilul război din 1914-1918, pare greu să mai vorbeşti despre naşterea unor lei. Războiul a demonstrat că în omul cultivat şi educat al zilelor noastre a ajuns la maturitate o fiară însetată de sîn- ge - dar nicidecum un leu - şi de aceea am foarte puține speranțe ca din el să se mai nască vreodată un copil. Nu, nouă nu ni se cade să scriem legi pentru viitor. E de ajuns dacă vom fi în stare să ne cunoaştem boala, să aspirăm spre tămăduire: acesta ar fi deja înce- putui unei posibile vindecări. Nici Nietzsche nu este puternic decît în țipetele de durere, şi eventual în descrierea maladiei culturale care epuizează umanitatea.

îmi pare că prin toate raționamentele du- mitale străbate o notă fundamentală: respectul filial pentru istorie. îți repugnă s-o judeci; accepți evlavios tot ceea ce a fost creat de ea şi te îngrozeşte îndrăzneala revoltei mele împotriva ei. Dar iată, într-una din scrisorile precedente ai vorbit cu convingere despre căderea în păcat a omului, înțelegînd desigur prin asta păcatul diferențierii, al sciziunii în individualități închise, care se afirmă pe sine. Aşadar, recunoşti că voința omului este, în- tr-o anumită măsură, liberă să-i determine ființa. De ce atunci te jigneşte afirmația mea, conform căreia cultura contemporană este rezultatul unor greşeli, că omul lumii noastre a pornit pe un drum fals şi a nimerit într-un hățiş fără ieşire? Se înțelege de la sine că istoria, pe toată durata ei, este rațională, în sensul că tot ceea ce s-a săvîrşit în ea, s-a săvîrşit pe un temei suficient;53 dar o explicație nu este

53 Adică respectînd aşa numitul principiu al „rațiunii suficiente", care, în formularea dată de Leib- niz (*Teodiceea* 144), afirmă că „nimic nu se produce vreodată fără să existe o cauză sau cel puțin o rațiune determinantă care să-i poată servi pentru a da socoteală *a priori* de ce el este existent mai degrabă decît inexistent, şi de ce lucrurile stau astfel, mai degrabă decît în orice alt fel".

şi o evaluare. Coamele i-au crescut cerbului după o logică a naturii, ca mijloc de intimidare şi apărare; dar la alte specii, conform aceloraşi legi, ele au atins o asemenea mărime, încît îngreunează fuga prin pădure, iar specia respectivă dispare. Oare nu acelaşi fenomen se petrece şi cu cultura? Oare valorile noastre nu sînt oare asemeni acelor coarne care, formînd iniţial un atribut personal, apoi un atribut al întregii specii, iar în final, atingînd dimensiuni monstruoase, o povară chinuitoare, o piedică fatală pentru individ?

Da, ai dreptate: logica dumitale nu-i lege pentru mine. Adevărul istoriei, în nici unul din punctele sale nu are o valoare sacră; nu este decît un adevăr care se crează, un adevăr încercat şi verificat de fiecare individualitate izolată. Individualitatea mea, controlîndu-l prin intermediul sentimentului absolut, îi spune: eşti o minciună şi nu pot să mă închin ţie. Ii spun lui Perun:54 tu nu eşti decît un idol de lemn, nu eşti Dumnezeu. Pe Dumnezeu îl simt ca fiind invizibil şi atotprezent, iar dumneata încerci să mă convingi că stana asta de piatră este simbolul Dumnezeului meu, şi că nu trebuie decît să-i pătrund sensul, pentru ca el să-mi ţină loc de Dumnezeu. Şi deşi îmi dezvălui într-un mod foarte interesant şi profund natura lui simbolică - sînt gata să te ascult la nesfîrşit, sînt aproape convins de argumentele dumitale - aspectul lui este atît de îngrozitor şi potrvinic sentimentelor mele, încît nu pot să mă înving pe mine însumi. îmi amintesc de toate jertfele pe care i le-am adus, şi mă gîndesc la toate acelea pe care încă i le aducem zi după zi, la porunca preoţilor lui - grele, însîngerate jertfe! Nu, nu! Acesta nu e Dumnezeu! Dumnezeul meu este invizibil, nu cere, nu terorizează, nu răstigneşte. El este viaţa mea, mişcarea mea, libertatea mea, voinţa mea autentică. Iată la ce mă gîndeam cînd îţi spuneam că băuturile calde şi picante ale filosofiei, ale artei şi poeziei contemporane îi repugnă setei mele, care nu poate fi stinsă decît cu apă de izvor. Dar pentru noi nu mai există apă vie; toate sursele sînt închise în rezervoare, apa lor este condusă prin nenumărate ţevi, apoi sterilizată în filtre, iar în final apa aceasta fără viaţă este tratată prin mijloace industriale: şi noi bem fie apă fiartă, fie nişte băuturi cu toate gusturile, culorile şi mirosurile posibile. în faţa acestor rezervoare somptuoase ale unei filosofii călduţe şi dense, ale unei poezii ardente şi aromatizate, poţi muri de sete, fără să fi băut măcar o gură de apă rece. Iartă-mi metafora care se prelungeşte: e o astfel de arşiţă este în zilele noastre, - nu găseşti nicăieri răcoare; beau, beau apă fiartă, am băut deja toată carafa noastră, şi tot nu mi-am stins setea. Poate că de aceea am şi scris despre sete. Mi-amintesc cum, într-o zi la fel de toridă ca asta, am băut din căuşul palmei apă de izvor; s-a întîmplat acum mulţi ani, în pădurea de lîngă Kunţovo. Era răcoare acolo, şi o plăcere să bei apă rece, pură. Chir dacă, prin voia sorţii şi la ordinul culturii, trăiesc în oraş, stau într-o cameră sufocantă de sanatoriu, ale cărei ferestre dau spre un perete, beau apă răsfiartă, dezgustătoare şi alung nenumăratele muşte - pot oare să numi amintesc că există păduri răcoroase, şi pot oare să nu tînjesc după ele? încă ceva, şi nu în ultimul rînd:

Măcar pe copii de i-ar ocoli a noastră
Trudnică soartă, nerepetîndu-se!

Logica gîndirii abstracte nu are efect asupra simţămîntului meu; dar la fel de neputincioasă în a-l întări este şi logica istoriei, prin respectul superstiţios faţă de ea. Foloseşti ca argument împotriva mea nu doar validitatea trecutului, dar şi continuarea lui - evenimentele actuale - ca dovadă ultimă şi decisivă. Mă îndemni să privesc cu ochii deschişi la revoluţia care tocmai se încheie: lozinca ei nu este abolirea valorilor vechii culturi: ea nu vrea decît să facă din ele un bun al tuturor; nu este o luptă împotriva culturii, ci o luptă în numele culturii, iar proletariatul stă cu totul pe terenul moştenirii culturale. Aşa este, dar ce ce rezultă de aici? Observăm doar cum proletariatul ia din mîinile unei minorităţi nişte bogăţii acumulate, pe care le mută în propriile lui mîini. Dar nu avem idee nici ce vede el în valorile acestea, nici de ce pune stăpînire pe ele. Poate că vede în ele doar o unealtă a înrobirii sale seculare, şi n-are nevoie să şi le însuşească, ci doar să le smulgă din mîinile tiranului. Sau poate că, urmare a acestor lungi ani ai „luminilor", a ajuns să dea crezare laudei de sine a culturii şi i se pare că se îmbogăţeşte cu valorile ei. Dar cine ştie? Luîndu-le în mîini şi examinîndu-le, va înţelege, poate, că nu-i nimic în ele, în afară de lanţuri şi de moloz, şi, aruncîndu-le cu ciudă şi dezamăgire, va începe să creeze alte valori noi. Dar se poate întîmpla şi altceva: să le ia şi să le poarte cu încredere pe umerii săi, acceptînd conştiincios moştenirea culturală, dar folosind vechile valori, să le insufle un spirit nou, şi chiar într-o perioadă nu prea lungă de timp compoziţia lor moleculară să se schimbe într-atîta, încît ele să ajungă de nerecunoscut. Este posibil (iar eu asta şi cred) ca luptîndu-se pentru a-şi însuşi valorile culturii, proletariatul să se înşele; să creadă că ele sînt necesare în sine, cînd de fapt nu sînt decît un mijloc pentru alte realizări. Aceasta este iluzia obişnuită a voinţei noastre. Omul crea- ză un aeroplan, gîndindu-se doar la utilitatea lui tehnică: voi zbura şi voi transmite rapid ştirile de la bursă din

54 Divinitate slavă, zeul fulgerului (Aici, simbol al oricărei divinităţi tiranice, pretinzînd supunere oarbă).

New-York la Chicago; şi nu ştie că spiritul îl îndeamnă să-şi construiască aripi nu pentru scopurile lui terestre, ci pentru a se desprinde de pămînt şi a se înalta deasupra lui; că în el s-a trezit deja de multă vreme visul şi credința în călătoria spre alte lumi, şi că aeroplanul este doar un palid început de împlinire a acestui vis, care deja se întăreşte în el şi se transformă în convingere: dă-mi ragazul, am să-mi iau zborul pe veci, şi am să mă pierd fără urmă în eter! Astfel a făcut odinioară omul să sară prima scînteie din cremene, recunoscînd neîndreptățirea beznei şi propria putere de a o domina, iar noi, răsucind întrerupătorul, prefacem noaptea în zi. Intenția conştientă nu dezvăluie adevăratul scop; spiritul îşi pune singur un scop şi transmite conştiinței doar direcția în care trebuie făcut primul pas, apoi al doilea, şi aşa mai departe. Doar spiritul cunoaşte direcția întregului parcurs; tocmai de aceea, după fiecare pas, conştiința se vede pe sine înşelată. Wundt numeşte asta heterogenie a scopurilor: pe parcursul realizării, scopul stabilit de conştiință se deplasează, sau este înlocuit de un altul, cu totul diferit de primul, şi aşa mai departe, verigă după verigă; linia trasată, pe care noi o credeam dreaptă, se dovedeşte a fi curbată: spiritul e cel care, imperios şi pe nesimțite, ne dirijează paşii spre obiectul visului său, necunoscut rațiunii. Ceea ce vedem acum în revoluție nu spune nimic despre calculul şi obiectivul îndepărtat, cu care spiritul a chemat-o la viață.
M.G.

Lui M.O. Gerschenson

Oare nu ne-am compromis noi îndeajuns, dragul meu prieten, fiecare în felul lui: eu - prin misticismul meu, iar dumneata prin utopismul anarhic şi nihilismul cultural, după cum ne-ar defini şi condamna majoritatea compactă (expresia este a lui Ibsen) a adunărilor şi mitingurilor contemporane? N-ar fi oare mai bine să se retragă fiecare în colțul lui, să stea liniştit pe pat, şi să tacă? „Cum poate inima să se exprime? Cum să te-nțealeagă altcineva? Pricepe el din ce trăieşti? Gîndul exprimat e o minciună".55 Nu-mi face plăcere să abuzez de această melancolică mărturisire a lui Ti- utcev; aş vrea să cred că în ea s-a întipărit nu un adevăr etern, ci minciuna fundamentală a epocii noastre, sfîşiate şi dispersate, incapabilă să dea naştere unei conştiințe ecumenice,56 o epocă realizînd penultimele consecințe ale păcatului originar al in- dividuației[17], care otrăveşte întreaga viață istorică a umanității, întreaga cultură. Ne străduim zi de zi şi ceas de ceas să înfrîn-

55 Citat din poezia lui Tiutcev, *Silentium.*

56 In original s*obornoe soznanie* (conştiință "conciliară") - v. nota finală 17.

gem acest început fatal, prin crearea unor culturi majore şi minore - fiecare cult este ecumenic, atîta vreme cît este viu, deşi nu adună poate decît doi sau trei adepţi, - iar acest ecumenism nu izbucneşte decît pentru o clipă, pentru ca apoi să se stingă din nou, iar hidra cu multe capete, sfîşia- tă de lupta internă a culturii, nu se poate transforma într-un cult armonios. Dar setea unificării nu trebuie să ne îndemne la concesii şi compromisuri, adică la crearea unui liant aparent şi exterior, acolo unde rădăcinile conştiinţei nu s-au împletit în- tr-o reţea unică pentru a forma, cum s-ar spune, arterele sanguine ale fiinţelor spirituale. în străfundul străfundurilor, care ne rămîne însă insondabil, noi toţi sîntem un sistem universal, prin care curge sîngele ce hrăneşte o singură şi vastă inimă umană. Dar nu trebuie să anticipăm simţirea a ceea ce ne-a fost dat ca presentiment vag şi depărtat, şi să înlocuim tainica realitate sacră printr-un simulacru imaginar al ei. Noi doi nu avem un cult comun. Dumita- le ţi se pare că uitarea eliberează şi înviorează, iar memoria înrobeşte şi ucide; eu, afirm că memoria este cea care eliberează, iar uitarea cea care înrobeşte şi omoară. Eu vorbesc despre drumul spre înălţimi, iar dumneata îmi spui că aripile spiritului sînt împovărate şi s-au dezvăţat să mai zboare. “Să plecăm!" - mă inviţi dumneata, iar eu îţi răspund: „Nu avem unde... deplasarea pe aceeaşi suprafaţă nu schimbă nimic, nici în natura suprafeţei, nici în corpul care se deplasează..." Cîntam cîndva:

Vouă, copacii strămoşeşti
Şi strîmtoarea cimitirelor;
Iar nouă - libere cîmpii
Frumuseţea ne-a dat
Zi de zi cîte-o trădare,
Zi de zi cîte un nou sălaş...

Şi tot aici, muza nemincinoasă l-a obligat pe poetul care se revolta împotriva tradiţiei culturale să adauge:

Pribeagă minciună
A captivităţii fără de scăpare...57

Oh, în numele cultului trebuie părăsit vechiul cuib şi copacii strămoşeşti:

Să mergem, fraţilor, în umbra crînguri- lor sacre...
Toiagul pribegiei, uşor e-n mîna odraslelor cereşti,
Tirsul iar înflorit al unei noi iubiri...
Pămîntul înfloritor este vast, şi multe poieni luminoase de pe faţa lui:
Aşteaptă sărutul buzelor noastre
Picioarele îndrăgind ditirambul...58

Aşa va fi, dragul meu prieten, deşi nu există încă semne prevestitoare ale acestei prefaceri. Cultura se preface într-un cult al lui Dumnezeu şi al Pămîntului. Dar aceasta va fi un miracol al Memoriei - al Memoriei Primordiale a umanităţii. Cultura nu este lăuntric omogenă, cum nu este nici eternitatea, cum este multiplă şi compoziţia individualităţii umane.

în adîncul mării, se mişcă alte mări, unele spre zori, iar altele spre asfinţit;
La suprafaţă valurile caută amiaza, iar în adîncuri miezul nopţii;
Multe şuvoaie curg prin întunecata viitoare
Iar în oceanul purpuriu, curg pe sub apă rîuri.59

La fel şi în cultură există o mişcare tainică, ce ne poartă spre sursele primordiale ale vieţii. Va veni o epocă a unei mari, fericite, atotcuprinzătoare întoarceri. Atunci, din vechi lespezi vor ţîşni izvoare cu apă proaspătă, şi tufe de trandafiri vor răsări din vechi morminte. Dar, ca să ajungem mai repede ziua aceea, trebuie să mergem mai departe, întotdeauna mai departe, fără să ne întorcem. Retragerea n-ar face decît să întîrzie închiderea acestui inel al eternităţii.

Noi, ruşii, am fost întotdeauna, şi într-o proporţie semnificativă, nişte fugari. Sîn- tem împinşi de pofta de a fugi, de a fugi fără a arunca nici o privire înapoi. Eu însă am o irepresibilă repulsie cînd vine vorba de a rezolva indiferent ce dificultate prin fugă. Am spus mai înainte că Egiptul îţi este străin, după cum străin îţi e şi elanul lui Nietzsche. Aproape întregii noastre in- teligheņţiei, luate în sensul propriu şi strict al termenului socio-istoric, îi este străin Egiptul, iar cultura este pentru ea o sclavie egipteană. Dumneata eşti, fireşte, carne din carnea, os din osul intelighenţiei noastre, oricît de mult te-ai răzvrăti împotriva ei. în ce mă

---

57 Citate din poezia lui Ivanov, *Nomazii frumuseţii,* inclusă în volumul *Transparenţă (SS* I, 778).
58 Citate din poezia lui Ivanov, *Pămîntul,* inclusă în volumul *Stele călăuzitoare (SS* I, 550).
59 Citat din poezia *Visul lui Melamp,* inclusă în volumul *Cor ardens (SS* II, 295).

priveşte eu nu sînt aşa; sînt pe jumătate fiul pămîntului rusesc, dar surghiunit de pe el, pe jumătate - un străin, unul din discipolii de la Sais,60 unde se dă uitării neamul şi rasa. Să redevenim primitivi - iată cuvintele magice pentru intelighenția noastră; iar în setea aceasta se exprimă întreaga ei înstrăinare de rădăcini. Intelighenției i se pare că a redeveni primitiv înseamnă a-şi percepe propriile rădăcini, a prinde rădăcini. Aşa a fost Lev Tolstoi, cel care, în mod firesc, te atrage. Cu totul diferit era însă Dostoievski, care, în mod logic, îți repugnă. El nu dorea vreun primitivism, dar ceea ce scria el despre grădină, ca panaceu al traiului în comun, şi despre educarea copiilor în marea grădină a viitorului, şi chiar despre uzina din curte - nu este un vis, este un program de acțiune socială, just după legile spiritului, şi veridic din punct de vedere istoric. A redeveni primitiv înseamnă trădare, uitare, fugă, o reacție laşă şi obosită. In viața culturală, ideea întoarcerii la primitivitate este la fel de neîntemeiată ca şi în matematică, unde nu există decît simplificarea. Aceasta din urmă este aducerea unei complexități multiple la o formă mai desăvîrşită de simplitate, ca unitate. Simplitatea, ca realizare supremă, este înfrîn- gerea nedesăvîrşirii prin săvîrşirea finală, a imperfecțiunii prin perfecțiune. Drumul spre atît de dorita şi iubita simplitate, trece prin complexitate. Nu fugind dintr-un mediu, sau dintr-o țară se poate ajunge la ea, ci prin înălțare. Repet şi aduc mărturie: Bethel şi scara lui Iacov se află în fiecare centru al oricărui orizont. Acesta este drumul libertății adevărate şi active, creatoare; dar libertatea furată de uitare este goală. Cei care nu-şi amintesc de originile lor sînt sclavi fugari sau iobagi eliberați, nu oameni născuți liberi. Cultura înseamnă cultul străbunilor şi, fireşte, - ea recunoaşte vag asta chiar şi în prezent - învierea străbunilor. Drumul umanității este o tot mai limpede autorecunoaştere a omului ca un zeu uitat şi uitîndu-se pe sine.61 E greu să-i aminteşti de originea lui: căci primitiv fiind, deja o uitase. Filosofia culturii, de pe buzele Pro- meteului meu, este filosofia mea:

Vor născoci comerțul,
Arta, războiul, calculul,
Domnia şi sclavia - ca apoi,
In larma zilei, în griji, în voluptate Şi vise să uite vrerea dreaptă şi întreagă De a fi. Iar prin pustiuri, trist şi abătut Sălbaticul va hoinări...62

De libertatea aceasta vidă nu se poate

valis, Discipolii de la Sais.

61 Citat din poezia lui Vladimir Soloviov, *Duh fără aripi, de pămînt fermecat.*

62 Citat din poemul dramatic *Prometeu* (Actul II, scena II; *SS* II, 131).

bucura nici sălbaticul, nici cel care-i seamănă, care redevine primitiv bînd cupa uitării; el este abătut şi trist.

Şi pentru a nu fi un oaspete-abătut pe sumbrul pămînt nu este decît o cale: moartea prin ardere în spirit. Dixi.

Lui V.I. Ivanov

Te superi: semn rău. Lezat de surditatea mea, mă pui în rîndul celor care vor să redevină primitivi, al celor care nu-şi amintesc obîrşia, al fugarilor laşi, etc.; îmi aplici chiar eticheta de intelectual63 64 (în timp ce, viclean, te flatezi singur drept fiu al pămîntului rusesc, ba chiar discipol de la Sais!). Te supără mai mult decît orice faptul că m-aş încăpăţîna să repet Sic volo, şi aş refuza să discut. Dar nu-i adevărat: eu discut tot timpul, confrun- tîndu-mă cu dumneata. De pildă, în ultima scrisoare afirmi două lucruri: în primul rînd, că, prin evoluţia ei viitoare, cultura însăşi ne va purta spre sursele primordiale ale vieţii; trebuie doar să înaintăm cu zel - la capătul drumului, spui dumneata, străluceşte o luminiţă, „din vechi lespezi vor ţîşni izvoare cu

63 în original *intellighent* (membru al *intelighenţi-
ei).* în articolul *Autocunoaşterea creatoare* din culegerea *Vehi* iniţiată de el în 1909 pentru a întreprinde bilanţul revoluţiei din 1905, Gerschenson făcuse un rechizitoriu nemilos împotriva *intelighenţiei,* acuzată de a nutri primejdioase iluzii cu privire la „popor" şi de a fi subordonat valorile umane intereselor societăţii, făcînd conştiinţa individuală să devină lipsită de consistenţă şi incapabilă să contribuie la vreo „reînnoire cu adevărat creatoare şi organică a vieţii".

apă proaspătă, şi tufe de trandafiri vor răsări din vechi morminte" - cu alte cuvinte actuala cultură dezmățată, tocmai prin continuarea dezmățului, îşi va redobîndi neprihănirea inițială. La aceasta eu răspund: nu cred şi nu văd nici un temei pentru a gîndi astfel; doar o minune poate transforma pe o desfrînată în sfînta Maria Magdalena. Astfel este, după gîndirea dumitale, un singur drum: evoluția spontană a culturii. Cu această previziune a dumitale se acordă prost cea de-a doua teză pe care ai formulat-o - că fiecare om trebuie să transceandă cultura prin moartea în fla- căra-spirit. Căci una din două: dacă însăşi cultura, în dezvoltarea ei, ne poartă neabătut spre Dumnezeu - eu ca individ n-am de ce să mai îmi fac vreo grijă; pot să-mi văd liniştit de ocupațiile mele obişnuite, să-mi țin prelegerile despre dezvoltară economică a Angliei în Evul Mediu, să construiesc o cale ferată din Taşkent pînă în Crimeea, să perfecționez armele cu bătaie lungă şi tehnica gazelor asfixiante; chiar sînt dator să fac asta, de dragul avansului rapid al culturii, pe drumul ei deja bătătorit, pentru a-i grăbi multrîvnita desă- vîrşire. Dar într-un asemenea caz, moartea prin foc a individualității nu numai că nu e necesară - ea este dăunătoare, pentru că individualitatea consumată de foc şi reînviată iese prin însuşi acest fapt din rîndurile lucrătorilor culturali. îți reamintesc propriile du- mitale versuri:

Cine-a cunoscut tristețea viziunilor terestre, Acela terestra frumusețe-a cunoscut...

Şi mai departe:

Cine-a cunoscut frumusețea,
Acela visul hiperboreic a aflat:
Liniştea şi plenitudinea Dulce-n inimă păstrînd,
După azur şi vid el tînjeşte.65

Da, este bine zis: după azur şi vid el tînjeşte. îşi va întrerupe imediat prelegerile lui universitare şi, desigur, nu va mai redacta nici un raport pentru societatea savantă al cărei membru era, nu va mai arunca într-acolo nici măcar o privire. Fără să mai spun că moartea prin ardere în spirit este ceva la fel de rar ca şi prefacerea femeilor desfrînate în sfinte. Cum adică nu raționez? După cum vezi, raționez şi discut.

Dar versurile acestea ale dumitale îmi merg la suflet. Se vădeşte că şi dumneata ai cunoscut cîndva tristețea şi setea mea, apoi te-ai liniştit, ți-ai consolat tristețea prin sofisme despre apoteoza finală a culturii şi despre posibilitatea ca individualitatea să-ți fie în orice clipă salvată prin moartea în flăcări. Cel care eşti azi, cel care acceptă pios întreaga istorie - desigur nu are acelaşi cult ca şi mine. Sau nu: avem ceva în comun - dovadă fiind însăşi prietenia noastră de-a lungul atîtor ani. Eu trăiesc straniu, o viață dedublată. Inițiat de mic în cultura europeană, i-am absorbit adînc spiritul, şi nu sînt doar perfect familiarizat cu ea, ci şi iubesc sincer multe lucruri din ea- îi iubesc curățenia şi confortul, iubesc ştiința, arta, poezia, pe Puşkin. Mă simt acasă în familia culturii, discut cu însuflețire cu prieteni şi cunoscuți pe teme culturale, mă interesez cu adevărat de aceste teme şi de metodele elaborării lor. Aici sînt alături de dumneata; avem cultul comun al slujirii spirituale pe altarul culturii, deprinderi comune şi o limbă comună. Aceasta este viața mea diurnă. Dar în adîncul conştiinței, trăiesc altfel. Sînt deja mulți ani de cînd, insistent şi neamuțit, îmi răsună de acolo un glas tainic: „nu-i asta, nu-i asta!" O anumită altă voință din mine se îndepărtează cu melancolie de cultură, de tot ceea ce se face şi se vorbeşte în jur. Toate acestea o plictisesc şi nu-i folosesc la nimic, ca o luptă de fantome care se zbat în pustiu; ea cunoaşte o altă lume, întrevede o altă viață, cum nu există încă pe pămînt, dar care vor veni, şi e imposibil să nu vină, pentru că numai în ea se va realiza adevărata realitate. Şi ştiu că acest glas este glasul adevăratului meu eu. Trăiesc asemenea unui străin, transplantat într-o țară care nu este a lui; iubit de autohtoni, şi iubindu-i eu însumi, trudesc pentru binele lor, particip la durerile şi bucuriile lor, dar ştiu şi că sînt un străin, tînjesc în taină după cîmpiile patriei mele, după primăvara ei diferită, după parfumul florilor ei şi după graiul femeilor ei. Unde este patria mea? N-o voi vedea, voi muri într-o țară străină. In anumite clipe tînjesc cu atîta patimă după ea! Atunci n-am nevoie de căi ferate şi de politică internațională, mi se par deşarte disensiunile dintre sisteme şi discuțiile prietenilor despre transcendența şi imanența lui Dumnezeu - deşarte şi împiedicînd vederea, ca praful ridicat pe drum. Dar aşa cum pribeagul acela care îşi recunoaşte uneori cu înduioşare patria în culorile amurgului sau în parfumul unei flori, aşa şi eu simt încă de aici frumusețea şi răcoarea lumii promise. O simt în cîmpii şi în pădure, în cîntecele păsărilor şi în țăranul care merge în spatele plugului, în ochii copiilor şi cîteodată în cuvintele lor, în bunătatea divină a unui zîmbet, în tandrețea unui om pentru un altul, în simplitatea curată şi incoruptibilă, în cîte un cuvînt de foc

65 Citate din poezia lui Ivanov, Taedium phaenome- ni (Dezgustul de fenomen), din volumul Cor ardens (SS II, 305).

sau într-un vers neaşteptat care străbate ca un fulger prin ceaţă, şi în cîte alte lucruri - mai ales în suferinţă. Toate acestea vor fi şi dincolo, toate acestea sînt florile patriei mele, sufocate aici de o vegetaţie care creşte nestăvilit, brutală şi fără nici un parfum.

Dumneata, prietene, eşti pe pămîntul natal; inima îţi este aici, unde-ţi e casa, cerul - pe acest pămînt. Spiritul nu-ţi e dedublat, iar această integritate mă încîntă, pentru că oricare i-ar fi obîrşia, ea însăşi este tot o floare a acelei ţări, a viitoarei noastre patrii comune. Şi de aceea cred că în casa Tatălui nostru, avem pregătit un singur sălaş, deşi aici, pe pămînt, stăm cu încăpăţînare fiecare în colţul lui şi discutăm în contradictoriu despre cultură.

M.G.
19 iulie

NOTE ŞI COMENTARII

Introducere

[1] Imediat după apariție, *Corespondența* a constituit obiectul a numeroase recenzii şi luări de poziție atît în revistele ruse centrale, cît şi în cele din provincie. Un exemplu tipic de receptare din partea criticii de orientare bolşevică a fost articolul semnat de K. Fama- rin în *Vestitorul muncitorilor artelor* (nr. 10-11, 1921), în care Ivanov este etichetat ca „reformist, 'culturnic' tipic academist, care se teme de revoluție", în vreme ce interlocutorul său primeşte o notă mai bună pentru faptul de a fi mers pînă la o limită dincolo de care „nu mai există întoarcere, iar drumul nu merge de la îndoielile lui Gerschenson spre Rous- seau, ci spre Lenin" *(Sici).*

în numărul 11/1922 al revistei pariziene *Sovremennîe zapiski,* Boris Schloezer a publicat recenzia *Disputa rusească despre cultură,* în care problematica scrisorilor este pusă în legătură cu schimbarea paradigmelor culturale datorată marilor răsturnări sociale ale epocii, iar abordarea ambilor corespondenți este considerată tipic rusească în măsura în care, pentru ei, importantă este *justificarea,* iar nu, precum pentru gînditorii vest-europeni, *explicarea* culturii. în ciuda evidenței contrare, n-au lipsit comentatorii care să conside-

re că învingătorul acestei discuții ar fi fost Gerschenson - pur şi simplu fiindcă poziția acestuia răspundea propriei lor interpretări a consecințelor Revoluției sociale: „Fie să cadă lumea cea veche, fie să cadă, fiindcă în picioare nu poate sta... Dacă imperiile au căzut iar cultura a fost zdruncinată din temelii, spune Gerschenson, înseamnă că aşa a trebuit să se întîmple.... Omul este una cu istoria. Lecțiile istoriei trebuie înainte de toate să se oglindească în infima pupilă umană". (Evghenii Lundberg în revista berlineză cu finanțare sovietică *Nakanune,* iunie 1922). O opinie diametral opusă a fost cea a poetei Marina Țvetaeva: „Cînd citeşti *Corespondența* lui Vi- aceslav Ivanov cu Gerschenson, scria ea în 1926 în revista *Blagonamerennîi* din Bruxelles - acest aristocratism, această nestrămutare a gîndirii lui Ivanov devin cu totul evidente. Gerschenson se-nvîrte, se zbate, se luptă în jurul ei, dar nu pătrunde în interior. în plus, oare nu e clar că în cartea aceasta melodia e dată şi e tot timpul condusă de Viaceslav Ivanov? Lui Gerschenson îi rămîne doar să acompanieze, şi încă pe notele lui Şestov".

Cariera europeană a *Corespondenței* a început în 1926 - la un an după moartea lui Gerschenson şi doi ani de la părăsirea Rusiei de către Ivanov - prin publicarea unei traduceri germane în revista berlineză *Die Kreatur* (Caietul 2), editată de Martin Buber. în 1930 şi
1931 apar primele traduceri franceze, în revista *Vigilie* (Nr. 4) editată de a Charles Du Bos, precum şi la editura lui Roberto Correro, cu o prefață de Gabriel Marcel. Ediția italiană, revizuită de Ivanov, apare la Milano în
1932 (republicată în 1976), cea spaniolă în 1933, în *Revista de Occidente* a lui Ortega y Gasset. După 1945, reaprinderea interesului pentru ea este marcată de apariția succesivă a trei ediții în germană, alte trei în engleză, precum şi a unei a treia traduceri franceze, publicate în 1979 de editura *L'Age de VHomme* din Lausanne. în perioada post-sovietică, în care opera lui Ivanov a făcut obiectul unor intense eforturi de recuperare, *Corespondența* sa cu Gerschenson a avut numeroase reeditări, una din cele mai recente fiind cea din 2011, de la editura petersburgheză *Avalon,* însoțită de studiul din 1921 al teologului G. Florovski.

[2] Relațiile dintre cei doi datau din 1908, cînd Gerşenson îl invită pe Viaceslav Ivanov să colaboreze la revista redactată de el *Kriticeskoe obo- zrenie.* în 1912 Ivanov îi dedică poezia *Conştiința,* în care este amintită „bucuria întâlnirilor" dintre ei. Aceste întîlniri devin regulate odată cu anul 1913, marcînd sfârşitul perioadei vestitelor întîlniri de joi din „tumul" petersburghez al lui Ivanov şi mutarea lui definitivă la Moscova. Colaborarea dintre ei duce la apariția în 1915 a unei importante culegeri de opere ale lui Petrarca (*Autobiografie. Confesiune. Sonete),* în care poeziile au fost tălmăcite de Ivanov, iar lucrările latine în proză de către Gerschenson. In Moscova devenită centrul mişcării filosofice ruse vor avea loc în perioada 1914-1915, întîl- nirile de familie ale lui Ivanov şi Gerschenson cu cei mai de seamă filosofi ruşi ai momentului - Berdiaev, Şestov, Ern, S.L. Bulgakov, soldate printre altele cu editarea revistei manuscrise *Bulevardul şi ulicioara.*

[3] Acest lucru a fost sesizat printre alții de Lev Şestov, care, descriindu-şi prima impresie după lectura *Corespondenței,* îi scria de la Paris lui Gerschenson la 20 aprilie 1922: „Oricum, Viaceslav a reuşit să se exprime pe sine mai mult decît tine. îmi explic acest lucru prin faptul că începutul l-a făcut V<iaceslav> iar tu trebuie fără voie să vorbeşti pe tonalitatea lui. Aceasta este latura negativă a unei asemenea forme literare. Cred că dacă ți-ai fi dezvoltat gîndurile nu în nişte scrisori de răspuns, ci în mod independent, ai fi spus mai multe şi te-ai fi exprimat cu adevărat". în răspunsul său din ziua de 26 iunie a aceluiaşi an, Gerschenson îi acceptă observația, scriind:

„P.S. Cu privire la *Corespondență,* ai observat exact şi veridic: tonul glasului lui V<ia- ceslav> I<vanovici> l-a definit şi pe al meu; de aceea mă irită cărțulia asta: este un ton de cantilenă, - un fel de cîntec cu ochii închişi, care mie, pare-se, mi-e cu totul străin. Acum cîteva zile am citit în *Nakanune* articolaşul lui Lund- berg despre cărțulia asta. El îşi imaginează: o pădurice de pini, un sanatoriu cu oarece com- fort, şi alte asemenea. Nu, a fost un sanatoriu aglomerat, murdar, fără cel mai mic comfort şi cu mîncare proastă (dar mult mai bună decît cea de acasă, care pe atunci era - foamea). Murdărie, aer sufocant, nori de muşte, noaptea paşi pe coridor spre toaletă, fereastra fără perdeluță, salteaua ca scîndura, şi zăpuşală; n-am înnoptat acolo decît în prima noapte, iar apoi - noroc că era aproape - veneam acolo doar la prînz şi la cină, de 2 ori pe zi. Pe cînd V. I. trăia acolo, deoarece toată ziua era la Departamentul Teatr<al>, iar seara ținea lecții publice, şi de dormit dormea buştean. Corespondența a început-o el, şi a început să insiste să-i răspund în scris. Pentru mine era neplăcut, pentru că aici e ceva teatral, iar eu eram foarte slăbit - n-avem nici un chef de scris. Dar el mă chinuia de fiecare dată, pînă cînd îi scriam. Apoi îmi răspundea mereu imediat, iar eu amînam răspunsul timp de multe zile, şi iarăşi mă pisa; dar eu n-aveam chef să scriu. De aceea scrisorile lui

sînt datate, iar ale mele nu; scriu începutul, zace cîte 5-6 zile, el insistă, şi la urmă scriu pînă la capăt. în tot acest timp, eu stăteam întins şi-l citeam pe Nansen. La insistenţele mele am şi întrerupt la cea de-a 6-a pereche de scrisori; el vroia să fie o 'carte'".

[4] „A interpreta poziţia lui Viaceslav Ivanov în spiritul unui elogiu necondiţionat la adresa culturii nu e întru totul exact. Ivanov vede limpede problema lăuntrică a culturii, fragilitatea statutului ei ontologic. în categoriile filosofiei platonice, problema se formulează cu o extremă claritate: cultură stă oarecum la mijloc între cele două lumi - a 'putrezirii' şi a 'veşnicei fiinţări'. Ea leagă între ele aceste lumi, prefă- cînd iniţiala lume binară (cu separarea dintre părţile ei) într-o unitate ternară. Memoria culturală, despre care vorbeşte atît de mult Viaceslav Ivanov, este întotdeauna reamintirea adresată celei de 'aici', cu privire la o altă fiinţare, superioară. Dar cultura, nu uită să repete Ivanov, - nu este ea însăşi fiinţarea ultimă. Ea poate fi mai degrabă înţeleasă drept 'Paidea' grecească - educaţia sufletului pentru adevăr, fiinţare şi bine. în această 'situare intermediară' rezidă principala ei dificultate" (*Descoperirea ideii de cultură. Experienţa culturologiei ruse de la mijlocul secolului XIX - începutul secolului XX.* Moscova, 2000, p. 177).

[5] Ca şi în cazul lui Vladimir Soloviov, traducerea textelor lui Ivanov, în care meditaţia filosofică nu se contrapune tradiţiei teologice, ci este permanent permeată şi potenţată de aceasta, pune într-o vie lumină una din particularităţile limbii române modeme, care o singularizează în raport cu ansamblul celorlalte limbi europene: folosirea de doi termeni diferiţi, *duh* şi *spirit* (unul de origine slavă şi altul, mult mai recent introdus, de origine latină) pentru a traduce în contextele sacral şi laic cuvîntul neo-testamentar *pneuma.* Acest divorţ lingvistic reflectă un proces de secularizare *sui generis,* încununat în ultimul sfert de veac prin emacierea şi cvasi-proscrierea noţiunii însăşi de *spirit,* care-şi plăteşte astfel vina despărţirii artificiale de „duhul" ale cărui funcţii le-a uzurpat la începutul aceluiaşi proces. Un simptom extrem de elocvent îl constituie în acest sens înlocuirea sistematică (numai şi parţial explicabilă prin constrîngerile ideologice ale momentului) a cuvîntului „spirit" prin cuvîntul „cultură" în vocabularul public şi privat al lui Constantin Noica şi al elevilor săi.

[6] înrudirea poziţiei lui Gerschenson cu fi- losofia lui Lev Şestov a fost remarcată printre alţii de Gheorghi Adamovici în eseul *Viaceslav Ivanov şi Lev Şestov (Singurătate şi libertate,* San- kt Petersburg, 2006, p. 245) care constata că în cadrul *Correspondenţei* „Viaceslav Ivanov parcă se adresează cu argumentele sale, peste capul lui Gerschenson, tocmai lui Lev Şestov". Mult mai puţin observată rămîne în acest context deosebirea de temperatură spirituală dintre automatismul uşor salonard al peroraţiilor lui Şestov (atît de gustate în epocă) împotriva „raţiunii" şi a „sistemelor", şi tensiunea existenţială a poziţiei lui Gerschenson, care, chiar şi atunci cînd protestează împotriva „culturii", o face impulsionat de o chemare venită din nişte straturi mult mai profunde ale fiinţei, în care plăcerea pentru vorbe de duh şi paradox este complet absentă.

[7] „M-am născut şi am crescut în beznă", scria Gerschenson în eseul *Soare deasupra beznei* (1922). Dar în loc să-l arunce în tabăra Revoluţiei şi a bolşevicilor, dorinţa lui de a se elibera de apăsarea tuturor sistemelor filosofice şi a tuturor cunoştinţelor mumificate, „pentru a ieşi la mal, gol ca primul om" (Scti- soarea II) l-a dus spre explorarea primelor începuturi, şi implicit la redescoperirea Vechiului Testament, despre care mărturisea într-o scrisoare adresată fratelui său în aprilie 1921: „... Din tot ceea ce am aflat, cel mai mult m-a îmbogăţit studiul încordat şi îndelungat al Vechiului Testament. Acesta este o supra-uni- versitate, supra-cunoaştere şi supra-filosofie. Trebuie însă, ce-i drept, să te uiţi multă vreme la el, şi este necesară, poate, o îndelungată pregătire prealabilă a cunoaşterii şi a gîndirii, precum cea pe care eu o aveam deja".

[8] Gnosticismul, doctrina bazată pe opoziţia dintre „Demiurgul cel rău" şi acţiunea mîntuitor-reconciliatoare a simbolului christic a jucat un rol important în formarea concepţiilor „sofianice" ale lui Vladimir Soloviov, preluată ulterior de poeţii simbolismului rus, pentru care înţelepciunea divină, Sofia radiată de Christos, străbate calea grea a „suferinţei", „păcatului" şi „suferinţei", pentru a se reuni în final într-o mistică şi sfîntă căsătorie cu el. într-un articol din *Dicţionarul Enciclopedic al lui Brokhaus şi Efron* (1891, voi 9, p. 406), dedicat gnosticului Valentinus, Soloviov l-a numit pe acest reprezentant al gnosticismului egiptean „cel mai important filosof gnostic şi unul din cel mai geniali gînditori ai tuturor timpurilor".

Scrisoarea III

[9] *Pădurea de simboluri.* Sintagmă împrumutată din sonetul lui Baudelaire *Correspondan- ces,* care a jucat un rol central în cristalizarea ideologiei literare a simbolismului european în general, şi a celui rus în particular:

La Nature est un temple ou de vivants piliers Laissent parfois sortir de confuses paroles;
L'homme y passe ă travers des forets de symboles Qui l'observent avec des regards familiers.
Comme de longs echos qui de loin se confondent Dans une tenebreuse et profonde unite,
Vaste comme la nuit et comme la clarte,
Les parfums, Ies couleurs et Ies sons se repondent.

II est des parfums frais comme des chairs d'enfants, Doitx comme Ies hautbois, verts comme Ies prairies,
— Et d'autres, corrompus, riches et triomphants,
Ayant l'expansion des choses infinies,
Comme Vambre, le muşc, le benjoin et Vencens, Qui chantent Ies transports de Vesprit et des sens.

In capitolele centrale, *Simbolismul realist* şi *Simbolismul idealist* din eseul *Cele două stihii ale simbolismului rus* (1908), Ivanov susținuse despre catrenele acestui sonet că ele se înscriu în tendința proclamării unui adevăr obiectiv, tendință pe care el, o numeşte „realistă", deoarece este îndreptată spre descoperirea unei „realități" de ordin superior („cercetarea mistică a adevărului ascuns despre lucruri, revelația despre obiectele mai obiective decît obiectele însele

- *res realiores* - despre cunoaşterea mistic primită a unei ființări mai reale decît realitatea însăşi"); în plus, deoarece metoda aceasta cerceta adevărata esență a „naturii ca simbol" folosindu-se de alte noi simboluri (al templului, al coloanelor, al cuvîntului, al privirii), era natural ca ea să fie atribuită „simbolismului realist". Dar terținele aceluiaşi sonet, enumerînd doar corespondențe senzoriale, subiectiv-arbitrare, cu lumea profană, ilustrează, după Ivanov, un cu totul alt tip de simbolism, pe care, pentru a-l diferenția de primul, el îl numeşte „idealist": ele fac să fie uitată „taina lucrului, *res*", care este înlocuită prin- tr-un experimentalism pur psihologic şi prin exaltarea propriului nostru *Eu,* devenit din ce în ce mai capabil să perceapă şi să savureze aceste corespondențe: „Solomon a poruncit construirea templului - şi s-a dăruit desfătării; el i-a cîn- tat surorii sale iubite cântarea cântărilor - şi s-a cufundat în deliciile haremului".

în ultimul său text despre simbolism - articolul omonim, scris în 1936 pentru Enciclopedia italiană Treccani - Ivanov numeşte această sciziune între catrenele şi terținele poemului lui Baudelaire „păcatul originar", „contradicția internă, existentă de la bun început" în doctrina şcolii simboliste.

10 *Spiritul suflă unde vrea.* Citat din *loan* 3,8. (V. mai sus, nota 5).

Scrisoarea V

11 în mitologia greacă, Memoria era personalizată ca Mnemosyne, iar cele 9 Muze erau fiicele ei şi ale lui Zeus. Venerarea Memoriei ca simbol tutelar al creației artistice de inspirație religioasă şi al aspirației spre nemurire fusese pentru Ivanov una din temele eseului *Tenor antiquus* (1909):

„întreaga artă a Antichității a fost consacrată Memoriei. în spatele lui Apollo, conducătorul horei Muzelor, stătea drept spirit protector Mnemosyne cea lipsită de glas. Deoarece Antichitatea a creat şi a proorocit în sînul Memoriei, creațiile ei sînt pătrunse de o armonie aproape de neînțeles pentru noi".

Aceeaşi temă este atinsă şi într-una din *Convorbirile* cu Altman, datată 17 septembrie 1921. La exclamația interlocutorului său: „Ah, dac- ar fi cu putință să-l lipsim pe om de memorie, ce limpede ar deveni toată construcția lumii!", Ivanov răspunde: „Vezi deci că memoria şi este cea care te-mpiedică să tăgăduieşti pe Dumnezeu şi nemurirea. Iar în asta nu e nimic de mirare. Eu disting strict memoria de amintire. Şi am spus despre memorie: 'Tu eşti mama muzelor, cununa conştiinței, zălogul nemuririii'. Da, singura garanție că sîntem nemuritori - o avem în memorie. Iar în pierderea ei n-ar trebui să cădem niciodată. Vai celor lipsiți de memorie!"

Scrisoarea VI

12 Ca şi Viaceslav Ivanov, Gerschenson era legat printr-o veche prietenie de Lev Şestov.
La puțin timp după moartea lui Gerschen- son, Şestov a publicat articolul *Despre eterna carte* dedicat memoriei lui, în care scria: „Am recitit, am reascultat trei mici cărți ale răposatului: *Cheia credinței, Golfstreamul* şi *Corespondența de la un colț la altul. Corespondența* e cea mai timpurie şi cea mai mică dintre ele, în plus, M.O. este aici autorul numai pe jumătate, întrucît el răspunde scrisorilor pe care i le adresează Viaceslav Ivanov. Şi totuşi, scrisorile lui M. O. tipărite în această cărțulie ne dăruiesc nespus de mult: ele ne învață să citim atît *Cheia credinței* cît şi *Golfstreamid.* Poate că ea ne învață cum să citim şi alte cărți, tratînd despre primele şi ultimele lucruri".

Scrisoarea VII

13 La Nietzsche, termenul ambivalent de *Decadence* apare în scrierile tîrzii *Cazul Wag- ner* şi *Amurgul idolilor,* ca etichetă peiorativă aplicată tuturor manifestărilor „bolii", oricărei expresii a „declinului, voinței de sfârşit, oboselii", oricărei presupuse negări a „Vieții" şi a „instinctelor": lui Wagner, lui Socrate, creştinismului, dar şi „moderrnității" ca atare, şi lui însuşi ca exponent al acestei epoci. Pentru Ivanov, noțiunea de *Decadență,* aşa cum este ea folosită în „Excursul I" al *Celor două stihii,* este denumirea, general acceptată în epocă, a unui fenomen literar, pe jumătate curent antinaturalist, pe jumătate stare de spirit exaltat-morbidă, ai căror reprezentanți sînt considerați de el moştenitori ai Parnasienilor - acei „cizelatori şi bijutieri", grupați în jurul lui Theophile Gauthier şi Leconte de l'Isle, şi împărtăşind idealul frumuseții

ipostaziată în idol de marmoră din „poemul pur parnasian" al lui Baudelaire *La Beante.* Pe lîngă Verlaine şi Huysmans (citaţi chiar în titlul „Excursului"), a căror relaţie cu religia este considerată de Ivanov „instructivă prin insuccesul ei", printre decadenţi sînt amintiţi Wilde, Maeterlink şi d'Annunzio: ei toţi „şi-au pierdut eul la periferia propriilor nervi", slăbindu-şi conştiinţa spirituală superioară prin „hipertrofierea sen- zorialităţii" şi devenind inapţi pentru rezolvarea problemei religioase a artei datorită unei „incomplete pătrunderi" a ideii religioase şi a implicaţiilor ei.

Scrisoarea VIII

[14] Războiul mondial ca simptom al eşecului şi vinovăţiei culturii fusese una din temele centrale ale meditaţiei lui Gerschenson din conferinţa sa *Criza culturii contemporane* (1922): „Acest război a luat de la bun început asemenea dimensiuni şi un asemenea caracter, încît sensul ei de catastrofă mondială a fost manifest din primele zile. S-ar zice, un nou potop, dar unul care deja nu mai e dse apă, ci de foc, a fost trimis pe pămînt pentru nelegiuirile oamenilor. ... Războiul acesta ne-a adus dezvăluiri cutremurătoare despre sufletul omenesc".

Scrisoarea IX

[15] Pentru Ivanov, întîlnirea cu gîndirea lui Nietzsche, petrecută în 1891 în timpul studiilor sale la Berlin şi Paris, s-a dovedit fatidică pe mai multe planuri. După mărturia consemnată în *Scrisoarea autobiografică (SS* II, p. 19), întîlnirea din 1893 cu cea care avea să-i devină a doua soţie, Lidia Zinoviev-Hanni- bal, a stat din plin sub semnul lui Nietzsche, iar după apariţia primului volum de poezii *(,Stele călăuzitoare,* 1897) şi renunţarea la proiectata carieră universitară, influenţa lui Nietzsche, cel din *Naşterea Tragediei,* îi va inspira trecerea de la studiul istoriei romane la cel al religiei greceşti, în special al polarităţii dintre Apollo şi Dionis. Pe lîngă studiile de înaltă erudiţie *Religia elină a zeului suferind* (1904) şi *Dionis şi pre-dionisianisnml* (1923), figura lui Dionis îi va călăuzi mai mult sau mai puţin explicit întreaga creaţie anterioară convertirii definitive la creştinism, petrecute la începutul anilor '20. Din învăţătura lui Nietzsche, Ivanov va respinge însă atît „justificarea estetică a vieţii", cît şi brutalitatea subiacentă „voinţei de putere". Spre deosebire de Niet- zsche, care opunea pe Dionis creştinismului, la Ivanov accentul cade pe continuitatea dintre cele două religii ale suferinţei şi renaşterii, dar şi pe sinteza dintre inspiraţia dionisiacă şi visul apolinic, permiţîndu-i artistului să găsească o formă pentru viziunile ale.

[16] *Nietzsche a spus:"Omul este ceva ce trebuie depăşit". Cf. Precuvîntarea lui Zarathustra,* secţiunea 3: „Eu vă învăţ pe voi Supraomul. Omul este ceva ce trebuie depăşit. Voi aţi făcut ceva ca să-l depăşiţi?" Ivanov considera că teoria Supraomului exprimă „fatala dualitate" a raportului lui Nietzsche cu Dionis, o criză a acestui raport, rezolvată prin elaborarea finală a doctrinei „voinţei de putere": „Starea dionisiacă este ieşirea din timp şi cufundarea în atemporalitate. Spiritul lui Nietzsche este integral întors spre viitor: el este integral în temniţa timpului" (*Nietzsche şi Dionis, SS* I, p. 723). Indemnîndu-l pe om să se proclame pe sine însuşi Dumnezeu, Nietzsche „şi-a închis sufletul în el însuşi, distrugîndu-1. Zadarnic a apelat el la ultima obiectivare a eului său care i s-a părut posibilă, cea în Supraom: Supraomul lui nu e decît un suprasubiect" (*Despre Dionis şi cultura, SS* III, p. 123).

[17] Principiul individuaţiei (*principium in- dividuationis)* este termenul, preluat din filo- sofia scolastică, prin care Schopenhauer desemna „vălul Mayei", diferenţierea în spaţiu şi timp, care-l împiedică pe fiecare individ să se recunoască pe sine însuşi în celălalt, adică să realizeze adevărul exprimat de *Upanişade* prin formula *tat twam asi* („tu eşti acela"). In *Naşterea Tragediei,* Nietzsche pune acest principiu la baza distincţiei sale (inspirată de opoziţia dintre arta vizuală a sculpturii şi arta nevizuală a muzicii) între *apolinic* şi *dionisiac* - cele două elemente din a căror sinteză ar fi rezultat tragedia greacă şi drama muzicală wagneriană; apolinică este plăcerea pentru universul vizual al formelor, al „iluziei" şi al *visului* (în care grecii au avut revelaţia „imaginilor splendide ale zeilor"), pe cînd dionisiacă este *beţia,* cufundarea în oceanul extatic al instinctului şi al entuziasmului, prăbuşirea graniţelor individualităţii şi dizolvarea ei eliberatoare prin sentimentul identificării mistice cu „Unul primordial".

In eseul său *Nietzsche şi Dionis* (*cţ.* nota 16), Ivanov vorbeşte şi el despre Dionis ca „principiul nimicind vrăjile individuaţiei". Pentru el, problema individualismului (a cărui „criză" constituise tema eseului cu acelaşi nume din 1905) trebuia să se rezolve prin intermediul vechiului concept de *conciliaritate (sobornost')* care, începînd cu primii slavofili Kireevski şi Homiakov, şi pînă la Soloviov, Bulgakov, Berdiaev şi Florenki, fusese una din temele constante ale meditaţiei filosofi- co-religioase ruse: „Individualismul, în metamorfoza lui contemporană, involuntară şi inconştientă, ia trăsăturile conciliarităţii: semn că în laboratoarele vieţii se elaborează o anumită sinteză între principiul individual şi

cel colectiv". *(SS* I, 839) Dacă la Soloviov „so- bornicitatea" desemna o anumită tendință ecumenică în cadrul Bisericii ortodoxe ruse, pentru Ivanov este opusă „agregării mecanic organizate a atomilor rezultați din diseminarea unei forțe rele unice", opusă „simulacrului de existență" oferit de obținut prin această constrîngere, şi revine la constituirea unui suflet colectiv, bazat pe comunitatea credinței şi a mărturisirii, visul unui stadiu suprem al conviețuirii omeneşti, „care sclipeşte în fața ochilor noştri, cu lumina ei, oricît de slabă şi indirectă, dar mereu vie şi topind sufletele" *(Legiune şi conciliaritate, SS* III, p. 259).
ANEXĂ

Scrisoare către Charles Du Bos

Dragă Domnule şi prietene,

Atent, aţi adunat cu o mină delicată şi ho- tărîtă aceste foi îngălbenite,66 care, ajunse în rafalele Revoluţiei, zburaseră pînă în grădina dumneavoastră; şi, decis, nu aţi ezitat să-mi cereţi lămuriri care v-ar servi să interpretaţi mesajul vîntului care suflă încotro vrea.

Aveaţi nevoie de date complementare pentru „perfecta punere la punct" a tezei susţinută de mine în acea singulară reevocare a veşnicei şi proteicei dezbateri dintre realism şi nominalism, la care, în mod ideal, luaţi parte în calitate de terţ interlocutor, venit mai tîrziu - dispută pornită pe drumul aventurii şi pe un ton familiar, dar care nu traducea mai puţin în ochii dumneavoastră „opoziţia contemporană fundamentală, aceea care marchează linia de separare a apelor, între salvarea *tezaurului* şi obsesia *tabulei rasa*".

Eu am numit confesiuni acele corolare pe care mi le-aţi cerut - şi pe care nu vreau să

66 E vorba de textul *Corespondenţei de la un colţ la altul,* pe care Du Bos îl citise în traducerea germană apărută în revista *Corona,* şi a cărui versiune franceză va apărea sub îngrijirea lui.

mă sustrag să le formulez îndată - căci dorința dumneavoastră ca eu să indic „poziția mea actuală vizavi de un text vechi de zece ani" implica în același timp o invitație de a vorbi cu voce tare despre ceea ce am trăit de atunci în lăuntrul meu, retras în sinea mea şi păstrînd o obstinată tăcere. Şi, în general, a ne preciza atitudinea din prezent față de ceva ce nu am retractat niciodată, odată ce l-am enunțat cîndva cu convingere, nu înseamnă oare a confrunta vechiul nostru portret cu imaginea pe care ne-o reflectă oglinda? Şi această alăturare nu se transformă oare pe măsură ce însemnătatea principiilor proclamate se dovedeşte a fi mai gravă, într-un soi de examen al sufletului care este chemat să facă bilanțul cîştigurilor şi pierderilor din fondul său inițial de entuziasm și de credință? Cu atît mai mult, în situația dată, avînd în vedere tragedia vremurilor şi starea conştiințelor puse în mişcare, a existat oare vreo umbră de îndoială că vreun martor al unei lumi care fusese a lui prin drept şi prin naştere, ar fi trebuit, cel puțin, să regîndească cu de-amănuntul mai multe soluții susținute în ajun, să alunge orice iluzie, să revizuiască raționamentele la o scară mare şi, fericit, poate, la capătul acestui efort demolator, să vadă cum anumite principii se îndreaptă, neclintite şi victorioase, consolidate şi purificate în încercări, trăgînd din ele consecințe pînă atunci necunoscute sau evitate?

Ceea ce mi s-a întîmplat, într-adevăr, rău inevitabil şi salvator, precedat şi urmat de un dezolant cortegiu de calamități, de necazuri, de nenorociri care inculcă în existențele mărunte evanghelia şi apocalipsa unei noi ere publice - furtunoase, brutale, scandaloase, greu de suportat, afară numai dacă obişnuința, de mult timp constrînsă la resemnare (acea comoară a inimilor încercate), unită cu meditația despre pedeapsa care se anunța apropiată, nu mi-ar face mai uşor de îndurat cele mai violente detaşări şi nu mi-ar arăta „peisajul meu instrospectiv", în general mai puțin abrupt decît putea fi el presupus, avînd în vedere atîtea pierderi dureroase şi crude sfîşieri lăuntrice. Acesta a fost prețul unei obscure lecții pe care epoca îl grava în sufletul meu cu nişte caractere care mi-au părut indescifrabile pînă cînd sensul lor străbătu, fatidic, în lumina deja îndepărtată a incendiului care devora sanctuarele strămoşilor mei.

Din primele etape ale lungilor mele peregrinări, putusem să observ acel fapt constant al vieții mele interioare, că nu ajungeam să văd un mediu oarecare, oricît de familiar mi- ar fi fost el, în mod real, adică în raporturile sale cu realitatea Ideii, decît în afară şi la o anume distanță de cercul impresiilor imediate, al cărui năvălitor tumult impietează, făcînd-o să devină inertă, asupra sferei îndepărtate şi transparente unde se elaborează în noi acele viziuni de ansamblu, acele înțelegeri integrale care singure ne relevă adevăratul chip al lucrurilor percepute anterior sub aspectul lor accidental şi fugitiv: experiența comună, de altfel, a multor spirite meditative şi căreia moartea se va îngriji într-o zi să ne dovedească justețea supremă. Or, niciodată trecerea de la orbirea relativă a stării imanente la relativa luciditate a contemplației transcendente nu mi-a fost atît de sensibilă, nici nu m-a cuprins într-un mod atît de groaznic ca de fiecare dată cînd, separat fizic de patria mea, încercam să-i scrutez de departe trăsăturile enigmatice.

N-aş putea defini natura acelei spontaneități de penetrare intimă care nu lua parte decît prea puțin, la drept vorbind, la veritabila luciditate. Ea nu includea nici ocunoştin- ță distinctă a cauzelor; în schimb, mă făcea conştinent şi asemeni unui complice al curentelor şi al contra-curentelor de voință care se agitau orbeşte şi se ciocneau cu violență în sînul sufletului colectiv în stare de fierbere latentă. Şi oricît de tulburată mi-a fost vederea, în zadar am scrutat memoria istorică a poporului meu, interogîndu-i geniul în variatele sale manifestări, examinîndu-l ca un psiholog sau ca un metafizician - observațiile, speculațiile mele nu atingeau în fond ultima dintre problemele îngrijorătoare care rezista oricărei tentative de a fi exprimată în termenii rațiunii, în timp ce acea senzație de percepție directă, fără intermediar, ascuțindu-se pînă la a se obiectiva în simboluri onirice, chiar în halucinații, părea să ridice un prim văl şi să mă facă să întrevăd, oricît de puțin, în felul său, trăsăturile oculte ale enigmei vii, formă mişcătoare şi tulburată a incarnației sale. O viziune se înfățişa spiritului meu, atît de inefabil dulce şi sfîntă - s-ar putea spune icoană a creaturii teofore - şi atît de terifiantă în acelaşi timp, încît rămîneam îndurerat, tulburat, confuz în prezența acelei fantome cu față dublă, rînd pe rînd radioasă şi sumbră, ivindu-se cînd transfigurată în lumină, cînd amenințătoare şi învăluită în tenebre, într-o permanentă alternanță a celor două dorințe absolute şi nesatisfăcute ale sale, vizavi de acea ambiguitate angoasantă a unei ființe cu două voințe ireconciliabile şi extreme, țintuite pe crucea identității sale antinomice.

Am revăzut-o, evadat din cercul ei de suferințe - sub noua ei aparență de vulcan în plină erupție era mai îngrozitoare decît înainte - această agonie a dedublării continue a unui suflet care nu se recunoştea în opozițiile sale intrinseci şi, furios, se lupta disperat cu el însuşi: ca şi cum îngerul său cu aripi muritoare s-ar cufunda neîncetat, înspăimîntat, în cele mai întunecate abisuri, în căutarea inelului logodnei celeste, pe care

el l-ar fi aruncat acolo într-o rătăcire de nebunie rebelă şi de amoroasă disperare. Şi, ca o culme a consternării, am descoperit brusc - era lecţia cataclismului, întipărită în memoria mea, pe care începeam să o silabisesc - că acel suflet în delir nu mai era ceea ce fusese cîndva, o victimă a sorţii şi a suferinţei pur personale; el se anulase mistic şi se oferise ca jertfă pentru întreaga umanitate, a cărei sciziune declanşată în străfundurile inimilor el o reprezenta şi o realiza; el se consuma asemeni unei vii făclii sau unei torţe incendiare, spre a o ispăşi prin monstruosul său sacrificiu sau a o antrena prin sacrilegiul său absolut în apostazia universală, într-un război înverşunat contra Mielului Domnului pe care cîndva îl iubise mai presus de orice.

„Intr-adevăr", continuam eu să tălmăcesc oracolul spiritelor care prezidează la dezlănţuirea forţelor unite, „starea acelui suflet care se distruge prin diviziunea sa internă, o reprezintă pe aceea a umanităţii de mîine sau de poimîine, ce mai contează? Se vrea să nu mai existe bogaţi; nu va mai exista nici bogăţie. Ea se va desfiinţa de la sine - deja ea îşi stinge splendorile - căci bogăţia este imaginea multiplicităţii; iar multiplicitatea se destramă. Vălul ei pestriţ, care permitea lumii dezbinate să pară o unitate complexă, se rupe. Ea nu va mai fi decît dualitate goală. Totul se reduce la tragica diadă: divca pa,nta die,scistai.67 Deci, nu vor mai exista atitudini neutre, nu vor mai exista veleităţi conciliatoare; poziţiile medii în regiunea spiritului devenit cîmp de bătaie sînt condamnate şi anulate: prima adiere a vîntului de pe lumea cealaltă, produsă de aripile unui înger avîn- tîndu-se în luptă, le va face să dispară. Căci a venit ceasul cînd se va decide cine e cu şi cine împotriva Celui ce este unicul obiect al duşmăniei apostolilor Urii. Cauza proletariatului nu este decît un pretext sau o metodă: în realitate este vorba de sufocarea lui Dumnezeu, de extirparea Lui din inimile oamenilor. Fiecare să opteze deci pentru una sau alta dintre cele *două Cetăţi* în război!..."

Pînă unde era veridică acea sugestie a Groazei? La ce trebuia redusă, din teama de a nu fi înşelaţi de ea, ceea ce părea a fi o enormă exagerare? Nu ştiam nimic; dar aceasta era, în orice caz, starea mea de spirit, cînd mă regăseam în afara agitaţiei, pe un pămînt care nu mi se clătina sub picioare, într-o lume care părea să nu-i pese de sortilegiile sibiline, dornică să continue destinderea de ieri, lipsită de griji pentru ameninţările de mîine, îndrăgostită de agilitate şi de forme svelte, îmbătată de viteza de deplasare, molipsită de himera aşa-zisului dinamism al epocii... Fără îndoială, nu era un climat prielnic pentru a mă vindeca de pesimismul meu, pe care îl descopeream în acea lume care complota să contrazică sumbrele premoniţii prin optimismul său forţat care ţinea de insolenţă şi de marasm - prin toleranţa sa mai îngăduitoare şi mai sceptică decît oricînd, prin dispoziţia sa de a gusta tot şi de a împăca totul, cu condiţia de a-l fi emasculat şi eliberat în prealabil de rigoarea lui dogmatică, prin diletantismul său avid de bizarerii inedite, de urîţenia mecanismelor fără suflet, de stupiditatea ca simbol suprem, de spiritualitatea neantului cuplată cu teratologia orientală - prin nepăsarea sa istovită şi politicoasă, rezemată pe doctrina fatalistă a progresului umanitar, înflorind într-un vis beatific al societăţii în mod savant solidarizată şi împăcată, asemeni unui *homunculus* colectiv.

In această atmosferă de moleşeală spirituală care era cea a lumii burgheze şi care contrasta acordîndu-se prin nu ştiu ce contrapunct diabolic cu frenezia revoluţionară, răsuna imperios în sufletul meu apelul familiar, apel constant care, din contactul meu din tinereţe cu acel om mare şi sfînt care a fost Vladimir Soloviov, mă îndrumase încet, dar fără nici oabatere, spre uniunea cu Biserica Catolică. Era într-adevăr timpul să-mi grăbesc paşii spre a ajunge la capătul acelui lung drum pe care la început îl urmasem aproape inconştient (era perioada vieţii mele cînd credinţa abia începea să se reafirme pe ruinele umanismului meu păgîn), apoi, pe măsură ce prindeam rădăcini în solul Bisericii şi nevoia de plenitudine a afirmării sale devenea presantă, din ce în ce mai deliberat. De-acum, ochii mei de credincios vedeau bine că barca Pescarului era singura arcă de salvare din mijlocul potopului care inundase ţara mea natală şi care ameninţa să înghită creştinătatea neputincioasă. Aderarea mea trebuia să fie răspunsul meu radical la întrebarea pusă conştiinţelor de către Revoluţie: „Sînteţi cu noi sau cu Dumnezeu?" Ei bine, dacă n-aş fi preferat să fiu cu Dumnezeu, nu nostalgia trecutului m-ar fi separat de energumenii religiei universale opuse.

Pe de altă parte, a rămîne, în numele solidarităţii frăţeşti şi al fidelităţii faţă de Biseri- ca-Mamă care traversează o perioadă de adversitate, în turma celor împrăştiaţi, rătăcind în jurul casei pe care o ştiam părintească şi evitînd-o printr-o seculară suspiciune - suspiciune inoculată altădată poporului-copil de către

67 Toate se vor despărţi prin dedublare (Gr.).

păstorii lui răi, politicieni, duşmani ai uniunii teocratice - nu îmi părea deloc a fi o hotărîre cu adevărat generoasă şi înţeleaptă. De aceea atitudinea mea sub acest raport era diametral opusă celei a emigraţiei ruse (aş fi putut spune mai semnificativ: *diasporei),* care se agaţă cu un zel particular de conservarea formelor confesionale în care viaţa religioasă a naţiei a fost mulată de acum nouă secole. Obişnuinţa (căreia i se regăseşte în Anglia o analogie frapantă) de a identifica acele forme cu noţiunea de patrie; prejudecăţile învechite, hrănite de nepăsare sau o informare superficială şi parţială, viciată pe deasupra de cîte un ingredient de idei protestante; neînţelegerea totală a pericolului comun al Bisericii; dragostea pasionată pentru tradiţia ancestrală profanată de nelegiuiţi; speranţa de a satisface într-un final, de a salva, poate, în-tr-o zi poporul rus, redîndu-i talantul primit din mîinile sale, aşa cum a fost el primit, aşa cum a fost el păzit cu gelozie, intact, fără nici opierdere, deşi, vai! fără vreo dobîndă - totul contribuie să le facă dragă vechea greşeală a separaţiei, nejustificabilă din motive intrinseci, dăunătoare creştinătăţii, fatală înainte de toate pentru Biserica devenită „naţională", adică supusă puterii Statului şi paralizată de către acesta din urmă în acţiunea ei pînă la un asemenea punct încît se vede în prezent redusă la imposibilitatea de a opune persecuţiei o altă forţă decît rugăciunea secretă şi eroismul individual al obscurilor săi duhovnici fără număr şi fără nume. Ei preferă să menţină acea ordine a lucrurilor în locul misiunii de a servi cauza unităţii prin rolul de intermediar între Orient şi Occident - sarcină care pare indicată de Providenţă creştinilor din exil intraţi în contact intim cu alţi creştini care practică aceeaşi credinţă, venerează şi îmbrăţişează credinţa lor liturgică şi ascetică şi nu diferă de ei decît prin refuzul de a ignora importanţa cuvîntului lui Christos de pe piatra unei Biserici, unice, universale, apostolice.

Rostind (pe 17 martie 1926, ziua sărbătorii în Rusia a sfîntului Viaceslav) *Crezul,* urmat de formula de aderare, în faţa altarului patronului meu, drag inimilor slave, în tran- septul bazilicii Sfîntul Petru, în vreme ce pe mormîntul vecin al primului dintre apostoli mă aştepta o liturghie în limba paleo-slavă şi Sfînta împărtăşanie în ambele specii, după ritul grec, mă simţeam pentru prima dată ortodox în plenitudinea accepţiunii acestui cu- vînt, în deplină posesie a comorii sacre care îmi aparţinea de la botez, dar a cărui posesiune n-a fost de ani de zile eliberată de un sentiment de stinghereală, devenit puţin cîte puţin suferinţă, de a fi separat de cealaltă jumătate a acelei comori însufleţite de sfinţenie şi de har şi de a nu respira, ca să spun aşa, asemeni unui tuberculos, decît cu un singur plămîn. încercam o mare bucurie a păcii şi a libertăţii, pînă atunci necunoscută, a însufleţirii, încercam fericirea comuniunii cu nenumăraţii sfinţi al căror sprijin şi afecţiune le refuzasem atîta timp fără voia mea, satisfacţia de a-mi fi împlinit datoria personală şi, în ce mă priveşte, pe cea a naţiunii mele, conştiinţa de a fi acţionat după voinţa ei pe care o ghiceam de acum înainte pregătită pentru Unire, de a mă fi supus poruncii sale de ultimă oră de a o uita, de a o sacrifica pentru cauza universală. Şi - lucru uimitor - simţeam că mi-a fost îndată redată în spirit de mîna lui Chris- tos: ieri asistam la punerea ei în mormînt, astăzi eram unit cu ea, înviată şi justificată...

în sfîrşit - pentru a reveni la obiectul dezbaterii pe care l-am putea intitula, urmînd atît de fericita definiţie a dumneavoastră: *De Thesauro* - rămîne de arătat pe scurt dacă şi cum evenimentele interioare pe care tocmai le-am descris au modificat aprecierea enunţată în scrisorile mele către prietenul meu, în mod incontestabil tributar, cît despre „obsesia pentru *tabula rasa",* seducţiei scrierilor şi prestigiului persoanei lui Lev Tolstoi, după cum acesta era la rîndul lui tributar, după noi cercetări, autorului său preferat, J.-J. Rousseau. Or, simplul fapt al acestei filiaţii ideologice lasă să se ghicească faptul că, dacă discuţia noastră ar fi avut loc în prezent, pledoaria mea în favoarea tradiţiei civilizatoare n-ar fi, cert, mai puţin energică, chiar dacă mai riguros condiţionată.

Ceea ce în prezent se numeşte, vorbind de marile cicluri ale istoriei universale, „cultură" (termenul clasic de „civilizaţie" fiind rezervat pentru a desemna mai ales ceea ce se referă la instituţii şi moravuri) se întemeiază în ochii mei esenţialmente pe acţiunea permanentă a memoriei înnăscute, prin care înţelepciunea Eternă călăuzeşte umanitatea să transforme instrumentele dezbinării naturale - spaţiul, timpul, materia inertă - în instrumente ale uniunii şi ale armoniei şi să le revendice astfel pentru destinaţia lor conformă cu imaginea divină a creaţiei perfecte. Fiecare mare cultură, în calitate de emanaţie a memoriei, este încarnarea unui fapt spiritual fundamental, iar acesta un act şi un aspect particular al revelaţiei Verbului în istorie: tocmai de aceea fiecare mare cultură nu poate fi altceva decît expresia multiplă a unei idei religioase al cărei nucleu îl constituie. Decăderea religiei trebuie considerată un simptom infailibil al suprimării memoriei în mediul dat. Numai creştinismul, fiind religia absolută, are forţa de a face să reînvie memoria ontologică a civilizaţiilor cărora i se substituie, astfel încît cultura creştină (care este cultura greco-latină în cele două aspecte ale sale, cel al Orientului şi cel al Occidentului) întruchipează în mod necesar caracterul universal, a

cărui plenitudine, pe care noi n-o putem decît presimți, este principiul teologic conținut în germenul său divin.

Slăbirea sentimentului religios produce acel simulacru de memorie autentică care este eclectismul reamintirilor detaşate de legătura lor organică şi reunite într-un sistem artificial, care fără îndoială poate să stingherească spiritul, după cum o spune interlocutorul meu, asemeni grelelor veşminte spomptuoa- se ieri, dar astăzi rupte şi atîrnînd în zdrențe. De exemplu, deghizarea cetățenilor din secolul Marii Revoluții în personaje ale lui Plu- tarh nu este decît o consecință îndepărtată a uneia dintre acele amintiri dezintegrate, care îşi au şi ele - precum, în cazul dat, idealul civic al Antichității - tradiția lor mai mult sau mai puțin continuă; o reamintire, nu o anamneză, este rugăciunea lui Renan pe Acropola din Atena. Reamintirile, aceste stimulente paliative care pot să-i dea pentru o vreme o anumită strălucire, sînt mijlocul prin care civilizația dezrădăcinată se apără instinctiv de uitarea care înseamnă moartea sa. In acelaşi timp aceasta caută să se organizeze la rîndul ei pe baza negației radicale a spiritualității, contrafăcînd material adevărata cultură, care este organizarea memoriei spirituale. Intr-un cuvît, cei care propun uitarea sapă religia; viceversa, distrugătorii religiei sînt, în privința culturii, inevitabil iconoclaşti şi falsificatori.

Iată, dragă Domnule şi prietene, teza mea pusă la punct, aşa cum ați vrut-o, şi prin asta, s-ar putea spune, alterată şi compromisă. Oare aşa credeți şi dumneavoastră? Mă îndoiesc, şi asta mă consolează. Oricum ar fi, ați acționat bine, făcîndu-mă să deschid umila mea uşă. Ați obținut-o, invocînd Numele Celui căruia nu se refuză deschiderea. El fie deci, după promisiunea Sa, între dumneavoastră care ați bătut şi mine care v-am deschis.

V.L
Noii Ligure, 15 octombrie 1930

întreaga umanitate, ca un singur om, a exprimat parcă într-o clipă de iluminare problema vieții prin cuvintele lui Epicur: „Ce vreau eu? - Să mă cunosc pe mine în aport cu ordinea naturală a lucrurilor şi să mă supun ei". în fiecare suflu şi fiecare faptă, omul simte unitatea şi legătura circulară a structurii universului; există aşadar o lege general universală şi există o lege a existenței umane subordonată ei. Şi întrucît orice deviație de la lege în mod inevitabil este pedepsită prin suferință, pentru om nu este nimic mai important decît să-şi afle legea specifică în componența legii generale a universului. Trebuie să învățăm să trăim cosmic corect, fără să încălcăm poruncile imuabile ale lumii şi fără să stînjenim îndeplinirea lor, pentru care ea pedepseşte atît de aspru. Legea este în mine, ea acționează prin anumite impulsuri care se trezesc în mine, dar ea nu-i este dezvăluită rațiunii.

De la primele străluciri ale conştiinței, umanitatea a căutat să rezolve această problemă. Iată de ce nu a existat popor fără religie şi nu există religie fără morală. Fiecare religie propune o ipoteză care explică lumea; ea vorbeşte lumii: „Iată, eu vă dezvălui legea universală şi în componența ei - legea particulară umană". Fondatorul religiei îşi enunță nu propria dorință, ci concepția sa despre adevărul autentic. Chemarea la iubirea față de aproape nu este o poruncă, ci un sfat; ea explică faptul că iubirea față de aproape este o lege naturală a spiritului uman aşa încît, urmînd-o, omul trăieşte în concordanță cu ordinea firească a lucrurilor, iar încălcarea ei este în contradicție cu legea universală. Aşa sînt toate religiile. Poruncile lor nu sînt nimic altceva decît nişte deducții despre om pornind de la situația de bază definind legea vieții universale.

Trebuie să înțelegem şi să ne amintim cu fermitate că norma cosmic umană este în esență o normă de conduită. în mod direct lumea nu are nimic de-a face cu sufletul omenesc: pentru ea sînt importante numai faptele, realizate de om, cu alte cuvinte mişcările lui trupeşti.

Toate cele ce există sînt asemeni unei țesături vii care se agită fără început şi fără sfîrşit, o totală continuitate a coeziunii, unde fiecare buclă, asemeni unei roți zimțate, intră cu zimții săi în cele adiacente, le mişcă şi este fără răgaz mişcată de ele. Nici o roată nu este inițiatoarea mişcării, ci mişcarea generală le mişcă pe fiecare. Specia este condiționată, o mare buclă; dar fiecare unitate este formată din unități-bucle mai mici, şi cele mai mici din altele încă şi mai mici: toate celulele vii, care ard de viața originală, şi fiecare celulă este o roată zimțată, care se mişcă şi mişcă în unitatea sa. De sus pînă jos chipul ființei este acelaşi: specia este un microcosmos, şi individul este un microcosmos, şi fiecare atom de asemeni. Bucla-celulă vie se mişcă în două feluri - în jurul propriei axe şi în sus spre un scop necunoscut - susține, adică repetă, ființa sa, şi în acelaşi timp se transformă în desăvîr- şire; altfel, în ascensiune spiralată a buclelor se împleteşte şi înfloreşte țesătura universală. Cele mai mici bucle se mişcă reciproc cu zimții de jur împrejur şi în sus; şi toate marile unități se mişcă unele pe altele; în sfîrşit, mişcarea spiralată a unităților superioare este unica mişcare ciclică ascendentă a sistemului universului. Cel mai mic defect, oprirea de o clipă într-un nod - şi roțile adiacente s-ar opri, şi odată cu ele, cele următoare. Dar nu există defecte şi opriri, toate cele ce există sînt necesare şi fiecare specie a apărut în locul unde era nevoie pentru o anumită misiune.

Sau putem să asemuim lumea cu o fabrică ideală. Miriade de lucrători forfotesc în toate direcțiile sau stau la maşinării şi trudesc. Toți sînt separați în arteluri după specialități, şi fiecare artei în altele mai mici, şi aşa fără oprire, şi fiecare în componența artelului său îndeplineşte ceea ce îi este destinat să facă. Aici muncitorul nu este un sclav, ci un participant ereditar liber. Aici năzuința fiecăruia nu este numai de a susține, ci în măsura puterilor sale de a îmbunătăți producția; fiecare este însuflețit de pasiunea creației. Cel care în mod ereditar este destinat să ungă cel mai mic şurub, acela va unge cu zel toată viața acel şurub şi îşi va da silința arzătoare să-şi îmbunătățească munca, iar cea mai mică îmbunătățire realizată de unul se va transmite prin moştenire micului său artei, artelul îşi va schimba pînă la ultima iotă viața şi activitatea lui comună, iar odată cu aceasta trebuie să se schimbe înfățişarea şi activitatea artelului ambient mai mare şi a celor adiacente. In acest fel, prin eforturile lui creatoare fiecare la locul său mişcă în sus întreaga structură ierarhică. Progresul perfecționărilor individuale crează noi nevoi şi pentru ele noi arte- luri, sau le anulează pe cele vechi. Se trudeşte fiece firicel de iarbă, se trudesc infuzoarele, ploşnița, căpuşa şi tarantula; speciile lor dispar, înlocuite de altele superioare; se trudeşte omul, şi generațiile de oameni se schimbă unele pe altele printr-o ascensiune în spirală, se distrug împărății şi apar altele noi; roiesc bucle vii în cercuri-unități concentrice - în individualități, specii şi rase, încet şi neobosit înfloreşte în buclele sale vii însăşi viața care țese. Peste tot forme - şi nu există o limită între forme, peste tot este specializare - şi fiecare specializare pe nesimțite trece în cea învecinată. Ploşnița este specie, unitate, buclă universală; nu te atinge de pomană de

tîrîtor! El este un truditor al lumii, numai că specialitatea lui ți-e necunoscută. La fel ca şi tine, însă fără s-o ştie, se străduieşte din toate forțele să-şi îmbunătățească munca şi să-şi desă- vîrşească organele truditoare, pentru a grăbi lucrarea comună.

în această țesătură universală norma oricărei creații este norma mişcării sale circu- lar-spiralate, adică norma de conduită. Umanitatea este şi ea o buclă-unitate ca oricare altă specie, dar apucătura zimților săi este incomparabil mai vastă şi mişcarea sa este incomparabil mai activă decît a tuturor celorlalte. De aceea purtarea lui este mai capabilă decît a tuturor, cel puțin aici, pe pămînt, să grăbească sau să întîrzie procesul universal. Nu este nimic la fel de important pentru activitatea universală precum observarea de către om în activitatea lui a unicei legi suverane, şi nimic nu este la fel de important pentru omul însuşi, pentru că, după cum am spus, lumea pedepseşte aspru pentru abaterea de la legea ei.

Piatra şi fierul trăiesc în conformitate cu ordinea, pentru că ea acționează direct în construția lor fizico-chimică. Infailibil trăieşte planta, căci legea ei specială este plasată în fiziologia sa. în mod corect cosmic trăieşte animalul: în el, cel însuflețit, mişcarea corpului este predeterminată de starea spiritului său - şi lumea în mod direct îi reglează viața spirituală prin instinct. în om, în afară de componența fizico-chimică, fiziologie şi inconştientele înclinații spirituale, mai există un al patrulea organ al puterii, mecanismul central al spiritului, ierarhic superior celor trei - conştiința. Deja fiziologia este expusă greşelilor, încă şi mai des se rătăceşte instinctul; conştiința însă, deşi se reglează prin acțiunile inconştiente ale sufletului, se reglează însă nu în mod coercitiv, şi de aceea este mai înclinată să greşească. Din contră, într-o măsură însemnată, ea se conduce după acțiunile inconştiente ale sufletului şi prin ele, îndep- tîndu-le în mod drept sau greşit defineşte activitatea instanțelor inferioare - ale fiziologiei şi structurii, respectiv conduita individului, singura în care este interesată lumea. Prin urmare, în ultimă instanță, cel mai dificil este să găseşti o normă cosmic corectă a conştiinței.

Aceasta este problema în forma ei ultimă, şi astfel s-au străduit s-o rezolve toate religiile. Omul nu are puterea de a stinge conştiința din sine însuşi. Ea vine de acolo, de unde vine întreaga viață; ea s-a dezvoltat la fel de legic în om, precum din structura fizico-chi- mică s-a dezvoltat în plantă fiziologia, din fiziologie s-a dezvoltat în animal instinctul său. Conştiința nu este construită impecabil din punct de vedere cosmic; cu toate acestea ea organizează mişcările sufleteşti şi prin aceasta oferă un surplus de forță. Ea trebuie să învețe lucrurile cosmic necesare; atunci, la limită, slujirea organizată de conştiință pe care omul o oferă lumii va fi nu numai incomparabil de activă în bine şi în rău, aşa cum este acum, dar va fi cosmic mai corectă şi mai puternică decît slujirea oricărei alte creaturi.

Spiritul uman poate fi reprezentat prin trei paliere. In adîncuri ca o formațiune puternică, precum mîlul din mare, s-a aşezat inconştientul, voința universală din om - spiritualitatea fiziologică. Conştiința vagă este experiența acumulată şi concentrată a înaintaşilor, în mod coercitiv transmisă prin moştenire individului, - anticele cunoştințe pre-umane şi umane. Aici în întunericul de nepătruns mişună nemuritoarele dorințe şi gînduri terifiante, cu ochii îndreptați doar în afară, iar nu în sine. De aici impulsurile imperioase țîşnesc în sus şi, transformîndu-se în individualitate, fondează edificiul ei spiritual. De aici în furtunile sufleteşti erup şi într-o clipită supun prin voința lor monştrii întunericului - arătarea însetată de sînge sau îngerul luminos, înrudit cu el, şi prefac în cenuşă individul. Şi încoace cad neîncetat de sus fragmentele dure ale experienței personale, aşa cum în mare se duc la fund ca o eternă ploaie liniştită rămăşițele microscopice ale trecutelor infuzoare.

Pătura mediană este Eul, individualitatea. Aici roiesc certitudini nedemonstrabile şi cunoştințe vagi: „Aşa văd eu lumea, şi nimic nu mă va convinge de contrariu". Această cunoaştere se formează în om independent de voința lui; această cunoaştere este el însuşi, ca ceva unic. Ea nu poate fi dezrădăcinată din el, pentru că îşi are rădăcinile în inconştient şi el o îndrăgeşte, pentru că ea îl întrupează. Individualitatea este o combinație de judecăți originale, credințe şi dorințe; dorințele concrete şi aprecierile omului sînt ca nişte pseudopode, trimise de această inimă.

Deasupra, la suprafață, se revarsă şi luminează conştiința de sine. Acest torent al gîndurilor care se văd reciproc de deasupra, în țesătura lui logică, este transparent, dar în profunzimi, unde trece spre certitudinea inimii, este întunecat. Aici nici pe departe nu este totul personal; aici sînt amestecate idei şi înclinații, urcate din adîncuri în conştiință, şi străine, aduse din afară.

Acestea sînt cele trei paliere ale spiritului. în adîncul inconştientului este focul creator, la suprafață este frigul; numai la mijloc, în individualitate, stă căldura vieții. Să studiezi componența întunecată a inconştientului înseamnă să studiezi omul în general şi în parte naționalitatea; să studiezi componența

părerilor conştiente înseamnă să afli societatea şi epoca; individul nu poate fi cunoscut numai prin motivațiile şi impulsurile sale personale şi semiconştiente.

Fiecare om poartă în sine planul chemării sale şi o cantitate de energii corporale şi o forță spirituală, eliberate pentru el în cantitatea necesară pentru vocația lui. Dar vocația lui este o taină pentru el, şi forța spirituală se află ascunsă în el, precum viața în spori şi semințe. Mişcarea generală a lumii pune nemijlocit în mişcare un mecanism abisal al spiritului şi de aici se transmite individului, trezind partea corespunzătoare a forței lui spirituale pentru manifestarea activă prin corp. Viața omului ar fi fost cosmic corectă dacă mişcarea generală a lumii în mod liber s-ar fi transmis nemijlocit în el prin tendințe inconştiente în voința proprie şi mai departe. Dar aceasta nu se întîmplă. Deja la trecerea însăşi din inconştient în individualitate, torentul de mişcări de obicei se opreşte îndelung, ca într-o vîltoare, în pasiuni. Acesta este un tip de oprire, dar mai este şi un altul. Conştiința nu participă la energia spirituală, ea lucrează numai cu energia chinetică deja trezită a individului, organizînd-o. Dogma, principiul, ideea sînt esențe organizate de conştiință, consolidate cu cimentul analogiei şi care împietresc pasiunile personale, fixînd vîltorile personale, puncte moarte ale mişcării universale comune. Ele sînt mai rele decît pasiunile, pentru că pasiunea încă înseamnă mişcare, deşi fixată pe loc, în timp ce aici mişcare nu există deloc, ci doar pacea de moarte, frica şi ruina oricărei vieți.

Legea supremă a vieții cere un singur lucru: Nu rămîne pe loc! Nu opri mişcarea! Toate ființele se supun acestei legi. Numai conştiința omului nu se supune legii - ea opreşte mişcarea, fixînd-o pe fragmente. Acesta este sensul Predicii de pe Munte: să vorbească despre legea supremă a lumii în conformitate cu conştiința omenească. Toate legile, oricum ar fi ele, sînt de două feluri. Legea care interzice este totdeauna negativă, pentru că ucide embrionii, - iar embrionii vieții sînt mereu prețioşi, chiar şi atunci cînd nu descoperim binele în ei; ea este statică, paralizează forțele. Dimpotrivă, legea pozitivă este un bine, pentru că deschide, şi nu închide uşa, dă un impuls mişcării şi nu decide limita ei. Predica de pe Munte este o cuvîntare şi o lege pozitivă.

E uimitor însă cum pînă acum oamenii nu văd că în enunțurile fericirilor, pe lîngă sensul pozitiv exprimat, există şi un sens neexprimat negativ, tot atît de limpede. In ele sînt definite prin diverse trăsături toate cele ce duc în împărăția cerească; dar această diversitate nu e decît exterioară; dacă ne uităm cu atenție, devine limpede că aici sînt enumerate aparițiile particulare ale aceleiaşi trăsături, adică diversele tipuri ale aceleiaşi categorii de oameni. Această categorie este complet determinată de la primul rînd: „Fericiți cei săraci cu duhul". Există oameni care prin natura lor sau prin forța experienței şi a reflecției sînt lăuntric smeriți, adică nu pretind să cunoască tainele lumii. Aceştia sînt cei care se roagă: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele" şi „Invață-mă căile tale", adică - ştiu că există raționalitate în mersul treburilor lumeşti, dar nu ajung pînă la ea, există o datorie a mea, dar eu o caut cu toată silința; nu cei care nu ştiu - aceştia nu s-au ridicat încă deasupra nivelului animal, ci cei care ştiu că nu ştiu. Iată trăsătura fundamentală şi obiectivă. Restul definițiilor desenează fie consecințele subiective, fie înfățişările exterioare ale acestei trăsături fundamentale. Cel ce e cu adevărat sărac cu duhul, acela este cu patimă însetat de adevăr, fiindcă e greu să trăieşti fără o cunoaştere limitată şi statornică; acela plînge, fiindcă nu are cu ce să se mîngîie în suferințele sale pămînteşti; acela e blînd, milostiv, făcător de pace în afară, fiindcă nu are *din ce* să fie intolerant, - dimpotrivă, se simte pe sine însuşi neputincios, el şi pe apropiații săi îi compătimeşte pentru neajutorarea lor; iar el este prigonit pentru adevărul său, care nu e un adevăr dogmatic, ci o mărturisire a sărăciei sale cu duhul - a deplinei necunoaşteri a adevărului. Acestei categorii de oameni i se contrapune în mod tacit o alta, opusă ei prin trăsătura ei fundamentală: oamenii convinşi de cunoaşterea lor, bineînțeles greşită, şi mîndri de ea.

Ce delicată cruțare a celor osîndiți se întrevede prin această trecere sub tăcere a lor! Dar osîndirea este absolut clară. Se spune: „Fericiți cei săraci cu duhul, căci a lor este împărăția cerurilor". Aşadar, cei bogați cu duhul, cei în a căror conştiință există multe adevăruri de neclintit - multă credință dogmatică, multe principii morale, convingeri civice - nu vor intra în împărăția cerurilor. Se spune: „Fericiți cei ce plîng, căci ei se vor mîngîia". Aşadar, cei care trăiesc uşor şi vesel, fiindcă o duc bine, nu vor găsi acolo nici odesfătare; viața lor va fi insipidă şi plictisitoare. „Fericiți cei blînzi, căci ei vor moşteni pămîntul" - iar cei mîndri, plini de îngîm- fare, vor fi excluşi de la moştenire. „Fericiți cei înfometați şi însetați după dreptate, căci ei se vor sătura" - iar cei sătui de dreptate, toți politicienii, activiştii obşteşti, filantropii, profesorii şi directorii de licee, cei convinşi de dreptatea lor, sînt acolo osîndiți la înfometare, deoarece adevărurile de aici, atît de gustoase în aparență şi atrăgător prezentate, se vor dovedi acolo simple butaforii. „Fericiți cei milostivi, cei

curați cu inima, făcătorii de pace, prigoniții pentru adevăr" - dar nu-L vor vedea pe Dumnezeu, nu vor moşteni împărăția cerurilor, nu vor fi miluiți cei ce aici practică o justiție severă, cei ce poftesc pe ascuns, care pentru adevărul lor se bucură de cinstire şi bunăstare. Iar dacă prin împărăția cerurilor înțelegem - aşa cum, după mine, trebuie s-o facem - acea limită veşnic inaccesibilă, dar existentă cu adevărat, a desăvîrşirii spre care se îndreaptă în mod ireversibil omenirea, atunci fericirile ne spun: cei sătui cu duhul, mulțumiți de ei înşişi, cei care o duc bine aici sînt nişte flori sterpe; în ei nu e nici un folos pentru omenire, ei trăiesc în mod inutil; lucrarea aceea de însemnătate crucială o îndeplinesc cu poticnirile lor, cu tristețea şi ruşinea lor ceilalți, fiindcă în ei nu există încremenirea care ucide duhul. Important e ca sufletul să fiarbă
- fie şi prin sacrilegiu şi rău. Important e ca inima să nu-şi afle liniştea. Atunci întregul duh este în mişcare; atunci nici gîndul nu se va opri în dogme şi principii, nici viața nu se va înnămoli în obiceiuri, legi şi rînduieli. Limita desăvîrşirii (pentru noi nebunie) este completa anomie şi topire a duhului; de aceea folositor este numai ceea ce duce spre *acest* țel.

Toate dogmele, ideile şi conceptele, toate noțiunile de datorie şi binefacere sînt în spirit ceea ce obiectul creat de om este în materie; anume - un mănunchi de forțe stihiale, smuls din mişcarea neîncetată, vremelnic individualizat şi organizat prin rațiune în starea de imobilitate. Omul urmăreşte un dublu țel: nu numai să organizeze în felul lui, ci şi să consolideze în mod durabil această organizare, pentru a nu trebui s-o creeze de fiecare dată de la început, iar după ce a creat-o o dată s-o poată folosi în multe ocazii asemănătoare. Prin această consolidare se realizează o uriaşă economie de forțe. Evident, ea nu e decît vremelnică: ideea se erodează şi se descompune, tot aşa cum se uzează obiectul; dar şi răgazul acesta este binevenit. Natura însăşi nu se realizează pe sine decît prin forme vremelnic consolidate
- în individualități; dar creațiile ei sînt lăuntric stihiale, adică dinamice - ele sînt purtătoarele şi agenții mişcării universale - lăuntric imobile, moarte; ele sînt caricaturi ale creațiilor naturii, simple maimuțăreli, precum figurile de ceară într-un panopticum.

Viața este o necontenită schimbare, creațiile naturii se adaptează necontenit modificărilor mediului viu. în această mare clo- cotindă a creațiilor naturii aflate în continuă schimbare au apărut creațiile moarte ale omului - ideile, instituțiile, lucrurile. Ele sînt moarte, adică nu sînt capabile să se adapteze. Prin nemişcarea lor, ele îi vorbesc vieții: adaptează-te mie! Ele sînt nişte despoți. Ele nu se pot împotrivi îndelungatei presiuni a vieții aflate în necontenită schimbare, dar pe durata stabilității lor ele mutilează nenumărate creații vii, pretinzîndu-le o adaptare unilaterală față de ele, care în esență este nenaturală, iar adesea şi imposibilă. Ele sînt duşmanele oricărei schimbări în limitele propriei sfere, ca urmare sînt duşmanele oricărei individualități vii care ajunge în această sferă - căci schimbarea este legea individualității vii. Astfel, de dragul de a-şi proteja forțele astăzi, omul implantează în spiritul său imobilitatea, de care el însuşi şi zilele sale viitoare se vor izbi pînă la sîn- ge, şi pe parcursul mileniilor este însetat de stagnări tot atît de trecătoare, care uşurează existența, pe cît este de plin de fluiditate torentul vieții.

El seamănă cu cel ce suferă de mîncă- rime, care scarpină neîncetat locul care-l mănîncă şi ştie că scărpinatul exacerbează mîncărimea. Proclamarea de idei, legi şi virtuți este o realizare prematură şi arbitrară într-un singur punct - a acelui minunat *repaos în mişcare,* pe care omul îl presimte pe bună dreptate drept desăvîrşire ultimă, drept viață în Dumnezeu - şi care devine posibil numai printr-o completă transformare a spiritului. Ea ține de lene şi laşitate; ea este cu adevărat precum scabia care te mănîncă, creşte spre infinit. Fiecare idee naşte altele, pe locul unui cap retezat cresc alte trei - „poruncă peste poruncă, rînduia- lă peste rînduială, aşa încît „ei se duc şi sînt prinşi în cursă", cum spune proorocul.' în stagnare nu se află adevărul, în învîrtoşa- rea spirituală nu stă sănătatea. Adevărul şi sănătatea - sînt departe înainte: în deplina solubilizare a spiritului. Cei care în sufletul lor nu poartă trupurile moarte ale adevărului lumesc, pe care predica îi numeşte săraci cu duhul, aceia sînt fermentul viitorului, a lor este împărăția cerurilor.

Asemenea celei mai simple concepții generice, orice idee, lege, instituție sînt fonda- [68] te pe analogie, adică pe recunoaşterea deplinei identități a lucrurilor, care numai de la depărtare par asemănătoare. Analogia este cimentul pietrificării spirituale. în lume tot ceea ce este individual, este unic şi diferit; este individuală fiecare conştiință în construcția sa şi individuală este fiecare schimbare a sa; acest lucru îl cunoaşte foarte bine iubirea. De aceea analogia este aducătoare de moarte pentru creațiile vii; ea parcă le-ar stropi cu acid sulfuric. Omul a prelucrat în sine această otravă şi omoară cu ea natura, oamenii şi pe sine însuşi; aşa a fost necesar pînă acum. Dar va veni vremea cînd minciuna analogiei va fi recunoscută.

---

68 Citat prescurtat din cartea proorocului *Isaia* 28,13.

Analogia a fost un instrument de moment, o ipoteză utilă a rațiunii, pentru prima prelucrare brută a materialului; mai departe nu va mai putea funcționa astfel. De cînd rațiunea s-a specializat în știință, metoda analogiei s-a întărit brusc pînă la o domnie autoritară universală; dar, supunîndu-şi totul, ştiința începe să-i vadă limpede în toate minciuna, pentru că tocmai individualul, adică viața, pătrunde în totalitate prin analogie. Ştiința începe deja să vadă şi cîndva o să vadă clar individualul în natură; atunci ea va înceta să mai semene cu cea de astăzi - să mai hrănească şi să slujească tehnica. Dar încă şi mai devreme va cădea domnia analogiei în societatea umană.

Căci drumul umanității duce spre libertate. Terifiantele aglutinări ale trecutului se vor descompune în mod inevitabil. Monarhia a fost înlocuită cu forme de conducere incomparabil mai scurte şi trecătoare, sclavia şi iobăgia - de munca plătită, clasele sociale - de cetățenia fără clase, proprietatea seculară - de schimbul particular de proprietate, latifundia - de micile parcele de pămînt, căsătoria forțată - de cea benevolă. Merge, merge munca fierarului! Dogma s-a descompus şi în domeniul spiritului; ce s-a întîmplat cu fosta ei putere incontestabilă? Se vor eroda vechile temelii - morala pietrificată şi valorile abstracte. Au fost cîndva solide - acum ele hoinăresc prin lume cu istovirea în oase, sînt umbre ale trecutului. Iar marile cataclisme ale zilelor noastre, care nu au egal în trecut, ce altceva sînt ele, dacă nu activitatea ciocanului care zguduie lumea, care strivesc monstruoasele aglutinări ale vieții în comun şi ale spiritului, imperii sudate cu forța, fuziunea capitalului, proprietatea, dreptul şi aglutinarea deprinderilor şi a conştiinței. E groaznic să trăieşti printre prăbuşiri, cînd țăndările în mişcarea lor furtunoasă rup trupul şi, dispersîndu-se în aer, schilodesc milioane de vieți. Dar drumul terifiant duce într-acolo unde este îndreptată săgeata compasului. S-a spus: „Unde este comoara ta, acolo este şi inima ta".69 Pentru ca inima să nu ți se împietrească, ataşîndu-se de comori împietrite, ar trebui sparte, făcute pulbere toate comorile materiale şi spirituale; pentru că în împărăția vieții intră doar cei săraci cu duhul. Aici se pune aceeaşi întrebare pe care, fiecare în felul său, au decis-o toate religiile - problema despre dis- cernămîntul uman cosmic corect. Numai cei săraci cu duhul sînt cosmic normali, pentru că nu-i este dat omului să cunoască tainele, iar cei care le cunosc şi sînt încredințați de ştiința lor sînt ei înşişi bolnavi şi ostili vieții. Sufletul omului trebuie să fie asemeni apei curgătoare a rîului, şi nu ca un morman de pietre nemişcate, pentru că spiritul este esența vieții, iar viața o necontenită adaptare, schimbare, mişcare.

Aşa va fi, căci altfel nu se poate; dar aşa va fi în viitorul îndepărtat. Istoria omenirii va mai înainta încă mult timp pe drumul formării şi al dezintegrării colosalelor aglutinări şi al aliajelor solide. Visele noastre de astăzi nu se vor întrupa în fier şi piatră, pentru că visele deocamdată sînt imagini coercitive ale construcției. Dar realizarea este moartea visului; din prima clipă a realizării lui, el va începe să se degradeze în trupul său de fier şi piatră. Cînd visul împietrit se va prăbuşi de tot, din ruinele ei va ridica un vis nou. Aceasta este legea fatală: fiecare vis îşi construieşte mormîntul, se întinde şi moare în el, născînd în moarte un altul mai bun. Deocamdată noi ştim să trăim numai în mormintele viselor strămoşilor noştri; aici, între pereți, în sedentarismul trecător şi stabilitate, ne simțim liniştiți, comod şi confortabil, iar mişcarea continuă şi spațiul nesfîrşit, care sînt şi esența vieții, ne înspăimîntă. Fie şi aşa, dar trebuie să ştim încotro duce drumul. Acest şir al construcțiilor care se schimbă nu este un infinit rău: este evoluția şi progresul. încotro? - trebuie să cunoaştem limita pentru a defini prin ea binele şi răul actual. Dacă deplina fuziune a spiritului este norma lui cosmică finală, căci spiritul omenesc, recipientul şi reprezentantul vieții, trebuie în final să se adapteze pe deplin vieții în natura ei proprie - în plasticitate, variabilitate, mişcare, atunci binele este tot ceea ce topeşte spiritul, şi răul - tot ceea ce îl fixează în solidificări parțiale. De aici decurg nişte judecăți cu totul practice. Formarea de noi mari puteri este un lucru rău, destrămarea celor sudate cu forța este un lucru bun; republica este mai bună decît monarhia, construcția federală mai bună decît republica centralizată, şi cu cît este mai
mică unitatea federativă, cu atît mai bine. Tot ceea ce duce la o mai mare izolare a națiunii este un lucru rău, legăturile comerciale, spirituale şi personale aflate între ele este un lucru bun; integrarea comerțului, producției şi capitalului în trusturi este un lucru rău, cooperarea de producție şi de consum, limitarea drepturilor la succesiune este un lucru bun. Cele numite aici indică marea fluiditate a modului de viață social, care redresează puternic spiritul individual. Tocmai în el stă esența, el este ultimul factor decizional; şi astfel cum starea lui internă defineşte incomparabil mai mult modul de viață social, decît invers, atunci este mai importantă eliberarea lui interioară de stagnări, de preconcepții şi sisteme, de orice dogmă a

69 *Matei* 6,21.

moralei şi a conştiinţei.

Nu sînt îndeajuns de curajos să spun totul pînă la capăt. Nu spun ca Nietzsche: distrugeţi-vă ridicolele voastre concepţii despre lume, mergeţi dincolo de bine şi de rău. - Nu! Copilul trebuie purtat în pîntece; nici voi nu puteţi, şi nici eu. Văd că drumul umanităţii merge de la o mişcare haotică a forţelor sufleteşti la o mişcare armonică - spre repaosul profund din mişcarea necontenită a sufletului. Dar nu prin praguri, nu prin baraje verticale se poate opri viitoarea furtunoasă a potopului stihial. Solidificările parţiale ale spiritului sînt necesare omului, precum odihna şi aşteptarea acelei linişti; dar ele sînt o înşelăciune, pentru că în ele nu se află mişcarea. Valoarea lor este una vremelnică, în esenţă ele sînt nocive pentru acţiunea universal-umană; aceasta din urmă se săvîrşeşte nu prin ele, ci împotriva voinţei lor, în deplina profunzime a spiritului, iar desăvîrşirea ei se dezvăluie în exterior prin distrugerea lor.

ERNST ROBERT CURTIUS Viaceslav Ivanov

[...] Nu e vorba de un „umanism creştin" în sensul lui Erasmus sau al iezuiţilor. Şi nici de o conexiune politică între ideea clasică de ordine şi teologia tridentină. Umanismul lui Ivanov nu este conformare exterioară la un model istoric, ci Anamneză, adică retrezire la viaţă a unei cunoaşteri originare a iniţierilor şi misterelor străbune. Poate de aceea recunoaşte el în elementele aparent cele mai străine şi mai depărtate o Antichitate reînnoită: în Dostoievski tragedia atică, în Gogol corul aristofanic.'

Umanismul ultimelor secole a trebuit să piară, deoarece uitase de „iniţieri". Nietzsche şi Ştefan George au încercat ce-i drept o reînnoire a iniţierilor păgîne. Dar au fost nişte false iniţieri: înşelătoare năluciri luciferice. Astăzi această încercare trebuie privită ca o eroare. Ivanov a perceput din nou adevăratele iniţieri şi a împodobit umanismul cu ele. Umanismull lui este gnostic sau sofiotic.

Cunoaşterea misterelor iniţiatice şi a în- ţelepciuniii gnostice deschide însă un drum subteran, sub- sau intraistoric de legătură [70] între umanism şi creştinism, între Biblie şi orfism. Faptul că drumul acesta a fost blocat nu poate fi explicat decît prin aceea că în cadrul creştinismului însuşi, tradiţia exterioară a dus la uitarea celei interioare, avînd drept organ pe *intellectus spiritalis.* Dar în el rezidă, chiar dacă multă vreme acoperită, plenitudinea lui *homo perfectus* precum şi făgăduiala moştenirii atotcuprinzătoare.

Aşa cum ne spune Ivanov,* după profeţia lui Agrippa von Nettesheim, în jurul lui 1900 trebuia să înceapă o nouă epocă istorică - domnia unei *adamantina proles (neam de aramă).* în asemenea vremuri de cataclisme apar mulţi profeţi mincinoşi. Dar în întunecimile nopţilor de furtună sclipesc cu atît mai viu razele împrăştiate ale luminii. în spiritul lui Ivanov ele sînt adunate.

(Fragment din studiul publicat în numărul special dedicat lui Viaceslav Ivanov de revista italiană *II Convegno,* nr. 8-12,1933) [71]

BIBLIOGRAFIE

A) Culegeri de opere:

Viaceslav Ivanov, *Sobranie Socinenii,* I-IV, Bruxelles, 1971-1987 (Citat: SS I-IV)

Mihail Gerschenson, *Izbrannoe,* voi IV, Moscova-Ierusalim, 2000

B) *Studii despre Corespondenţa de la un colţ la altul*

A. Bourmeyster, *La Correspondance d'un coin ă l'autre: dialogue ou representation?* (Ca- hiers du Monde Russe, voi XXXV, l-2, 1994, p. 91-104)

K. Sigov, Au-delă de Vopposition Tabula rasa /Thesaurus. A propos de la Correspondance d'un coin ă l'autre (Ibidem, p. 105-118)

M. Grabar, Esquisse d'une theorie ivanovien- ne de la culture dans la Correspondance d'un coin ă l'autre (Ibidem, p. 129-140)

Robert Louis Jackson, *Ivanov's humanism: A Correspondence front two corners* („Vyaches- lav Ivanov. Poet, critic, philosopher", Slavica Publishers, p. 346-365)

Pamela Davidson, Vyacheslav Ivanov and C. M. Bowra: *A correspondence from two cor- ners on humanism,* Birmingham, 2006

Robert Bird, *Corespondenţa de la un colţ la altul şi contextul ei biografic* („Andrei Belii, Vi- aceslav Ivanov, Aleksandr Skriabin", Moscova, 2013, p. 256-277; în rusă)

Robert Bird, The Russian Prospero. The creative universe of Viacheslav Ivanov, Wisconsin University Press, 2007

Vera Proskurina, Corespondenţa de la un colţ la altul: simbolismul citatului şi structura textului (Lotmanski sbornik, nr. 2, 1997, p. 671-694; în rusă)

Vera Proskurina, Traversarea Golfstreamu- lui: Mihail Gerschenson, viaţa şi mitul său, San- kt Petersburg, 1998 (în rusă)

C) Resurse electronice ale Centrului de Cercetări V. Ivanov, Roma:
http://www.v-ivanov.it/

---

70 Aluzie la prima parte a cărţii *Dostoievski şi romanul-tragedie* (*SS* IV, p. 399-437) şi la studiul *Gogol şi Aristofan* apărut în revista *Corona,* Caietul 5,1932-33.

71 Cf. Ideea Rusă, SS III, p. 321.

SUMMARY

The book contains a translation and a commentary of the well-known *Correspon- dence between two corners,* exchanged in 1920 between the Russian symbolist poet and phi- losopher Viacheslav Ivanov and his friend, the literature historian and mystical thinker Michael Gershenson. Two more texts of the- se authors (Ivanov's *Letter to Charles Du Bos* and Gershenson's *Mountain Preach),* together with excerpts from an article by Ernst Robert Curtius in praise of Ivanov, are given in the Appendix.

The translators wish to express their deep gratitude to Mr. Andrey Shishkin, director of the „V. Ivanov Research Center" in Rome, for the kind permission of using Viacheslav Ivanov's texts contained in the present volume.

www. editura. r atioetrevelatio. com
Coperta: Dan Pătroc DTP: Dan Pătroc Apărut: noiembrie 2013 Editura Ratio et Revelatio, Oradea str. Sofiei, nr. 3, Bihor, România, 410183 e-mail: office@ratioetrevelatio.com
Tipărit la Alfoldi Nyomda Printing House Debrecen, Ungaria

rul volum oferă publicului românesc o primă întîlnire cu **in figurile cheie** ale Veacului de Argint al literaturii ruse **Iul, filosoful şi** umanistul Viaceslav Ivanov, precum şi cu **■cutorul şi** antipodul său - istoricul literar şi gînditorul religios Mihail Gerschenson.

VIACESLAV IVANOV (1866-1949), poetul şi filosoful considerat de Berdiaev „cea mai caracteristică şi strălucită figură" a renaşterii spirituale ruse de la începutul secolului XX, a fost un autor pe care părăsirea definitivă a Rusiei (1924) l-a aruncat într-o uitare care a durat aproape şapte decenii. Creator cu vocaţia sintezei, realizând în manieră simbolică depăşirea opoziţiei tradiţionale dintre „slavofili'' şi „occidentalişti", dintre ortodoxie şi catolicism, dar şi dintre „Rusia" şi „Europa", el este în prezent una din cele mai studiate figuri ale culturii ruse din toate timpurile.

***HAIL** GERSCHENSON (1867-1925), si crescut la Chişinău, s-a impus ca un os istoric literar, autor al unor cărţi despre icraturii ruse din prima jumătate a secolu- ' Ceaadaev, Puşkin, Kireevski, Gogol, Her- (niţiator al vestitei culegeri de eseuri Vehi traducător şi comentator al lui Petrarca. 917. in loc să basculeze în tabăra revoluţio- Jedkă progresiv idealului unei religiozităţi mice şi revoltei mistico-anarhice împotriva mor unei „culturi" care nu mai corespun- yntekrr spiritului său însetat de mirajul lui de fix a ceea ce e viu."*

*** Apelativ metaforic, echivalînd cu "slujitor al lui Apollo" - aluzie la pasărea consacrată în mi-**
**** Aluzie la cartea lui Şestov *Apologia lipsei de temeiuri* (1905), al cărui subtitlu era *Experiment de***
**** Gerschenson citează cuvintele lui Ivanov din**
**** Rezumat al activităţii de „îmbunătăţiri funciare" a lui Faust din a doua parte a tragediei şi para**
**** Imagine preluată din*** *Aşa grăit-a Zarathustra*
* Aluzie la povestirea cu tente ezoterice a lui No-